

VITÉZ
SZOKOLAY KÁLMÁN
EZREDES

A LEMBERGI CSATÁK FELÉ

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, BUDAPEST
VI., RÓZSA-UTCA 111

SZERZŐI JOGOK FENNTARTVA

ELSŐ KÖNYV.

1. A mai Lengyelországnak déli részét a háború előtt Galiciának nevezték és Ausztriához tartozott. A Kárpátok legmagasabb vonala mentén határos volt Magyarországgal, s Magyarországból is, Ausztriából is számos kitűnően megépített vasút és műút vezetett ebbe a tartományba. Hosszú évtizedek óta számított ugyanis a monarkia arra, hogy a Balkánfélsziget miatt Oroszországgal előbbutóbb összeütközésbe fogunk kerülni, s ennek első harcai Galiciában fognak lefolyni. így a tartomány belsejében is számos oly vasút és országút volt, mely tisztára a hadviselés céljaira épült, de ezenfelül legfontosabb helyei, azaz, azok a városai, melyek folyók és vasutak kereszteződésénél feküdtek, nagy-gonddal meg voltak erősítve.

2. Galícia a természetitől nagyon szép és kies ország volt. A Kárpátiak főgerincéből számtalan hegyhát és völgy nyúlt észak felé, mely mind erdővel volt fedve, s amelyek lassankint dombvidékre mentek át. A főgerincből fakadó patakok észak felé folyókká nőttek meg, s északi vagy keleti irányban hagyták el az országot. A Kárpátok legmagasabb tájain a havasi rétek váltakoztak a sziklás, járhatatlan területekkel, a középmagas hegyeket az örökzöld fenyő fedte, a dombos vidék erdő-

ségei pedig tölgyből és bükkből állottak, s híresek voltak szépségükről és vadbőségükről.

Még északabbra Galícia lankás és lapályos lett, de a terep rendkívüli módon szegdelt volt és nehezen áttekinthető; a mélyen bevágott völgyek és szakadékok patakjaikkal és folyóikkal megnehezítették a mozgást toronyirányában, s a nagy erdőségek és a kisebb-nagyobb, sűrűn fekvő erdőparcellák nemcsak a mozgást tették lehetetlenné, hanem a kilátást is megakadályozták. Mindehhez járultak még az óriási mocsaras területek, s a folyók és patakok ugyancsak mocsaras árterületei. A mocsaras helyek, gyakran a falvak közepén, nehezen voltak felismerhetők, mert csalóka módon fűvel voltak benöve, s sok tapasztalatlan vezető vezette bele csapatját és okozott emberben és anyagban nagy kárt. Úgy a dombvidék, mint a lapályos sáv megművelhető része elég termékeny volt, a gabona különböző fajai megteremtek, a rétek és legelők a sok eső folytán szép zöldek voltak, s a meleg nyári nap néhány gyümölcsfajtát is megérlelt. Az oroszok Galíciát az örökké üdezöld rétek és erdők miatt Zöld-Oroszországnak nevezték. A lakosság ebben a két sávban mezőgazdaságot üzött, melyet állattenyésztéssel tett jövedelmezőbbé, s a Kárpátok lakói csak állattenyésztéséi foglalkoztak, melynek csekély jövedelmét viszont az erdei munkával tudták pótolni.

3. Galícia klímája a mi fogalmaink szerint nagyon szélsőséges. Nyáron nagy hőség uralkodik, az őszi október elején hirtelen véget ér, s télen a változatlan 2025 fokos hideg napokon vagy heteken át nem ritkaság, — s ilyenkor szélcsend van és sűrű köd ül a tájon. A tél sok hóval jár, s az általános

közlekedési eszköz a szán. A tavasz áprilisban kezdődik és júniusig tart, s ez évszakban a hóolvadás és a nagy esőzések a vizeket megduzzasztják és a falusi utakat járhatatlanokká teszik, s úgy, mint az októberi fagyok beállta előtt, a közlekedés csak a műutakra szorítkozik.

E tartománynak számos virágzó városa volt, bennük élénk kereskedelem és némi ipar. A városok belső része aránylag jólétnek örvendett, külső része azonban a nyomor és romlott erkölcsök tanyája volt. Galícia nyugati, azaz a Szánig terjedő részének lakossága lengyel volt, innen keletre rutének lakták. A politikai vezetés a lengyelek kezében volt, akik a ruténokkal szemben türelmetlenek voltak, — ezek viszont részben a lengyelek feje felett el, nyíltan és őszintén Bécs felé nyújtották kezüket, részben pedig titokban Oroszországhoz vonzódtak, melyhez közös fajuk, vallásuk és nyelvük fűzte őket. Úgy a városi, mint a falusi lakosság egész Galíciában a szesz rabja volt, s erre költötte egész pénzét. A városi lakosság bizonyos fokig civilizált volt, de a falusi lakosság földhöz ragadt, szegény emberekből állott, piszkos és tudatlan tömeg volt, s a civilizáció elemi eszközeinek sem volt a birtokában. Lakóházai kezdetlegeseek voltak és tele féreggel, csak nagy szükség esetén voltak mint katonai szállás igénybevehetőek, s e célra a pajták még inkább megfeleltek.

4. A Szán-folyótól keletre, tehát éppen az első ütközetek színhelyén, a lakosság tiszta rutén volt. Vallásra nézve görög-keletiek, vagy görög-katolikusok voltak, ellentétben a lengyelekkel, akik kivétel nélkül mind római katolikusok. Foglalkozásuk kizárólag a földművelés és állattenyésztés volt, s bár

már a síkságon és a dombvidéken szegény és műveletlen volt e nép, azonban minél magasabbra hágott az ember dél felé a Kárpátokban, annál kezdetlegesebb életkörülmények között találta a népet. Úgy mint Boszniában, a szerb lakosság háza sokszor csak egyetlen helyiségből állott, a ruténeknél is gyakran egyetlen helyiségbe volt összezsúfolva ember, szarvasmarha és baromfi.

Békében a rutén katona nagy kedvvel szolgált. Nagyon tetszett neki a nagy és szép laktanya, a jó élelmezés, a szép ruházat. Nyomorult falvak, vagy kis erdei tisztások helyett nagy városokban élte le ifjúkorát. A katonai kiképzés fáradalmait nem vette semmibe, a hideget és meleget egykedvűen tűrte, a kis szolgálatban és a laktanyában nagyon pontos és végtelen megbízható volt. Ha valamit megparancsoltak neki, azt betű szerint, pontosan teljesítette, de ha a parancs teljesítése közben a helyzet megváltozott, rendesen nem találta el a helyeset. Született lovasnép volt, mely gyermekkorától kezdve lóháton hajtotta ki a legelőre lovait, s mint lovasok a monarkia legjobbjai közé tartoztak. Mint lóápolók rendkívüli szeretettel bántak a lovakkal.

Mint lővészek már nem voltak annyira kitűnőek. A gyalogságnál a fegyverfogásokat és a kis testi gyakorlatokat ugyan senki sem végezte oly pontosan és lelkiismeretesen, mint a rutén katona — igaz, mindezt hosszas sulykolás és nem kevés erőszak révén érték el vezetőik, — de a céllövéshez a sok alkoholfogyasztás folytán már nem volt meg a nyugodt keze. Sok volt közöttük az írástudatlan, s a közülök származó altiszt egyrészt nagyon megbízható volt, másrészt alárendeltjeivel szemben nagyon

követelő lett. Szóval a főcélra nézve — azaz a hű-
colásra — a fegyelmezettség folytán a legszebb re-
ményeket lehetett táplálni velük szemben, s ami e
remény teljesülését még valószínűbbé tette, az volt,
hogy testi épségükkel vagy életükkel nem sokat
törődő, hanem mindenre elszánt emberek voltak.
A rutén vezető a keveset beszélő és gyorsan hatá-
rozó, erélyes ember hírében állott. Nagyon ismere-
tes Ferenc Józsefnek egy bizonyos kijelentése. Mi-
dőn egy orosz államférfi tisztelgését fogadta, palo-
tája ablakából megmutatta neki udvari őrségét,
mely éppen rutén katonákból állott. „Ma nyugodtan
alszom” — mondta Ferenc József az oroszoknak.

5. A háborúban azonban egészen más arca volt a
rutén népnek. Az első lemergi csata után beszélt
egy zászlóaljparancsnok, aki maga is délszláv ember
volt és kitűnő katona hírében állott, hogy rutén
zászlóalja a harcban teljesen felmondta a szolgál-
tot. — Az egész ezred — úgymond — rajvonalon
feküdt, s mindkét oldalról élénk tüzelés folyt. Ellen-
eséges tüzéség nem lőtte a rajvonalat, s századon-
ként talán 10-15 sebesült volt, de akik nagyobb-
részt még a felfejlődés alatt sebesültek meg.
A zászlóaljparancsnok a rajvonalon megett feküdt kö-
rülbelül 50 lépésnyire, míg az ezredparancsnok egy
kis terephullám megett volt 300 lépésnyire. Az
ezredparancsnok parancsot adott az előnyomulásra,
s midőn ő a zászlóaljparancsnok a parancsot és a jelt meg-
adta, ámulatára senki sem kelt fel. A katonák ugyanis
még nem ásták be magukat, hanem csak fekve lőt-
tek. A zászlóaljparancsnok másodszor is, harmad-
szor is megadta a parancsot, aztán haragosan ösztö-
nözte katonáit az előnyomulásra, de csak nem moz-
dult senki, s erre közéjük ment. Mikor elbeszélte,

azt mondta, nem így kellett volna csinálnia. Ahelyett, hogy egyenesen a katonái közé ment volna, a legközelebbi század parancsnokához kellett volna mennie, ezt felkelésre kényszerítenie és vele együtt előre mennie. Így a fekvő katonák közé érve, újra megparancsolta az előnyomulást és kardjával is megadta a jelt, de egynéhány katonán és a kürtösen kívül nem követte senki. A tisztek úgy tettek, mintha nem látták volna, s a legénység közönyösen fekvé maradt. Körülbelül 100 lépést ment előre és zászlóaljának újból intett, hogy kövesse, de újból hasztalanul. Ekkor ő maga 3 helyen, a kürtöse 1 helyen megsebesült, s lefeküdtek, hogy több golyó ne érje őket. A sötétség beálltával az épen maradt kísérői őt is, kürtösét is hátravitték, s az ezred még mindig a régi helyén feküdt.

6. Ez éppen az ellenkezője volt annak, amit a háború legelején magyar katonák csináltak. Ugyanis mikor támadás közben meglátták, hogy az ellenség már a közelben fekszik, arra kérték vezetőiket, hogy ne vesztegessék többé töltényeiket, hanem menjenek szuronnyal neki, s sok vezető engedett ennek az oktalan csábításnak. Mert vagy az történt, hogy az ellenség előtt elrejtve fekvő rajvonala lekaszálta katonáinkat, amikor előrementek, vagy pedig maga az ellenség űzte vissza őket, mert az ellenség még távolról sem érett meg a rohamra, amit katonáink persze nem tudtak megítélni.

A zászlóaljparancsnok, tehát maga is szláv ember, azt mondta, nem vette észre, mintha katonái politikailag meg lettek volna mótelyezve, hanem az egészet csakis az emberi gyávaságnak tulajdonította. Ez azonban nem lesz a teljes igazság. A halálfélelem minden emberben megvan, s azért van a fegyelem,

hogy ezt a félelmet legyőzze. A ruténeknél megvolt a fegyelem, s ha a halálfélelmet nem tudta legyőzni, akkor ez csak úgy történhetett, hogy valami más ellene dolgozott. Ahhoz, hogy politikailag elveszítsék kedvüket, elég volt, ha tartalékos tisztjeik egy-egy szót néha odadobtak nekik anyanyelvükön, amit nem ellensúlyozott senki ugyancsak az anyanyelvükön, s ami nem is tört meg hazaszeretükön vagy becsületérzésükön. S ennek a pár odavetett szónak nem is kellett a faji érdekközösség mellé még talán a szociális érdektelenséget is csatasorba állítani. Azt a rokonszenvet, amellyel az oroszokkal szemben viseltettek, nem merték annyira kimutatni, hogy nem is lőttek volna, s így a passzív ellenállás egyszerű módszeréhez folyamodtak.

7. Egy vártüzér-vezető beszélt még, mily veszélyes volt mindig a helyzete Przemysl várában a rutének miatt. Alatta ugyanis 40 ágyú volt a vár legfontosabb részén, s az ágyúk előtt mindössze már csak egy ritka rutén gyalogsági vonal húzódott a különben nagyon erősen kiépített állásban. Azok közül az őrszemek közül, akiket a rutén gyalogság még egy párszáz lépésnyire maga elé küldött, minden éjjel megszökött egy-kettő. Sohasem tudott aludni, úgymond, mert sohasem tudta, melyik éjszaka szökök át az egész rutén gyalogság az ellenséghez, s mikor törnek be az állásába az oroszok a szökevények útmutatása nyomán. Nyugodtan csak akkor alhatott, mondta tovább, mikor magyarországi csapatok voltak előtte az állásban, s amelyekben vegyesen voltak magyarok, románok és németek. Aztán elmondta, mily csúnya látványban volt része egy alkalommal. A várőrség egyik kirohanásakor ugyanis egészen a lövő rutén katonák közé kel-

lett feküdni, mert különben nem tudta volna lövéseinek hatását megfigyelni. Ha egyik-másik rutén katona megsebesült, vagy golyótól találva szörnyethalt, bajtársai nem a töltnyeit vették magukhoz, hanem mindjárt a kenyérzsákban levő kenyere után nyúltak, s azt rögtön, ha véres is volt, elkezdték enni.

8. Azután azok a tüzérvezetők beszéltek még a következőt, akik Przemysl kirohanásaiban rutén csapatokhoz beosztva résztvettek. Mikor a várból kiértek és az ellenség felé mentek, s az út rossz lett, vagy úgy, hogy megszűkölt, vagy úgy, hogy meredek lett, a rutén gyalogdandár a végtelenségig elnyúlt, úgyszólván egyenként mentek, egymásután, nagy távolságra, ahelyett, mint kellett volna, négyesével. A tüzérvezetők a legnagyobb kínban voltak, mert ágyúikkal folyton a legrosszabb helyeken kellett megállni, ahonnan alig tudtak megint elindulni. A rutén katonákat vezetőik nem serkentették, hanem a késlekedésbe, mint valami felsőbb erőbe belenyugodtak. A dandár vezére is, aki megettük volt, mindezt szó nélkül tűrte. A katonáknál és vezetőknél ezt a közös passzivitást egyaránt a derékség hiánya szülte. A várparancsnok ezt nem látta, mert irodájában volt, s a rutének tábornoka természetesen óvakodott ezt jelenteni, s így tán a fővezér sem tudta meg. Ennyit a rutén katonákról.

9. A rutén polgári lakosság egyik része a háborúban nyíltan az oroszok pártjára állott, s nekik valóságos szolgálatot is tett. Azaz elsősorban kémkedett részükre, de ezenfelül az orosz katonákat rejtegette, vagy vezette, a házakban titkos távbeszélőt engedett berendezni, aztán bizonyos színű ruhadarabokkal, vagy bizonyos színű legelő marhá-

val feltűnés nélkül jelt adott, vagy hátulról meg-támadott csapatokat, vagy éjjel lövöldözéssel pánikot idézett elő, amint már a háborúban számtalan módja van annak, hogy a polgári lakosság az ellen-ségnek segíthessen. Ez természetesen a háború előtti orosz propagandának volt az eredménye, melyet az osztrák kormány nem tudott hasonló ellenpropa-gandával hatástalanná tenni. Csapataink ezt a mód-szert eleinte nem ismerték fel, s sokszor súlyos veszteséget szenvedtek ennek révén. De később is még nagy véletlen volt, ha egy-egy ily ámulót le lehetett fogni és ki lehetett végezni.

10. Egy alkalommal egy rutén faluban rálöttek a keresztülvonuló magyar csapatra, s sokat megsebe-sítettek. Szerencsére nappal volt, s pánik nem kelet-kezett, mert az alattomos támadás természetét mind-járt fel lehetett ismerni, s a csapat hidegvérű pa-rancsnoka egy pillanatra sem veszítette el a fejét. A parancsnok ugyanis mindjárt visszalövetett a házakba, s a lövöldözés csakhamar megszűnt. Ez-után összeszedette a falu egész férfilakosságát, s mi-után a tetteseket nem akarták megnevezni, vala-mennyit kivégeztette. Akik a kivégzést végignézték, elbeszélték, minő nyugalommal és halálmegvetéssel viselkedtek ezek a rutén parasztok életük utolsó perceiben. Az arcizmuk sem rándult meg, midőn a hóhér a kötelet a nyakukra tette, sőt volt közöttük olyan is, aki maga dugta fejét a hurokba. Az persze nagyon helytelen volt, hogy az oroszok a polgári lakosságot is belevonták a háborúba. A háború sorsa ugyanis sohasem az ilyen falvakban dől el, — de viszont az ellenség oly rendszabályokhoz nyúlhat, melyek az elért csekély előnyt százszorosan leront-ják.

Ezt kellett a galíciai ruténségről elmondani, melynek ez a két arculata volt. Mostani uraikkal, a lengyelekkel, még kevésbé békültek meg, s közöttük a kisebb-nagyobb forrongások a háború utáni első évtizedben napirenden voltak. Az világos, háborúban a lengyeleknek nagyon meg fog gyűlni a bajuk velük.

A magyarországi rutének egészen mások voltak, legnagyobb részének a hűségéhez nem fért kéttség, mint harcosok is nagyon jók voltak, s éppen oly bátran és kitartással harcoltak, mint a magyarok vagy a tótok. Ezek a magyarországi rutének, a tótokkal együtt, a cseheket gyávaságuk és kapzsiságuk miatt nagyon megvetették, s őket okolták, ha sebesületlenül fogságba kerültek, mert — úgymond — a szomszéd csehek megadták magukat. Azok a tót tiszték, akik előbb az osztrák-magyar, aztán az összeomlás után az új cseh hadseregben szolgáltak, azt mondták az ütegparancsnoknak, ők csupán azért szolgálnak, mert valamiből kell élniök, s Budavára ellen bizony sohasem húznák ki a kardjukat.

ii. A lengyelektől józanul sok lelkesedést nem lehetett várni. Országuk a saját hibájukból 140 év óta három részre volt osztva, s a harcokban nem tudhatták, nem harcolnak-e saját fajtestvéreik ellen. A német uralom alatt élő lengyelek kevésbé, az osztrák és orosz uralom alatt élők nagyobbrészt elég lelkiismeretesen teljesítették kötelességüket. A tiszték kerülték annak a látszatát, mintha nem harcolnának hűségesen, mert féltek, ezt nem politikai érdektelenségükre találnák visszavezetni, hanem gyávaságukra. Az oroszországi lengyelek közt nagy párt keletkezett, mely az összes lengyeleket orosz fennhatóság alatt szerette volna egyesíteni, — így

az oroszországi lengyel tisztek még egy fokkal hűbben viselkedtek birodalmukkal szemben. Ennek a pártnak az ausztriai lengyelek közt is voltak hívei, — de ez a politikai elv nem tudta a tisztekbe belenevelt lovagias érzést megsemmisíteni és őket hűtlenségre bírni. De viszont ugyanazok a tisztek, akik a monarkiánkban vagy Németországban szótartó és megbízható férfiak voltak, az új államukban ezeket a tulajdonságokat elveszítették, mert ennek radikális és túldemokrata rendjében nem volt már meg a talajuk. A lengyel hadifoglyokból az ellenség országában alakult csapatok nem harcoltak ellenünk, hanem csak az összeomlás után voltak az új lengyel állam első hadserege.

A lengyelek, mint vezetők a magyar-osztrák hadseregben nem voltak híresek. Azt beszélték rólok, hogy a harcokban nehezen születték elhatározásaikat, s ezekben semmi ravaszság, vagy legalább is ügyeskedés és számítás nem volt. Aztán többre becsülték azt, ha valaki valamit nekik mondott, mintha azt maguk megnézték volna, s így csapataik sokszor nagy veszteséget szenvedtek anélkül, hogy bármit is nyertek volna. A vezetésben tehát a horvátoknak éppen az ellentétje voltak.

12. A lengyel nép elég tökéletlen. Nagy tömege a rendet és tisztaságot nem szereti, s munkát csak annyit végez, amennyi szükös fenntartásához szükséges. Igényei között első helyen a szesz áll, s ebben az egyes társadalmi osztályok között nincs különbség. Férfias tulajdonságaik nem állnak nagyon magas fokon. Az érintkezésben ugyan barátságos, de nagyon is sokat beszélő nép, ami miatt azoknak a nemlengyel tiszteknek sokat kellett eltérni, akik ezredeikben szolgáltak. A testi fájdalmat nem bír-

ják. Cseh orvosok, tehát pártatlan emberek beszéltek még békében, hogy míg a magyar katonák egy-egy kelés felvágását vagy kisebb sebészi műtétet szisszenés nélkül eltűrtek, addig a lengyel katonák ilyenkor kiáltoztak vagy elájultak. Ennyire nem tudtak magukon uralkodni.

Egész országuk hadszíntér volt, sőt úgy lehet mondani, tulajdonképpen csak az ő országuk volt hadszíntér, ennél nagyobb csapás pedig nem érhet valamely népet. A szomszédos kisebb népek nem gyűlölik a lengyelt, de nem is akarják komolyságát elismerni. Gondolkozzanak felőle bármiképpen, ágyúik és fegyvereik komolysága kétségen felül áll. Azt állítják ezek a népek, országuk feltámadása óta egyébről sem beszélnek, mint erről a hőstettükről. Országuk szolgálatát különben nagy lelkesedéssel végzik, nagy hadsereget tartanak, — de veszélyes helyzetüket a németek és oroszok közt nem ismerik fel elég tisztán. Azaz a németek és lengyelek között éppen úgy, mint köztük és az oroszok között, az ellentét véglegesen nem lesz kiegyenlíthető. Az oroszország ugyan nem tör a lengyelnyelvű területek Önállósága ellen, hanem csak közvetlen érintkezést keres a nyugattal, aminek Lengyelország az útjában áll. Lengyelország ma 8 millió ó-hitű nagy-, kis- és fehér-oroszt tart uralma alatt, akiket a cári orosz vezető — nemzeti szempontból, a kommunista orosz vezető pedig — osztályszempontból szeretne felszabadítani.

A régi Galíciában élő lengyelek a magyarokat sokra tartják és szeretik, — a régebbi oroszországi lengyelek a magyart nem szeretik, mert — úgy mond — a magyarok a németek barátjai, ők pedig a németet mindenek felett gyűlölik.

Különben az életben eszességnek tartják, ha a

barát bizalmát kihasználják és maguknak ezáltal előnyt tudnak szerezni. Hasonlóképpen nem ismerik a hála fogalmát még a baráttal szemben sem, s ez az a lengyel lélek, mellyel nemcsak a barátoknak, hanem még inkább a szövetségesnek számolni kell. A köztük élő idegennek fájdalmas nézni, amint aránylag szép történelmi alakjaikból a köznép csúfot üz.

13. A háború alatt az ütegparancsnoknak egy tiszt panaszkodott a lengyelekre. Ez a tiszt ugyanis még régen a háború előtt Przemysl-ben szolgált, ahol egy lengyel családdal meghitt barátságot kötött. A háború alatt ez a tiszt Przemysl védőseregéhez tartozott, s a körülférés alatt ezzel a családdal régi ismeretségét felújította. A család nagy nyomorban volt, tagjai nemcsak élelmiszerben szenvedtek hiányt, mert ez általános volt, hanem egyébként is erősen nélkülöztek. Tisztünk, a régi barátságra emlékezve, sokszor adott pénzt ennek a családnak, sőt saját élelmiszerét is megosztotta vele. Mikor a védősereg az utolsó kitörésre készült, tisztünk a felesleges ruháját és fehérneműjét bőröndbe csomagolta, a bőröndre ráírta hozzátartozóinak címét és megőrzés végett átadta ennek a családnak, amit azért tett, hogy könnyen mozoghasson. Ez az utolsó kitörés azonban szomorúan végződött, a várórségnek vissza kellett térni, s tisztünk elment a csomagjáért. A bőrönd fel volt törve, a cím letépve, a tartalom kiszedve és egyik része a lengyel család saját bútorába rakva, a másik része pedig egyáltalán nem volt megtalálható. A bőröndben csakis a könyvek és iratok maradtak meg. Mikor tisztünk kérdezte, miért követték el ezt az aljasságot, a család azt felelte, azt hitték, hogy a kitörésnél úgy is el fog esni.

14. A csehekről nehéz valamit mondani. A háború legelején, a szerb hadszíntéren könnyen megsebesült cseh katonákkal beszélt az ütegparancsnok egyik tisztje. Ezek elbeszélték, parancsnokaik mily kevésbé voltak elővigyázatosak és mennyire felderítetlen helyekre vezették őket. Miképpen lepte meg őket az ellenség a magas kukoricában, mily sokan estek el közülök és tisztjeik közül, s mily módon lőtték le hátulról még életben maradt vezetőiket maguk a cseh katonák, akik között tiszta cseh tisztek is voltak. Nem úgy beszélték ezt, mintha kényszerhelyzetükben nem cselekedhettek másként, hanem inkább dicsekvés volt elbeszélésükben. Látszik ebből, a cseh köznépek éppen úgy hagyományai közé tartozik, hogy balsiker után saját tisztjei ellen fordítja fegyverét, mint az oroszok.

Ugyancsak a háború elején a galíciai hadszíntéren egy alkalommal látni lehetett, amint a cseh tüzérek vonakodnak elhagyni a domb megett levő fedett helyüket. Saját parancsnokuk nem birt velük, s a közelben levő magyar parancsnok fegyverrel kényszerítette őket, hogy ágyúikat és műszereiket előre vigyék.

15. A háború után egy orosz altiszt elbeszélte az ütegparancsnoknak, hogy a háború legelején Galíciában, ahol ezrede harcolt, nagyon sok cseh ment át az ő ezredéhez. Néha kisebb csoportok, „néha viszont egész nagy, 40-50 főből álló csapatok teljes felszereléssel jöttek ezredéhez. Az orosz ezredben az volt az általános vélemény, ha ez így megy tovább, a háborúnak 2 hét alatt vége lesz. Az oroszok, mint ellenségnek, természetesen érdeke volt, hogy a mi táborunkban szövetségese legyen, s hadseregünkől sokan szöknének át hozzája. Ez az

átszökés, vagy ennek a passzív alakja, a megadás, általános is lett, s egy alkalommal egy egész cseh ezred, a tartalékos tisztek vezetése mellett ment át az ellenséghez. Ezek a szökevények az oroszok előtt magatartásukat azzal indokolták, hogy ők az oroszok fajrokonai, s az oroszokkal közös politikai érdekük a monarkia rombadöntése. Az oroszok e szökést tőlük telhetőleg gyámolítottak, mert rájuk nézve az katonailag előnyös volt, — azonban a szökevényeket megvetéssel fogadták, s ekként bántak is velük, mert — úgymond — árulójuk nekik is van elég. Értették ez alatt azokat az oroszokat első-sorban, akik mint a fennálló államrendszer ellenségei, az ország külellenségeivel cimboráltak. Másod-sorban pedig azokat, akik mint nemoroszkok az orosz államnak *magának* ellenségei voltak, — azaz a lengyelek egy része, a zsidók, a balti vagy kaukázusi népek stb. Ennek az általános szökésnek a fékezésére a hadvezérünk a cseheket más, államhű csapatokba osztotta be, mert így mégis lehetett némi hasznukat venni. Titkos árulásuk ellen azonban a küzdelem már nehezebb volt, mert ez ellen az egyetlen fegyver csak az elővigyázat lehetett. Árulásaikkal, mikor ugyanis azt, amiről hivatalos tudomásuk volt, az ellenséggel közölték, s kémkedésükkel, amikor azt puhatolták ki, amire az ellenség megbízta, — katonai és diplomáciai téren egyaránt nagyon sok kárt okoztak. De ennél még nem állottak meg, hanem eleinte koholt rossz híreket terjesztettek, hogy ezáltal a hadsereg bátorságát aláássák, később pedig titokban a vonatokat kisiklatták, távíró összeköttetéseket megrongáltak, ágyúkat és gépeket tettek tönkre, hogy a hadseregnek anyagi kárt is okozzanak.

16. A cseh népet mint tehetséges, nagyon szorgalmas és kisigényű népet ismerték a háború előtt világszerte, — a becsületesség dolgában azonban sohasem volt jó hírneve. A háború előtt állami berendezkedése nem volt, társadalmi berendezkedése szélsőségesen demokrata volt, mely még műveltség vagy udvariasság dolgában sem ismert osztályokat, s az európai nemzeteknél meglévő úriember fogalma náluk ismeretlen volt. Politikailag a monarkia hívei voltak, s egyéni érvényesülésük ellenében a monarkia eszméjének főhordozói lettek, de csak az alantasabb állásokban voltak látható képességeik. A cseh katonákat értelmes, szorgalmas és megbízható embereknek tartották, s közülök sokat tettek más szláv, de kevésbé művelt népek ezredeibe, hogy egyrészt vezessék őket, másrészt mintaképül szolgáljanak nekik. A háború elején azt már mindnyájuknál lehetett látni, hogy a fáradalmakat és nélkülözést nem viselik szívesen, s veszélynek nem akarják magukat kitenni. De hogy ez az emberi félénkségből vagy politikai ellenérdekből származott-e, azt nem lehetett mindjárt megmondani. Voltak közöttük, akik gyávaságukat politikai érdektelenségükkel akarták szépíteni, de voltak olyanok is, akik szégyenüket nem is igyekeztek takargatni. De voltak olyanok is elvéve közöttük, akik munkájukat, mely veszélytelen volt ugyan, de az ellenségre sok kárt hozott, nagy szorgalommal végezték.

17. Oroszországban a cseh hadifoglyok és szökevények eleinte pénzkeresésre adták magukat, kereskedést és ipart űztek, vagy egyébként helyezkedtek el a gazdasági életben, s várták a háború kiemenetelét. Ők maguk nem mertek nyíltan szakítani az államukkal, másrészt az uralkodó cár sem tar-

totta tisztességesnek, ha az ellenség szökevényeiből csapatot enged szervezni, s a maga oldalán hazája ellen küldi harcolni. Ha tisztára ellenkező politikai érdekekből adták volna meg magukat, akkor tulajdonképpen az első alkalmat fel kellett volna használniuk, hogy régi államuk ellen fegyverrel küzdjenek. Azonban lehet, hogy ezt az első években kilátástalannak tartották. A harmadik esztendőben már nyíltan el mertek szakadni régi államuktól, de az oroszok is erkölcsi kényszert gyakoroltak rájuk, hogy szervezkedjenek hadseregbe és segítsék őket, ami egy már bukófélben levő és fejét vesztett cári kormányzatnak volt a cselekedete. A csehek kötelezték magukat, hogy ellenünk harcolnak, az orosz kormány pedig kötelezte magát arra, hogy politikai céljait támogatja és őket semmiesetre sem szolgálta ki régi államuknak. A harcokban részt is vettek ellenünk, azonban nagyon csekély eredménnyel. Mikor az orosz forradalom 1917 tavaszán kitört és az oroszok nagy tömege a cárt elkergette, a csehek beszüntették harcaikat. Szerintük nem voltak kötelesek tovább is harcolni, mert csakis a cári kormánnyal volt egyezségük, — sa forradalmi kormányok politikája a cseh tervekre nézve tisztázatlan volt. A cseh csapatok tehát elhelyezkedtek Oroszország városaiban, s újból várták a háború kiemenetelét, melyet most már szerencsésnek tartottak, s körülbelül egy egész évig voltak így. De 1918 tavaszán a nyugati, nem oly kényes hatalmak követelésére el kellett indulniok a föld körül a francia harctérre. Oly lassan utaztak azonban Oroszországon végig, hogy Franciaországba már csak a harcok befejezése után érkeztek. Oroszországi útjuk alatt különben összekerültek egy orosz ellenforradalmi

hadsereggel, melytől először elvették az orosz nemzeti bank aranyát, mely vele volt, s megtartották maguknak és hazájukba szállították, másodsor, elfogták ennek a fehér hadseregnek a vezérét és kiszolgáltatták a forradalmi kormánynak, mely kivégeztette. Ugyanígy aztán a kisebb forradalmi csapatoktól is elvették útközben mindent, ami értékes volt, s magukkal vitték hazájukba. Emiatt ezek a cseh légiók, mert így nevezték, úgy a forradalmi, mint az ellenforradalmi férfiak haragját magukra vonták, s az uralmon levő forradalmárok még soká hangoztatták, hogy leszámolásuk lesz a csehekkel. A fehérek pedig még mindig sajnálják kiszolgáltott vezérüket. Az oroszok, bármilyen párthoz vagy társadalmi osztályhoz tartoztak is, azt állították a csehekről, hogy nem becsületes nép. Azonban az orosz forradalom győzelme után, az ellenforradalmi oroszok közül főképpen a köztársaság hívei, nagy számban telepedtek le közöttük és tanultak iskoláikban. Ezt kellett a csehekről elmondani, akikkel dolgunk lesz, s akiknek megint alkalmat kell adni, hogy egyrészt a fegyvereiket ne használják ellenünk, de másrészt a gyávaság látszatát is elkerüljék.

18. Az erdélyi románok, ami testi és szellemi képességeiket illeti, a többi értékesebb népfajhoz teljesen hasonlónak bizonyultak. Bár ugyanazon hűséggel és csendes hősiességgel harcoltak, mint az államalkotók, de eredményeik, legalább látszatra, nem voltak oly fényesek. A román katonák nagyon ragaszkodtak úgy a magyar, mint a német-osztrák tisztjeikhez, mert ismerték ezek igazságszeretetét, gondoskodását és becsületességét. Igénytelenségük egy fokon állott a bosnyák katonákéval, kevés élelemmel meg voltak elégedve, a háború fáradalmait

tisztjeik szavára szívesen túrték, s helyzetük kis javulásánál örömük már nem ismert határt. Kevés népre lehetett pár jó szóval és szükségleteik kielégítésével annyira hatni, mint a románokra. Fényes haditett híre talán nem maradt fenn utánuk oly nagy számban, mint a magyarok és a németek után, bár ez is van elég nagy számban, de a feltűnés nélküli csendes kötelességteljesítésben talán ők az elsők. A román ezredeknek, vagy a vegyes ezredekben a románoknak, ugyanannyi volt a halottjuk és sebesültjük, mint a magyaroknak és németeknek. Magyar tisztjeik beszélték el, hogy a körülzárt Przemysl várában egy román katona, aki mindig pontosan látta el szolgálatát, orvosi vizsgára jelentkezett, mert — úgymond — nagyon gyenge és rosszul érzi magát, tudniillik a sok nélkülözés és éhezés következtében. Tisztjei az orvoshoz kocsin vitették el, útközben azonban meghalt. Egy másik román katona a várban, amint ezt ugyancsak magyar századparancsnoka beszélte el, veszélyes és fontos ponton, legelői a drótkerítés előtt állott őrt. Amint századparancsnoka őt ellenőrizni megy, látja, hogy a katona egészen halvány és gyenge, ugyancsak az állandó éhezéstől. Kérdi tőle, mi baja, s amikor hallja erőtlén feleleteit, azt mondja neki: mindjárt fog felváltására más katonát küldeni. A katona tiltakozott a felváltás ellen, s azt mondta: a hátralevő időt még ki fogja bírni. Századparancsnoka ugyan nem szívesen engedett, de ebben a szép kötelességteljesítésben nem akarta őt megakadályozni. A felváltáskor holtan találták a helyén.

Mind e szép tulajdonságok csak az erdélyi románságban voltak meg, a régi királyságbeliek egészen más emberek. Az erdélyi románok a király-

ságbeli románokat alsóbbrendű embereknek tekintették, akikben az erkölcsi felfogás és szellemi képesség alacsony fokon áll. Még a háború után évekkel is az erdélyi származású román tisztek, akik a román hadseregben szolgáltak, s akik előzőleg a magyar-osztrák hadsereg tagjai voltak, azt üzenték az ütegpárancsnoknak, hogy menjünk már felszabadításukra. Ha az erdélyi románok nagyobb része a háború negyedik évében nem akart többé velünk együtt harcolni, úgy ennek oka nem annyira politikai törekvésekben volt, hanem mert már belefáradtak a háborúba, s nem látták biztosítva, vajjon a kiállott fáradalmakért és veszélyért, az elszenvedett veszteségért nyernek-e egyéneként kárpótlást. Ez a kételkedés egyébként a többi nép fiainál is éppen így megvolt, s helyesen úgy kell mondani e népek elszakadtak tőlünk, nem pedig elszakították őket.

19. Az erdélyi románság nagy zöme úgy vélekedett, hogy anyagi helyzete a nagy csereterületen nyilvánvalóan jobb, mint a kis önálló királyságban. Erkölcsileg pedig a királyság különösen mélyen állott, s nem vonzotta az erdélyi románság zömét. Az erdélyi románok nagyon jól tudták, hogy a királyságban a lakosság 73%-a írástudatlan, ott a bírók pénzért ítéleznek és megvesztegetés nélkül semmiképpen sem lehet boldogulni. A férfi becsületszavának ott értéke nincs, mert a tisztek, a vezérek és a király egyaránt a becsületszót csak ügyes fortélynak tekintik az ember félrevezetésére. Ebben hasonlítanak a franciákra, akiknél a hazugság szintén fegyver, melyet az államfő is használ. Így a királyuk is egy fontos ügyben követünknek hamisán adta becsületszavát, akiből, sajnos, hiányzott az

ítélőképesség és a hazugságot nem tudta felismerni, s amiből az osztrák-magyar monarchiára nagy kár származott. Amiért persze nem az ellenséges királyt, hanem a hiszékeny követet kell okolni, s aki csak azzal tudott védekezni, hogy egy királyról nem tudta a hamis becsületszót feltételezni. Romániában a tisztek és állami tisztviselők feljebbvalóik tudtával és részesedésével mindig kaphattak előleget fizetésükre, amit nem kellett visszafizetni. így tehát a nagy zöme sem anyagi, sem erkölcsi okból a királysággal eredetileg nem törekedett egyesülni, bár volt egy csekély része, mely a Romániához való csatlakozástól egyéni előhaladását várta és anyagi előnyöket remélt. Ez a része már a háború előtt hosszú évtizedeken keresztül ellenségesen viselkedett a monarchia államaival szemben, s a nagy áldozatot és nyomort a háború alatt arra használta fel, hogy a románság zömét is táborába terelje.

20. A magyar-osztrák monarchia népei nem voltak egyformán harciasak. Az osztrák-németek egyáltalán katonafaj voltak, mely az uralkodóház vezetése mellett minden gondolatával a honvédelmet szolgálta, harcosait úgy anyagilag, mint erkölcsileg megbecsülte. A magyaroknak a honfoglalás alatt szintén katonafajnak kellett lenniök, különben nem sikerülhetett volna e vállalkozásuk, — de később sokat veszítettek e sajátosságukból, bár harciasságukat megtartották. Elég kár, hogy éppen a világháború alatt, mikor a legnagyobb szükség lett volna reá, e két nép vezetői elfordultak történelmi múltjuktól és nem úgy viselkedtek, mintha katonafajokhoz tartoztak volna, mert nem állították az egész törvényhozást és az egész vagyont a honvédelem szolgálatába. Ugyanis nem szégyen az, ha

egy nép elbukik, midőn sokszoros túlerő támadja meg, mely mindent legázol. De ebben a háborúban sokszoros túlerőről szó sem lehetett, hanem a bukást az idézte elő, hogy a vezetők ugyan őriztették a házat, de az őrzőkről nem gondoskodtak. Ez azonban nem tartozik ide. A monarchia többi népe között katonafaj nem volt, amint államalkotó sem volt, mert ezek csaknem azonos fogalmak. Ahhoz azonban, hogy valamely fajt katonafajnak lehessen nevezni, nem elég, ha az a faj a harcban ügyes, vagy ha egyáltalában harcias, azaz, ha keresi a harcot és unja a békét. Katonafajnak csak akkor lehet valamely népet nevezni, ha az az állami és társadalmi berendezéseit akként alkotja meg, hogy azok a honvédelmet szolgálják. A katonafajok után harciasságra a horvátok következtek, akik kitűnő katonák voltak, a veszélytől nem féltek, a fáradalmakat bírták, s igényeiket a legkisebb mértékre tudták leszállítani. Kötelességteljesítésük úgy békében, mikor csak kis szolgálat van, mint háborúban kifogástalan volt, s az ellenséggel szemben vitézek voltak. Míg a mi államunkhoz tartoztak és közös uralkodónk volt, minden tulajdonságuk megvolt, mely a harcias fajokat jellemzi. De lehet, e tulajdonságaik csak addig voltak meg, míg az uralkodóház őket ily irányban nevelte, s el fognak halványulni, amikor magukra vannak hagyatva, vagy amikor a szerbekkel élnek államközösségben, akik e tulajdonságaikat természetesen el fogják nyomni, s akiktől a háború után néhány év alatt lelkileg teljesen elszakadtak. Külsőleg mint derék, pontos, engedelmes, ügyesen lövő és bátran harcoló katonákat a szerbek is el fogják ismerni.

21. A honvédelem, helyesebben mondva, a ha-

tárvédelem alapja a horvátoknál a földbirtok volt, melyet a katonák, vagy az elesettek hátramaradtjai kaptak. Akár megvoltak már e katonai tulajdonságaik, akár csak a Habsburgok oltották beléjük, elég az hozzá, e kitűnő tulajdonságaikat évszázadokon át felhasználták a Habsburgok a határok védelmére az ugyancsak délszláv, de teljesen vad és vérengző balkáni népek ellen. Ezek a boszniai törzsek, azaz szerbek, vagy szláv származású mohamedánok és katolikus vallású horvátok, civilizálatlan népek voltak, melyeket török pasák kormányoztak, s akik e népek harciasságát a szomszédok nyugtalanítására használták fel. Abban a hadjáratban, mely megbékéltetésük végett indult meg, rendkívül ravaszok és alattomosok voltak, siker esetén pedig kegyetlenek és vérengzők. A napközben kikémlt és éjjel megtámadott óvatlan őrsőket vagy táborokat lemészárolták. Az óvatos csapatokkal szemben azonban félénkek voltak, sebesültjeiket és halottjaikat hátrahagyva, a szívós harc elől megfutamodtak. Magas hegyekben, melyek vagy érintetlen őserdővel voltak borítva, vagy járhatatlan sziklák által voltak elzárva a világtól, — kis tisztásokon, szétszórva, egymástól távol laktak. Lakóhelyeik közelében őrizték kecske- és juhnyájaikat, s ismerték a vidék ösvényeit. A közös honvédelmi törekvés és a közös rablási vágy kisebb-nagyobb bandákba egyesítette őket, melyeknek nagy előnyük volt, hogy összeköttetést nem kellett fenntartaniuk egymással, s parancsot nem kellett várniok senkitől. Éjjelenként sohasem ott táboroztak, ahol nappal tartózkodtak. Ezek a gerillaharcok sok munkát adnak és veszteséget okoznak, azonban eredményre ritkán vezetnek. Egyrészt, mert az ellenség eltanulja, más-

részt elkeseredésében nagyon kegyetlenül torolja meg, s miután egységesen lép fel, végül rendesen mégis csak győz, bár arra is van számos példa, hogy a gerillaharcokkal nagy hadseregeket öröltek fel, de Bosznia megszállásakor a gerillacsapatok és a megszálló hadsereg között túlnagy volt a számbeli különbség. A világháborúban a szerbeknek ugyan nagyon jól vezetett hadseregük is volt, de gerillaharcot is folytattak szabadcsapataikkal. Ezek megmérgezték a kutakat, a parancsnokságokhoz gyermekeket küldtek kézigránáttal, hogy azt dobják a tiszték közé, sebesültjeinket megcsonkították és megölték, a mi egyenruhánkat vették fel vagy polgári ruhába öltözködtek, hogy a határon átlopódzva, békés községeket felgyútsanak és lakosaikat, a nőket és a gyermekeket is, lesből lelőjék. Céljuk ezáltal rettegést vinni az ellenség országába, fejtelenséget előidézni, s ezáltal saját győzelmi kilátásukat javítani. Bár a művelt népek bizonyos törvényekre nézve a hadviselésben nem is egészen álszentes módon mindig megegyeznek, de e félvad népeknek ily harcmodora ellen nem lehet mást tenni, mint a szellemi fölény, a tapasztalat és a helyi túlerő eszközeit érvényesíteni. Ezek a népek azt mondják, a hadviselésnek nincsenek törvényei, s minden nép akként védekezik, amint azt jónak véli.

22. Mindezt szükséges volt elmondani két okból. Először, mert e harcmodorral a következő háborúban is kell számolni. Másodszor, mert ily ellenség megfékezésében fejlődtek ki a horvátok sajátos katonai tulajdonságai, így legelső sorban a megfontolt, nyugodt vezetés és a vezető és a katonák lelki összhangja. Azonban nemcsak ezekben a gerillaharcokban, de a népek nagy összeütközéseiben

is a Habsburgok alatt nagyon jól harcoltak a horvátok s ritkán fordult elő, hogy horvát csapatok megadták volna magukat az ellenségnek. Közülök az évszázadok alatt nagyon sok bátor és ügyes hadvezér került ki. Egyébként pedig férfias, szótartó és becsületes nép, s nem hajlik a hatalom felé.

A horvátokkal csaknem azonos nép a szlávok, akik a Dráva és Száva közti ország keleti részét lakják. Ezek fiait nagyobb számban nevelkedtek Magyarországon, s anyanyelvükön kívül a magyar és német nyelvet tökéletesen tudják.

A horvátok további fajtestvérei a szlovének, tőlük nyugatra, a régi Ausztria alpesi, krajnai és karintiai tartományaiban. Azonban már távolról sem oly katonai nép, mint a horvát, s általános szegénységük folytán náluk a teljes egyenlőség uralkodik.

A dalmátok, a horvátoknak az utolsó és délre lakó törzse, halászatból és hajózásból élnek, s mint tengerészeknek — az államhűségtől eltekintve — nagyon jó hírnevük volt.

23. A világháború előtt, azaz 1912-ben, 1200 katona erkölcsi és lövészet adatai állottak egy tüzezőrendelésre. Az 1200 katona között egyforma arányban voltak magyarok, horvátok, erdélyi románok és erdélyi szászok. Ezek a katonák 4-5 évvel előzőleg már teljesítették rendszeres szolgálatukat, s a szóbanforgó időben, a részleges mozgósítás alkalmával, egymást felváltó csoportokban egy-egy félévre vonultak be. A feljegyzések több parancsnoktól származtak, tehát az esetleges egyéni elfogultságot számításon kívül lehet hagyni, s a lövészetre és fenyítésekre vonatkoztak. Ezekből az adatokból legelőbb is kitént, hogy a

horvátok a legjobbak a céllövésben, s őket a magyarok követik, majd ezeket a szászok és legvégül a románok.

Részegség miatt azonban legtöbbit a horvátok voltak megbüntetve, aztán következtek a szászok, majd a románok, s végül a magyarok csak nagyon elvétve. Az elfogyasztott ital mennyiségére nézve a horvát katona fenyítése adott felvilágosítást, akik egy ünnep délelőttjén fejenként 1 és fél-1 és fél liter rumot ittak meg. Lopás miatt a legtöbb szász volt büntetve, aztán a románok, — magyarokra és horvátokra emiatt egyáltalán nem volt fenyítés kiszabva. Verekedés miatt csak magyarok voltak fenyítve — hasonlóképpen engedetlenség miatt is, azonban figyelembe kell venni a szászokból álló altiszteket, akik gyenge képességeikkel ez engedetlenséget előidéztek. Általános kisebb szolgálati mulasztás miatt a horvátokra, a szászokra és a románokra egyenlő arányban esett fenyítés, míg a magyarokra jóval kisebb arányban.

MÁSODIK KÖNYV.

24. Az első könyvben el van mondva, milyen volt az a tartomány, ahol az első csaták lefolytak, s milyenek voltak és miképpen harcoltak azok a népek, melyek velünk együtt a monarchiában testvérként éltek. A következőkben arról lesz szó, milyen volt a magyar-osztrák monarchia, milyen volt Németország, s milyenek voltak azok az államfők, akik alatt a háborúba mentünk.

A magyar-osztrák monarchia nagyságára, lakosainak számára és technikai segédforrásaira nézve nem állott messze Németország mögött. Két államból állott bár csak, de 11 különféle nyelvet beszélő népből. Hadseregének vezető emberei nagyrészt csak 3-4 néphez tartoztak. Hadserege, midőn az első csatákhoz felvonult, 1,500.000 fő gyalogosból, 100.000 lovasból és 2000 lövegből állott. Ezekhez járult még 300.000, egyelőre otthon hagyott és részben fölfegyverzett ember. Mindezen felül a várakban 250.000 katona és 3000 löveg volt, melyek közt természetesen régiek is voltak, melyeket mint hasznavehetőket még nem lehetett kidobni, — de nagyobb részük új volt, sőt egy kis részük a technika legmagasabb fokán állott. Miután a monarchiában az összes népek egyformán voltak fegyverviselésre kötelezve, a katonák között nem volt

egységes nyelv, hanem mindenki a saját anyanyelvén beszélt. A parancsadás nyelve a német volt, amit az államfő azzal indokolt, hogy minden hadseregben kell egy egységes nyelvnek lennie, amelyet a vezetők megértenek. A monarchia berendezése olyan volt, hogy minden nép megtalálta a gazdasági és kulturális boldogulását, s az uralkodó minden néppel egyforma jó viszonyban volt. E bölcs berendezés, továbbá az évszázadok óta tartó politikai és honpoigári nevelés gyümölcse volt aztán, hogy az összes népek katonái hadbavonultak, s még oly államok ellen is harcoltak, melyeket tulajdon fajtestvéreik alkottak és amelyek kíméletlenül rántörtek. Kivételt tulajdonképpen csakis egy-két nép töredéke képezett, mely kezdettől fogva nem akart harcolni.

25. A monarchia népei egészen különböző módon váltak a két állam részeivé. Voltak meghódított területek, melyek fajilag rokonságban voltak régi területekkel, s amelyeknél a meghódítás célja tulajdonképpen nem volt más, mint a csereterület megnövesztése becsületes kölcsönösség alapján. Voltak társult részek, — de voltak egy ízben már társult, aztán elszakadt, s aztán megint társult népek. A keletkezés most nem fontos, a fontos csak az, a vezető fajok teljes testvériességgel bántak a többi néppel. Ezek fiai előtt a legmagasabb állami hivatalok egyformán nyitva állottak, sőt voltak állami intézmények, ahol a vezető fajok tagjai csaknem alárendelt viszonyban voltak velük szemben, — a gazdasági érvényesülés, a tőkegyűjtés és pénzkereset terén egyáltalán nem volt korlátozás. Tehát a népek egymásnak becsületes szövetségesei voltak, mely szövetség célja a közös nagy árúcserekerület és a

kulturális fejlődés biztosítása volt. A csehek eredetileg hódítás folytán váltak a monarkia részévé, de teljes egyenjogúságot nyertek, sőt épp e nép multa felül befolyásban az államalkotó osztrák-német fajt, s iparuk érdekében a többi népek hozzájuk kellett alkalmazkodni.

16. A népek vitézségének és kitartásának fokát nem az szabta meg, vájjon rokonságban voltak-e az ellenséggel vagy nem, hanem minő faji tulajdonságaik voltak és mire voltak nevelve. Űgy az uralkodó, mint a hadvezérek előtt folyton az a kérdés lebegett, vájjon mely népek lesznek hűek és melyek hűtlenek. Ez az életkérdés azonban nem volt soha nyilvános vita tárgya, mert még a látogatát is kerűlték annak, mintha az összes népek hűsége nem állana minden kétségen felűl. A monarkia legfontosabb katonai és külpolitikai ügyeit az osztrák-németek intézték, s miután ez a faj maga az állam volt, nem is lehetett önmagával szemben hűtlen. Befolyásban őket a magyarok követték, akik természetesen szintén nem lehettek hűtlenek önmagukhoz, de akikről a többi kisebb nép sokszor állította, hogy a monarkiától el akarnak szakadni. A monarkia mint honvédelmi terület Európában a legelső helyen állott, mert mindene megvolt, hogy akár éveken keresztül is, s teljesen minden szövetséges nélkül, sikeresen védelmezze meg határait. Ugyanis mezőgazdasága bőven ellátta élelemmel az az egész lakosságot, s lóval a hadsereget, mert a háború kezdetén a lónak még nagy szerepe volt, s ipara pedig a honvédelem ipari szükségletét tökéletesen és a műszaki haladásnak megfelelően ki tudta elégíteni. Ez Európának egyetlen más országában sem volt meg ily teljes mértékben, mert

vagy csak az ipara volt meg és a lakosság ellátására másokra szorult, vagy pedig csak élelme volt meg, sőt nagy bőségben, de a haditechnika dolgában a külföld segítségével nélkül nem tudott volna hadat viselni.

Így hát a monarchiában megvolt először az a sok évszázados honpolgári és katonai nevelés, mely tagjait erre a hosszú és utolsó önvédelemre előkészítette, aztán másodszor, megvolt az önvédelem anyagi lehetősége, mondom, mindez megvolt, de mégis emberfölötti nagy dolog volt a különböző népeket, sokszor saját fajtestvéreik ellen, a háborúba vinni és négy éven át harcoltatni. A háború első két évében azok a román, szerb és horvát katonák, akik valamiképpen a román vagy szerb királyság hatalmába kerültek, megtagadtak ezekkel minden közösséget és hűek maradtak a monarchiához, éppen úgy, mint a tót katonák hallani sem akartak arról, hogy az orosz fogságban a cseh légiókhoz csatlakozzanak.

27. A központi hatalmak legnagyobb állama a háborúban Germania volt. Népe nagyon szorgalmas volt, nagy leleményességgel utánozta a nyugati országok iparát, s aztán folyton növelte külső kereskedelmét és tengeri hatalmát. Mindez nem hagyott békét sem Angliának, mely világkereskedelmét féltette, sem Franciaországnak, mely elvesztett tartományait szerette volna visszaszerezni, habár ezt gondosan eltitkolta. A német nép sem szorgalmáról, sem kereskedelméről nem mondhatta le, s így a leszámolásnak egyszer el kellett következnie. Az angol flotta ugyanis már néhány évvel a háború előtt, úgyszólván világos nappal, meg akarta hirtelen támadni a német flottát, hogy

háború esetén német hadihajó ne is legyen a tengeren. Óriási katonai ereje, népének és hadseregének kitűnő rendje, szervezete és fegyelme, gazdagsága, az uralkodóházak jó kormányzati módszere, mindez arra szolgált, hogy Németország a szövetségesei között a háborúban is a vezető szerepét játssza, s a keleti óriási, de barbár ellenséggel szemben kezdetben előnyben legyen. Létérdekeink közöttiek voltak, mert a monarkiát a szomszédos kis államok fel akarták osztani.

28. A német hadseregnek legerősebb szellemi tényezője az a bizalom volt, mellyel a katonák a vezéreik iránt el voltak telve, meg az a biztonság, mellyel a vezérek arra számíthattak, hogy a kiadott parancsokat pontosan és észszerűen teljesíteni fogják. Kivonulása a hadba rendkívüli gyorsasággal történt. A hadsereg létszáma 2,500.000 gyalogos, 150.000 lovas és 4200 ágyú volt, ezenfelül még otthon 1,000.000 fő maradt, mind fegyveresen. A háború végéig Németországnak mindössze 5 millió katonája volt.

Hadseregének nagyobb részét Németország nyugatra küldte, keletre az oroszok ellen a kisebb részét, de a szerencsésebb kezű hadvezért, aki mindjárt a háború elején két nagy orosz hadsereget egymásután körülzárt és megsemmisített. Ez a német hadvezér, amint később elmondta, az oroszokat nem becsülte alá, de ismerte őket és a hadszínteret, s aztán bízott katonái pontosságában és abban, hogy ezek az otthonhagyott családjaikat és tűzhelyeiket meg fogják védelmezni. De ezekben a győzelmekben a magyar-osztrák hadseregnek is nagy része volt. A német fővezér ugyanis, a keleti német hadvezérrel együtt, a háború elején folyton

azt követelte, hogy a magyar-osztrák hadsereg támadja meg az oroszokat és kösse le őket Kelet-Galiciában, mert különben az oroszok egész hadseregükkel nyugat felé vonulnak és Berlint támadják meg. Az ő hadseregük keleten viszont nem lehet elég erős ahhoz, hogy az egész orosz hadsereg támadásának ellentálljon, miután nyugaton van hadseregük nagyobb része. Ezt a követelést a mi fővezérünk szószerint vette, s támadásainkkal le tudtuk az oroszokat Kelet-Galiciában kötni, s így a németek a szembenálló oroszokkal el tudtak bánni, de mert fővezérünk oktanul támadott, ezekben a csatákban úgyszólván el is véreztünk.

29. A háború alatt csak azokban a hadjáratokban győztünk, melyeket a németekkel együtt hajtottunk végre, bár kezdettől fogva nagyon szerencsés kezű hadvezéreink is voltak. De tudjuk, minden a fővezértől függ. A német vezérek nagyon jók, megfontoltak és önfeláldozók voltak, de az alapeszme megfogalmazásában a francia vezérek felülmúlták őket. Aztán hadseregük kitűnő voltával nem állott arányban diplomáciájuk és belső politikájuk. Államférfiaik gondolkodásmódjában nem volt bölcsesség. Fájdalmas volt nézni, amint csak durva erejűkre támaszkodtak, s az önmérséklet nem tudta fékezni vezetőik oktanul hajlamát. Nem a bölcs tanácskozás volt tetteik vezető hiúsága és indulata, a furor germanicus, melyet a régi rómaiak is jogosan néztek le, mert könnyű azzal az emberrel elbánni, aki elveszíti önuralmát és a düh vesz rajta erőt. Nagy terveket szöttek, mielőtt az ellenség meg lett volna verve. Nem újabb és újabb szövetségesek után néztek, s ahelyett, hogy régi szövetségeseiket mindig újabb és újabb

ajándékokkal vagy kedveskedésekkel igyekeztek volna mindjobban magukhoz fűzni, mindig több és több ellenséget szereztek maguknak. Oktalan gőgjük a jóindulatú és lanyha orosz ellenfélből elkeseredett ellenséget csinált. Oroszország a forradalom után azt mondta, nem harcol tovább, hanem külön békét köt a központi hatalmakkal, s Brest-Litowskban találkoztak is a két fél követei. Itt, amikor nem tudtak megegyezni, a német tábornok egy vonalat húzott a térképen, s azt mondta, ez lesz a határ Németország és Oroszország között.

A gőgös beszédben különben császáruk állott első helyen, s általa mindjárt két célt szeretett volna elérni. Először nemzetük önbizalmát akarták emelni, amit azonban másképpen is lehet. S nem is a féktelen önbizalom a legfontosabb, mint inkább az, hogy a vezetők a nemzetet a legnagyobb emberi erőmegfeszítésre tudják rávenni. Másodsorban az ellenséget akarták megfélemlíteni, s a félelem meg is szállta az ellenség szívét, azonban a gőgtől és erőszaktól való rettegés nem a lemondásra készítette az ellenség államférfiak, hanem még nagyobb erőmegfeszítésre. De saját szövetségeseikkel szemben is fennhéjázok voltak, ami a magyarokat és az osztrák-németeket bántotta, a monarkia többi népének pedig a háború második felében ürügyet szolgáltatott a hűtlenségre, amit aztán az ellenség felhasznált arra, hogy a nemzetiségeinket ellenünk, minket a németek ellen ingereljen. Szövetségeseik kárára maguknak anyagi előnyt is szerettek volna szerezni. Nálunk ugyan sokan mondták, a germán fa sem fog az égig nőni, de később sokban követtük őket, s osztozkodtunk velük Ázsián, zsákmányoltunk velük az ellenség földjén, holott a józan ész azt mondja, zsákmányolni

csak akkor lehet, amikor az ellenség már végképpen meg van verve.

30. Több oka volt, hogy a döntő csatákban vereséget szenvedtek. Az egyik ok a kiéheztetés volt, azaz sokféle nyersanyagjuk és élelmiszerük hiányzott, mert a világtól velünk együtt el voltak zárva. A másik ok belső viszályaik voltak, amit úgy kell érteni, hogy az egyes törzsek egymás ellen fordultak, a német nemzet ugyanis mindig törzsekből állott, s az egyes társadalmi osztályok az igazságtalan teherviselés miatt meggyűlöltek egymást. A háború politikai céljait nem tudták a törzsek és osztályok cgyértelműleg megállapítani. A nyugati hatalmak aztán erre alapították titkos politikai hadjáratukat, mert a legszebbnek látszó propaganda is csak falra hányt borsó, ha a nemzet nagy tömegeiben nincs meg hozzá a hajlam. De miután a lélektani hajlam megvolt, az amerikai Egyesült-Államok elnöke — aki különben emberfeletti ravaszsággal volt megáldva — a katonákat és törzseket a birodalom feje ellen, az osztályokat egymás ellen felbujtotta, amire a társadalmi osztályok fegyveresen szálltak szembe egymással, a katonák nagy tömegei pedig feewerei'ket eldobták és elszéledtek, s az uralkodók félelmükben az országot elhagyták. Ugyanis propagandájának az volt az alaphangja, hogy ők — Isten ments — nem a német nemzet ellen, hanem csak a háborúra éhes porosz király ellen viselik a háborút. Az uralkodók azzal indokolták menekülésüket, hogy nem akartak polgárháborút, holott nekik kötelességük lett volna — amint ezt a legjobb német hazafiak mondták — trónjukat és az államrendet még életük árán is védelmezni.

31. A német fővezér, aki ugyanis a háború elején Keleten az oroszok ellen két csatát nyert, s aztán az egész hadsereg valóságos fővezére lett, mondom, ez a fővezér, — de szintén csak a háború második felében, mikor már kezdett félni a vereségtől, — erélyesen követelte a birodalom fejétől, hogy az ország gondoskodjék a rokkantokról, özvegyekről cs árvákról, biztosítsa a harcosok előnyét a felmentettekkel szemben, üldözzék kérlelhetetlenül a harcosok hűtlen nőit stb. Az ő szemében ez volt a német nemzeti élet legnagyobb betegsége, viszont az ellenség propagandájának többi állítását — szerinte — könnyen lehetett volna hatástalanná tenni. De a sokfejű, bár külön-külön véve eszes és becsületes törvényhozás már nem tudott úrrá lenni a háborgó tenger felett.

A német fővezér a háború után azt mondta, hogy a nyugati népek ugyanazon fogással dolgoztak, mint a régi időkben a rómaiak, akik szintén a törzsek torzsalkodását és a társadalmi osztályok viszályát élesztették nagyra, s tették ezzel tönkre Germániát, ha már fegyverük gyengének bizonyult. Azaz más szóval, amint ezt egy harmadik, nem is semleges nemzet fia mondhatja, a mai germánok is épp olyan barbároknak bizonyultak a nyugati népekkel szemben, mint őseik a rómaiakkal szemben. S helyesebben mondaná a német fővezér, hogy a nyugati népek, úgy mint régente, főfigyelmüket a vizsályszításra irányították, s a hadsereg nyers erejét csak ennek előmozdítására használták. Tehát a vizsályszítás az első, a hadsereg a második, nem pedig, mint a német fővezér mondja, hogy a vizsályszításhoz akkor fordultak, midőn fegyvereikkel már nem boldogultak. Meg lehet nyugtatni a német fő-

vezért, a jövőben is így lesz ez, mert a nyugati népek megint megtalálják a módját, miként kell soraikban vizsályt kelteni. A németek ugyanis a háború igazi lényegét és a hadseregszervezés igazi lényegét nem ismerik, s csak a részletekben nagyok, de ez már nem pótolja a lényeg hiányát. Néha ugyan, évezredek folyamán, meglepetéssel és nagy előkészületek árán tudtak ugyan győzni, de ha az ellenség az első pillanatra nem esik össze, vagy ha nincs velük szemben aránytalan kisebbségben, legyőzni őt már nem képesek.

32. A háború harmadik évében a francia államfő, aki rendkívül eszes és jellemes férfi volt, azt mondta saját nemzetének bátorítására, a németeknek nincs meg az az intelligenciájuk ahhoz, hogy győzzenek. Sajnos, erre nincs meg a szabatos magyar szavunk, mely az embernek a vele született szellemi képességeit kiművelt állapotban kifejezné, amely nélkül azonban a tudomány, vagy a technika terén jó haladást lehet tenni. Tehát azt mondta, hogy a német nemzet vezetőiben, csak úgy, mint az egyes emberekben nincs meg az a bölcs belátás, először, hogy a törzsi és társadalmi ellentéteket kiküszöböljék, másodsor, hogy a hadviselés lényegét megértsék és ők tudjanak az ellenség soraiban vizsályt szítani, hanem mindent a durva erőszakra alapítanak. De ez utóbbit egy példával lehet megvilágítani. A háború alatt volt egy harci felkiáltásuk: Gott strafe England, mellyel tulajdonképpen önmagukat akarták tüzelni. Ez a pár szó ott volt a gyufaskatulyától kezdve az ágyúig mindenütt. A helyett, hogy azt mondták volna, Isten óvja Angliát, ők nem akarnak az angolok ellen harcolni, mert szeretik és becsülik őket, csak kényszerűségből fog-

tak ellenük fegyvert, s készek velük minden pillanatban különbékét kötni és kedveztek volna nekik, s így tovább. A franciák szívében ez gyanút ébresztett volna az angolok ellen, de ehelyett, mondhatni, ezzel a felkiáltással ezt a két hatalmas ellenséget még jobban egymáshoz kovácsolták.

Erről a francia államfőről el kell még valamit mondani. Néhány évvel a háború után, tehát akkorára, az ókori Görögország egyik nagy fiáról gyönyörű könyvet írt. Nyilvánvaló, e könyv még fiatal korában fogalmazott meg benne, s hősenek nagy tulajdonságai megtermékenyítették férfilelkét. Természetes, ily nemes képességgel megáldott ember nagy fölényben volt oly államfőkkel szemben, akik nem szellemük fejlesztésével törődtek, hanem akiknek oly becsvágyaik voltak, vájjon egyetlen napon hány száz fácánt, vagy nyulat tudnak halomra löni.

33. A háború második felében a németek hadseregünk kiképzésébe is beleszóltak. Azaz egyrészt a mi hazai iskoláinkba küldték embereiket, hogy tanítsák katonáinkat, másrészt pedig az ő iskoláikba küldették katonáinkat. Ez persze nagy szégyen volt ránk nézve, s felesleges is volt, mert nem a haditudományokban állottak csapataink megettük, hanem a lelki tulajdonságok dolgában. Békében a tisztek kiválasztásánál nincs más mérték, mint ismeretek és a műveltség. Háborúban viszont csak a megfontoltság és bátorság szerezheti meg valaki részére a vezetői állást. S a háború megvolt, ennek a mezejéről lehetett jófejű emberekről gondoskodni.

A német hadsereg, fővezérével együtt a legtökéletesebb hadiszervezet volt, amit a népek eddig szervezésre, felszerelésre és harci szellemre nézve alkotnak. De mit használt mindez, ha ezt a fegyvert oly

szellem forgatta, mely a hadviselés alapeszméjét nem találta el és amely egymás után haragította maga ellen a hatalmas népeket.

A német katonák és vezetők nem adták meg magukat sebesületlenül, mert ezt szégyennek tartották, s a sebesületlen hadifogság az erkölcsi halált és állásvesztést is jelentette a vezetőkre nézve. Ebben a tekintetben majdnem egy szinten állottak a franciákkal és az angolokkal. A német birodalom mindjárt kezdetben kimondta, csak azokért a sebekért nyújt kárpótlást, melyeket a háború üt, s nem ad kártérítést azokért, melyek a hadifogságból származnak. De a háborús sebekért nagyon igaztalan kárpótlást nyújtott. Végeredményben a német katonák közül sebesülten is kevesen voltak az ellenség fogságában, ami a vezetők gondosságát mutatja, míg a sebesülés nélkül fogságba esettek száma elenyésző csekély volt.

Fegyvereik fényességére, ruházatuk díszességére a németek sokat adtak, nem úgy, mint a franciák, akik csak a dolgok lényegére ügyelnek, s nem engedik, hogy a külsőség érdemszámba menjen. Egész katonai tudományukat, szakkifejezéseiket, sőt egész katonai szókincsüket a franciáktól vették, utánozták katonai törvényeiket és harci szabályaikat, de persze a benne lakozó szellemet már nem tudták átültetni.

34. Még csak a császárjuk fiairól kell valamit elmondani. A legyőzetés után azt kívánták a franciák, hogy a németek a császárjukat, mint a háború okozóját szolgáltatassák ki nekik, mert ítélkezni akarnak felette és természetesen ki akarják végezni. Ez régebben ugyanis szokás volt, s most a franciák fel akarták újítani. A németek követe, akinek ezt a követelésüket át akarták adni, szerencsére nem ve-

szítette el a fejét, s ezt a lealázó levelet a vérszomjas ellenségtől nem is fogadta el. Erre a franciák meg-hökkentek, s mert háborús szövetségeseik sem segí-tették őket ebben a kívánságukban, akik egyálta-lán nem is akarták, hogy a franciák túlhatalmasok legyenek, ettől a követelésüktől végül elálltak. Köz-ben azonban a császár fiai összebeszéltek és kijelen-tették, ha már nem lehetne elkerülni azt, hogy a német nemzet atyjukat kiszolgáltassa, akkor azt ké-rik, hogy helyette őket adják ki az ellenségnek.

A németekről jó tulajdonságaik mellett a ros-zakat is fel kellett jegyezni, de nem azzal a céllal, hogy elhagyjuk őket, mert a földrajzi fekvés miatt velük kell tartanunk.

35. Az államfő, aki alatt a háborúba mentünk, a jelenkor legdicsebb családjának leszármazottja volt, mely család egykor nagy birodalmakat alapí-tott és hosszú évszázadokon át kormányzott. E bi-rodalmak nemcsak oly országokat zártak magukba, melyeket saját faja, a germán lakott, de olyanokra is kiterjedtek, melyeket egészen más és rendkívül művelt fajok laktak, s amelyek a maguk idejében szintén világbirodalmak voltak. Ez mutatja, ebben a családban, megalapítói után még hány okosabbnál-okosabb és derék fejedelemnek kellett lennie. Birtok-állománya nem volt egyenlő, voltak korszakok, me-lyekben nőtt vagy fogyott, de a leghosszabb kor-szakokat változatlan birtokállomány töltötte ki. Családjának ez a múltja, aztán a magyar-osztrák monarkia nagysága és lakosainak jóléte, az a becsü-letessége, mellyel adott szavát mindig megtartotta és amellyel kötelességeit ellátta, tette azt, hogy az európai államfők között országaiban éppen úgy, mint a külföldön őt tisztelték legjobban. Ezért biz-

tak a nemzetek a miniszterekben, akik alatta nem tehettek semmi rosszat, s akiktől kezdve a legutolsó falusi bíróg mindenki a szigorú ellenőrzés alatt állott. A hadseregben a tisztek azért bíztak a tábornokokban, az altisztek a tisztekben és a közlegények a tizedesben, mert mindnyájan ő benne, az államfőben bíztak. Őt Európa legelső úriemberének nevezték. Helyzetét úgy maga, mint családja és népei olyannak vélték, mely meg nem változhat, hanem örökké fog tartani, sőt birodalmának egyik része kormányzását olybá vette, mintha maga az Istenség létesítette volna. Erényei, igazságszeretete, törvénytisztelete és szigora folytán személye egy kultusz középpontjában állott, s e kultusz benne látta a magyar-osztrák birodalom összefogó kapcsát.

36. Gondoskodásának legfőbb tárgya a monarchia hadserege volt. Minden gondolata ennek az oltárhoz vezetett, minden tetteivel arra törekedett, hogy vezéreit és katonáit a haza biztonsága érdekében minél nagyobb áldozatkészségre serkentse. Ebben nagy művész is volt. A vezetők éppen úgy, mint a katonák, büszkék voltak, hogy hadseregében szolgálhattak. A monarchia legfényesebb családjai adták fiaikat katonai szolgálatra. Ha beteg volt, hadseregének orvosait hívatta magához, mert úgy vélte, miképpen legyen bizalma a katonáknak orvosaihoz, ha ő maga, mint államfő, idegen orvost hívat. Helyes dolog a katonaságot Ferenc József hadseregének nevezni, mert a kötelességteljesítésben minden katona őt vette mintaképül, s vezérei és katonái, kik a harc fiai voltak, az ő személyének tiszteletéből és a hazájuk szeretetéből merítették azt az erőt, mely a fáradalmak elviseléséhez és az önfeláldozáshoz szükséges volt. Ugyanis a hadseregek

vagy egy személyen csüngnek, vagy a hazájukon, vagy mindkettőn, de valamin csüngeniek kell. S csak a Sors volt az, mely nem engedte, hogy mindjárt kezdetben szerencsés hadvezért válasszon ki.

37. Úgy önmaga, mint legjobb vezérei gyakran mondták, ha a monarchia a csatatéren vereséget szenved, az ellenség a birodalmat fel fogja darabolni. Azt mondták továbbá, hogy vereség ne érjen bennünket, szükséges, hogy a vezetők mind egy, közös nyelvet pontosan megértsenek, s az már nem fontos, milyen nyelven beszélnek a csapatok, csak az a fontos, hogy hűséggel harcoljanak. A monarchiában ugyanis 11 nyelven beszéltek. Az általánosan elfogadott tétel az volt, hogy csakis a birodalom nagysága és határainak épsége teszi a népek kulturális fejlődését és a lakosság jólétét lehetővé, mert a nagy birodalmon belül mindennemű árucseré és megélhetés keresése teljesen szabad volt. Családjának fényes múltja, erényei, erős hadserege, a népeinek ragaszkodása Ferenc József hatalmát kifelé olyanná tették, mely a leghatalmasabb vagy legkapzsisabb birodalmakban is félelmet gerjesztett, befelé pedig — mint mondtam — minden egyes lakosban a legnagyobb tiszteletet ébresztette iránta. Erre a tiszteletre és hatalomra támaszkodtak a háború alatt az államférfiak, midőn a férfiakat besorozták és a háborúba küldték, ami az ország szent védelmében helyes volt, de a rokkantakkal, özvegyekkel, árvákkal már nem törődtek, ami helytelen volt. Nem tartozik ide, kiket terhel ezért a mulasztás, valamint az sem, miben rejlett a lelki oka annak, hogy a kezdetben hűen harcoló nemzetiségeink később teljesen elfordultak tőlünk. Itt csak

annyit lehet mondani, nem hadseregünkben volt a hiba, hogy a szerencsétlen, de nem dicstelen kezdet és a valóban dicső folytatás után, a vég a szégyenteljes és kimondhatlan károkat okozó összeomlás lett. A monarkiában a népek nagy száma folytán a torzsalkodás persze nem volt elkerülhető, de évszázadokon át nem öltött oly mértéket, mely a birodalom fennmaradását veszélyeztette volna. Csak amikor a két vezető nép között ütött ki a viszály, melyet a kisebb népek alattomos módon szítottak, akkor kezdtek a szomszédos népek arra számítani, hogy a monarkia népei nem fognak mint egy test, egy lélek fegyvert fogni. Ez aztán megérlelte bennük azt a szemtelen gondolatot, hogy kedvező alkalmal a monarkiát megtámadják, s ha lehet, feldarabolják.

38. Ferenc József beérte a legegyszerűbb és legolcsóbb ételekkel. De ha vendégei voltak, akár saját népeiből, akár más nemzetek nagyjai vagy államfői voltak vendégei, akik e meghívást mindig a legnagyobb megtiszteltetésnek vették, káprázatos pompát fejtett ki, s csodálatba ejtette vendégeit, nemcsak az etelneműek nagy választékával, hanem még inkább a vendéglátás nagyszerű rendjével, ami ugyanannak a szellemnek a terméke volt, mely a közigazgatás és a hadsereg rendjét szülte.

Családjának tagjai azonban már nem tudtak uralkodni magukon. Fiát egy feketehajú nő miatt agyonlőtték. Unokaöccse, aki a trónon követte volna, oly leányhoz kötötte magát, akit a családi szabályok szerint nem vehetett el, s akivel a házasság nagy bonyodalmakra vezetett volna. Ferenc József, akinek a családtagok ezekben a dolgokban is

engedelmességgel tartoztak, e házasságot ellenezte. Az unokaöccs azzal érvelt, ami a nagy birodalom egyszerű polgárának szabad — a szíve szerint nő-sülni ugyanis, — azt ő tőle sem tagadhatja meg. Ez az érvelés szépen hangzik valami tömegregényben, de nem helytálló, mert éppen őt, az uralkodót, egészen más szabályok kötik, mint a polgárokat. Az legyen a király, aki legjobban tud önmaga felett uralkodni. Végül mégis házasságra lépett az illető nővel, s a szerbek megölték őket. A sors ily fordulatait nagy lelkierővel viselte el ez az államfő, ami őt népei szemében még nagyobbá tette.

39. A háború viselésében elsősorban két ember segített az államfőnek. Az egyik 3 valóságos fővezér volt, akit már békében kinevezett e helyre. Ezt a kinevezési jogot ugyanis *ő is, elődei is*, kezdettől fogva maguknak tartották fenn. A másik segítőtársa a külügyminiszter volt, akinek a kiválasztásánál a kormányok és így az országgyűlések is segítségére voltak. Ennek a diplomáciai vezetőnek olyan ellenséges külügyminiszterekkel kellett szellemi téren megmérkőzni, akik mögött először is a számbeli túlsúly állott, másodsor pedig akiknek ravaszságáról sokat beszéltek az emberek. Ennek a kiválasztásában több szerencséje volt az államfőnek, mint a fővezér kiválasztásában, — de viszont Németország diplomatái mind több és több ellenséget hoztak nyakunkra, s az egyik legyőzött és jóindulatú ellenséggel nem békültek ki, hogy a másik ellen tudjanak teljes erejükkel fordulni. Lehet-e az államfőnek azért szemrehányást tenni, mert nem tudott jó hadvezért kikeresni, ha már ezt a jogot régóta gyakorolta? Van-e ennél egyáltalán nehezebb? Mert az világos, hogy valaki olyan

hadvezért tudjon kiszemelni, mint amilyenről Tacitus azt írja „a rendes hadvezéri ravaszságból” nem égette fel az ellenséges hadvezérek birtokát, — annak magának is ily szellemi képességgel kell megáldva lenni. Azaz a nem tehetséges ember fel sem tudja ismerni másban a tehetséget.

Családjának férfitagjai a honvédelemben részt vettek, de hősi halott vagy sebesült nem volt közöttük, mint ez a német fejedelmi családokban nagy számban előfordult.

Ferenc József a háborúban előléptetéssel és kitüntetéssel jutalmazta azokat a katonáit, akik vitézül harcoltak. A harcosok és a károsultak kárpótlásáról azonban már nem gondoskodhatott. A régi római államfők katonáiknak földet adtak, így például Márius 14 holdat fejenként, s ezenkívül a vezetőket és vitézeket még külön is megjutalmazták. Ferenc József 86 éves korában, a háború harmadik esztendejében meghalt, s a nemzeteket nagy aggodalom fogta el, utódja vájjon örökli-e erényeit, s be tudja-e a háborút félig-meddig szerencsésen fejezni? Sokan voltak, akik azt mondták, hogy halálával a monarkiának is ütött végső órája.

Mindezt el kellett Ferenc Józsefről mondani, mert különben nem lehetne megérteni, miképp tudtak azok a népek, melyek ma mint ellenségek állanak egymással szemben, alatta és még utána is, csaknem 4 éven át testvérként egymás mellett harcolni.

40. Utóda 27 éves volt, s azt nem is lehet elképzelni, hogy bárki is ki tudja tölteni azt a helyet ebben a nagy viharban, amelyre a sors egyedül születése folytán állította. Hatalma éppen a legfontosabb dologban, a monarkia pénzügyeiben nem volt,

ebben a népképviselőtek döntöttek, s a népképviselő-
letben még a régi, a háború előtti vezetők uralkod-
tak, — akiknek önzésén elbukott az ország és az
államfő. Ez az államfő különben a magyar történe-
lem legnemesebb alakjainak egyike volt.

HARMADIK KÖNYV.

41. Oroszország területe a háború előtt huszonháromszor volt nagyobb, mint a magyar-osztrák monarkiaé, lakossága azonban csak háromszor volt nagyobb. Továbbá a háború előtt ötvenegyszer volt nagyobb, mint Magyarország, legyőzetésünk óta viszont száznegyvenszer nagyobb Oroszország, bár a háborúban szintén elég nagy területet veszített. Oroszország, akárcsak Magyarország a háború előtt, nemzetiségi állam volt, ahol a 90 millió orosz fajon kívül számtalan más faj lakott, hogy mást ne mondjak, a Kaukázusban egyedül 25 más népfaj lakott. A orosz fajt a normannok egy ága szervezte meg állammá és tette Moszkvát fővárosává, s mint nemessége, hosszú ideig kormányozta is. A moszkvai állam aztán az utolsó négy évszázad alatt alapította meg sok fáradság és véráldozat árán azt a nagy birodalmat, mely velünk szemben állott.

Hadseregének nagysága minden képzelet felülmúlt. A régi perzsa, vagy egyéb barbár hadseregeknek egy- vagy másfélmillió létszáma úgyszólván eltörpült mellette. Az orosz hadsereg, mikor a csataterekre érkezett, négy millió fegyveres gyalogosból és félmillió lovasból állott. Ágyúinak száma 6000 volt, velünk szemben ugyanannyi főre több ágyú esett, a németekkel szemben azonban kevesebb ágyújuk volt

aránylag. Mindezen felül az országban négymillió fegyvernélküli, részben kiképzett, részben kiképzés alatt álló katona maradt vissza. Oroszország ugyanis átvette az utolsó évszázad európai szokását, s az összes fegyverfogható férfiakat katonáknak nyilvánította.

42. Ilyen nagy, s emellett nagyon különböző elemekből alkotott hadseregnél nem lehet átlagos minőségről beszélni. Sem abban az értelemben, minő harci értéke volt az egész hadseregnek, sem abban, minő katonai erényeik voltak a katonáknak. Ezt minden egyes ezrednél külön-külön kellene meghatározni. Mert már az egyes fajok között nagy különbségek voltak, s nagy volt a különbség ugyanazon faj különböző egyénei között is. A mi katonáink nem tudták, Oroszország mennyire nemzeti-ségi állam, s ezt nem is lehetett a katonák külsejében felismerni, mert egyforma ruhát viseltek. Így aztán egyes, nem is oroszfajú katonák viselkedéséből az egész hadseregre következtettek, melyben tulajdonképpen csak 60 százalék volt a nagyorosz. Ugyanis a 90 millió nagyoroszra 30 millió kisorosz és 10 millió fehérorosz esett, míg a lengyelek száma 10 millió, a zsidóké 5 millió volt, s a fennmaradó 10 millió pedig számtalan kisebb-nagyobb fajra oszlott meg. A kis- és fehéroroszok értelmisége úgyszólván már egybeolvadt a nagyorossal, s csak a köznép őrizte meg a régiek nyelvét, mely különbözött a nagyorosz nyelvtől. De azért ez a két, 40 milliós nép is egynek érezte magát az állammal, mely tulajdonképpen mégis nagyorosz volt. Ellenséges érzélemmel az állammal szemben csak a lengyelek és a zsidók viseltettek. Míg tehát a 3 orosz faj katonáinál a harci derékséget a jó

kormányzás emelhetné, s a rossz kormányzás csökkenthető, addig az utóbbiaknál még ha a kormányzás jó is lett volna, a nemzetiségi ellentétből származó megbízhatatlansággal számolni kellett. Ez ellen úgy védekeztek az oroszok, hogy a lengyeleket és a zsidókat elosztották az orosz ezredekbe. Államhűségben és harci megbízhatóságban a kozákok álltak elsősorban, akiknek elődeik mint katonák a meghódított földön birtokot kaptak, amit mint kisgazdák műveltek.

Mindjárt a háború elején katonáink a kisinew-i ezred egy katonáját fogták el, aki készségesen elmondott minden katonai vonatkozású dolgot, amit tudott. Ez a katona elbeszélte, hogy őrmesterének 2 ezüstrubelt adott, hogy az őt járőrnek küldje ki, s így alkalma legyen az átszökésre. Viszont ezzel az aljas szökevényrel szemben egy orosz hadnagy áll, aki 1917-ig nem kevesebb, mint 11 ízben sebesült meg, s akit emiatt a világháború legnagyobb hőseinek lehet nevezni.

43. Ha meg akarjuk érteni, minő hagyományokkal indult az orosz katona a háborúba, vissza kell nyúlni az 1904/1905. évi orosz-japán háborúra. Ez a háború nagyon népszerűtlen volt, mert amint az orosz történetírók általánosan állítják, a nép reformokat várt a kormányzattól, s nem háborút. A reformok alatt az oroszok azt értették, hogy a kormányzásban a nagy tömegek is valamiképpen résztvehessenek, s aztán elsősorban a földbirtokreformot kívánták. Ebből az okból titokban mindeki a háború ellen dolgozott, vagy akként, hogy a hadseregnek pozitív károkat okozott, mint pl. azok a lengyel vasúti tisztviselők Szibériában, akik a lőszerrel megrakott vasúti kocsikat — egyébként nagy

szorgalmat tetteve — visszaküldték Oroszországba, vagy akként, hogy a legcsekélyebb alapot is nélkülöző hírekkel igyekeztek a katonák fegyelmét megbontani, amivel talán még nagyobb károkat okoztak, s amiben már a tiszta oroszok voltak az elsők. Kuropatkin tábornokot a jelenkor legnagyobb oroszának nevezik, nem is annyira azért, mert az oroszjában háborúban fővezér volt, hanem inkább mint katonai kiképzőt, szervezőt és történetírót. Erről a háborúról írt emlékiratai telve vannak panasszal. Panaszodik elsősorban a nyílt és titkos aknamunka ellen, mely a hadsereg szelleme ellen folyt. Egy helyen elpanaszolja, hogy látta, amint az orosz lövészárokból 9 katona kísért hátra egyetlenegy sebesültet. Jogosan panaszkodik-e a hadvezér, aki ezt eltúrte, s nem inkább hibás-e önmaga? Nem volt-e meg a módja rá, hogy ezt az esetet megtorolja, a titkos aknamunkát felderítse és kiirtsa, a nyílt ellenmunkát és a koholmányokat pedig megakadályozza? A felesleges 8 embert fogatta volna le és állította volna haditörvényszék elé. Az ő hadseregében is megvolt a haditörvényszéknek az a bölcs formája, melynél nagyrészt legénység ítélkezik a legénység felett, s ami által a tisztikar megszabadul annak a gyűlöletes látszatától, mintha osztályszempontból ítélkeznék a legénység felett. A legénység ugyanis azt mondhatná, hogy a tisztikar elsősorban osztályérdekeit védelmezi. Ha az ilyen, nagyobbérszt legénységből álló törvényszék, egy hadbíró és egy-két tiszt vezetése alatt szigorú, sőt véres ítéleteket hoz, ezért nem a hadvezért fogják okolni, s akkor sem, ha az ítéleteket megerősíti. Ebben mindenki csak a hadvezér kötelességteljesítését látta volna.

44. A japánok kezébe nagyon sok orosz fogoly esett, részben az oroszok nagy erősségéből, melyet nagy emberáldozatok árán elfoglaltak, részben a tábori harcokból, sebesülten és sebesülés nélkül. A ravasz ellenség nagy különbséget tett a tisztekkel és a legénységgel való bánásmódban. Amíg a legénységet szűk és sötét odúkban tartotta, s keveset adott neki enni, addig a tiszteket lakás és ételmezés dolgában fényesen látta el. Az osztályellentét finom felszítására ez nagyon alkalmas volt, s a legénységnél megszülte azt az elkeseredést, melyre a japánok törekedtek. A hazaszállításnál a vasúton számtalan nyílt zendülés tört ki ennek folytán, amihez a bátorságot azokból a hírekből merítették, hogy a fővárosban kitört a forradalom. Oroszországnak pártonkívüli ismerői azt állítják, hogy ekkor a forradalom valóságos kitörése és az uralkodóház elűzése csak hajszálon múlt, s hogy a forradalom tulajdonképpen lappangott addig, amíg a nagy háború alatt aztán kitört. Az oroszoknál a zendülés a veszített háborút különben is rendszeren követi. A régebbi, néhány évszázad előtti hadjáratokban az orosz legénység úgy saját tiszteit, mint a beosztott szövetséges, idegen tiszteket nagy számban gyilkolta le. A krími hadjárat után, a visszavonuláskor szintén számtalan tiszt esett áldozatul a legénység haragjának. Mindez azonban meg sem közelíti azt a nagy gyilkolást, mely az 1917-beli forradalom után történt.

45. A nagy háború kitörésekor Oroszországban sok helyen volt kisebb-nagyobb zendülés a forradalmárok buzdítására, így a fővárosban a gyári munkások a villanyoskocsikat borították fel és barrikádokat rögtönöztek az utca felszedett kövezetéből. Az értelmi szerzők mindig valamely pozitív, habár

Csekély sérelem tömeges felpanaszolásával kezdtek a zendülést, pl. az újoncok körében a kenyér késői kiosztásával, s így óvták meg magukat a felelősségtől, ha a lázadás mégsem sikerülne. A harctereken ily zendülések már nem fordultak elő, mert a parancsnokok derekabbak voltak, s mert az ellenség közel volt. A parancsnokok a harctéren a rablást, vagy fosztogatást, amire a hadseregnek nagy kedve volt, nagyon szigorúan büntették. A magasabb vezetők felismerték, hogy a hadsereg nem nyer semmit, ha hátul egy pár tisztt, vagy katona a lakosság értékes ingóságait elviteti, azonban ez a hadsereg zöménél — már csak az emberi irigység folytán is — rossz vért szül. Kivétel csak a kozákhadseregnél volt, melynél a fosztogatás az első vonalban meg volt engedve, de amit aztán a kocsik hiánya az elszállításra illuzórikussá tett. Itt mindjárt fel lehet jegyezni a kozákok egy sajátságát, a gyűjtogatásukat, melynek nem lehetett megállapítani a célját. Az nem lehetett a céljuk, hogy a lakoságnak a házak, vagy asztagok felgyűjtásával kárt okozzanak, mert ezt a területet, Kelet-Galíciát már a sajátjuknak tekintették. S habár nekünk is kárt okoztak, mert élelmikészleteket semmisítettek meg, de a nagyobb kárt mégis csak a lakosság szenvedte. Másként a régi időkben a gyűjtogatásnak lehetett az az értelme, hogy ott csináltak nagy tüzet, ahol kevés katona volt, ahova tehát az ellenség figyelmét akarták rava-szul terelni, s elterelni onnan, ahol sokan voltak. Valamikor tehát ez hadicsel-számba mehetett, mert a valóságról meggyőződni hosszú időbe került. De most más volt a helyzet, s lehet, csak egyszerű megszokásból, minden észszerű ok nélkül gyűjtogattak. A kozákokról fel lehet jegyezni még, hogy nem áll-

tak mindjárt a forradalmárok pártjára, sőt ellenük sokáig harcoltak. S ami a legfigyelemreméltóbb, az óriási orosz birodalomban szétszórt kisebb-nagyobb kozáksapatok még akkor is fenntartották a maguk rendjét és fegyelmét, amidőn a hadseregben mindez már régen megszűnt.

46. Az orosz katonák a harcra rendkívül jól elő voltak készítve, jobban, mint a mieink. Ezt folytonos háborúik érthetővé teszik, melyeknek tapasztalatait okosan felhasználták. Sokszor teljesen vad és nagyon ravaszul harcoló népek ellen viseltek háborút, s a vezérek humanitásból elkerülték az ok nélküli véraldozatot, s enélkül igázták le a vad törzseket. Különösen a gyalogságnál és a lovasságnál volt ez a kitűnő kiképzés szembeötlő. A mi katonáink a cselállásokat, vagy a földön, vagy a magasban levő lesállításokat a háború elején nem ismerték, ennek folytán nagyon sokan sebesültek meg, vagy estek el, s mint felderítő járőrök nem tudták oly ügyesen kikémleni az ellenséget. Aztán a titkos felderítésben és megfigyelésben voltak az oroszok nagy mesterek, azaz mikor nem járőrök, vagy osztagok kaptak ily feladatot, hanem egyes katonák, akik néha álöltözetben voltak. Ugyanígy mesterek voltak a pánikokozásban, s azt a sok pánikot hadseregünkben mindig csak néhány orosz katona okozta, s mivel a vezetők nem voltak elég hidegvérűek, egész hadosztályaink szaladtak széjjel.

47. A harcokban az alacsony- és középfokú vezetőik nagyon óvatosan és megfontoltan cselekedtek. Ennek a megfontoltságnak és a jó harci kiképzésnek köszönhető, hogy azokban a kisebb-nagyobb ütközetekben, melyek a lebergi csatákat megelőzték, a győzelem sokszor az ő oldalukon volt. Az

egyik hadvezérük repülőgépre szállt, hogy személyre vehesse hadseregünket. Ha valaki azokban az ütközetekben résztvett, — úgy értem, hogy a harc-vonalban volt —, s tárgyilagosan nézi az eseményeket, az arra az eredményre jut, hogy az orosz hadvezérek egyedül nyugalmmal és türelmükkel hadseregünket felmorzsozták volna. Ezt a nyugalmat, ha nem lett volna saját ihletük, csakis az orosz fővezértől vehették át. Nálunk ellenben elég arra a hadvezérünkre gondolni, aki drótakadályt támadt meg lovasaival, vagy arra, aki belevitte a szűk úton a mocsárba a katonáit, ahonnan nem tudtak többé visszajönni. Ezt viszont, ha nem abból az okból történt, mert a gyorsaság és a türelmetlenség hadvezéreinkbe már bele volt nevelve, a mi fővezérünkre kell háritani. Szóval, az orosz fővezérnek nem is kellett volna Lembergnél még külön mérkőznie a mi fővezérünkkel, akit a szerencse már az alapszeme megfogalmazásában is teljesen elhagyott. Azt nálunk is mondták mindig, hogy a háborúk kezdetén a kisebb csapatok és seregek győzelme nagyon fontos, mert ettől függ az ország hite. A hittől pedig, ha ez józan, függ az egész háború. Ezért kell aztán az alacsony- és középvezetőknek jól elkészülni ezekre a harcokra, melyekben az ellenségnek ugyanilyen vezetőivel mérkőznek, s amikor őket senki sem segítheti, mert a fővezér adományaival és erényeivel nem lehet mindenütt.

48. Hadseregszervezetük sem hagyott kívánnivalót hátra. A katonák ugyan egyszerűen, de a hosszantartó és a téli hadjárat követelményeinek megfelelően voltak felszerelve. A katonák a hideget, meleget szó nélkül tűrték, s a lovak is nagyon meg voltak edzve, úgy hogy 20 fokos hidegben is a sza-

badban álltak anélkül, hogy megbetegedtek volna. Hagyományait ápták, voltak 2-300 éves ezredek, melyeknek régi haditettei a vezetők és katonák előtt nagy tiszteletben állottak. A menetek közben a katonákat folyton foglalkoztatták, testileg és lelkileg, az ütközetek előtt az elődök bátor harci tetteit dicsőítették, s a papok a katonákat úgy áldották meg, mint akik a halálba indultak. Sebesült katonáink, akik hatalmukba estek és az istentiszteletet és az áldást végignézték, azt mondták, hogy az orosz katonák ezek után megkönnyebbülten és jókedvvel indultak a harcba. Az öntudatos elem sokáig nagyon szépen harcolt. A gyáva, vagy a forradalmárok által megdolgozott katonák, vagy azok, akik a mi katonáink lelkébe a kétkedést akarták belevinni — senkisé tudott szívükbe látni —, barátságosan közeledtek katonáink felé, akiknél sokszor barátságos fogadtatásra is találtak. Az oroszok a harcban szívesen engedtek maguknak pihenőt, de az ellenségnek is. A sebesületlenül kezükbe került ellenséget megvetették, sokszor bántalmazták, sőt gyakran legyilkolták. Ha viszont ők kerültek sebesületlenül fogságba, túlnyomó részük szégyelte, de a másik része örült, hogy a harcok veszélyéből kiszabadult.

49. Az oroszok tisztikara szintén nem volt egyöntetű, amit elvégre ily nagy hadseregnél nem is lehet csodálni. Ha az államhűség és férfijellem dolgában a tisztek bizonyos magas fokot megütnek, akkor a különbség a katonai tudományokban nem játszik fontos szerepet. A hivatásos tisztek legnagyobb része nagyorosz volt, melynek a meggyőződése volt, hogy a cárizmus a leghelyesebb államrend Oroszországban. A nagyszámú tartalékos tisztikar, benne

a sok nemzetiség, sem az államrend, sem a társadalmi rend szempontjából nem volt megbízható, sőt nagy része egyenesen felesküdt a társadalmi rend ellen. De katonai szempontból egyszerű és világos szabályai, magasabb vezetőik jó tanítása, kiképzésüket magas fokra emelte. Árnyoldala volt az orosz hadseregnek, ami nekünk viszont nagyon hasznos volt, hogy az alárendeltek nem voltak bizalommal feljebbvalóik iránt, illetve pontosabban kifejezve, a feljebbvalók nem tudták ezt a bizalmat megszerezni, mert ez az ő dolguk, nem pedig az alárendeltké. Mindent rossznak tartottak, ami felülről jött, legyen az hadi, vagy igazgatási intézkedés. Mindenütt a vezetők anyagi előnyeit sejtették. Közös vonásuk volt az is, hogy eleinte az ellenséget alábecsülték, s nemcsak azért, mert számbeli túlsúlyukban, hanem mert saját derékségükben is bíztak. Abban nem láttak ellenmondást, ha egyik oldalról vezetőiket lekicsinyelték, a másik oldalról pedig magukat jobbnak tartották az ellenségénél, mert ezt úgy értették, hogy a vezetők ugyan rosszak, de ők maguk nagyon jók. Az ellenség lebecsülése annyira ment az oroszoknál, hogy a cár leányai a hadüzenetkor kezeikkel tapsoltak és azt mondták, Németországot most agyon fogják taposni. A németek sorsát tudjuk, s e nők sorsa pedig az lett, hogy a forradalmárok atyjukkal együtt egy pincében revolverekkel agyonlőtték őket. Különben már a kezdet után a németektől elkezdtek nagyon félni, ezek rendje és fegyelme, vezetőik intézkedései úgyszólván megbabonázták őket. Vezérek, hogy a háború ne maradjon dicsőség és haszon nélkül, a későbbi években teljesen a magyar-osztrák hadseregbe vetették magukat, s nem is siker nélkül.

50. Az oroszoknak mindig megvoltak a nagy hadvezérek és nagy katonai íróik. Hadvezérek között első helyen Suworow áll, akit ők a világ 10 legnagyobb hadvezére közé soroznak, s ami helyes is, mert megüti a római konzul-hadvezérek mértékét, íróik mindenütt az orosz katonai vitézségét és jó harci tulajdonságait dicsérték, hogy önbizalmukat emeljék, s nagyon jól tanították az orosz katonát és vezetőit a háborúra. A németekről egyesek azt hirdették, hogy csak egymás ellen tudnak győzni, de más nemzetek ellen nem, e fennhéjázó kijelentésükért a sors azonban eléggé megbüntette őket, még pedig éppen a németek kezével. A magyar-osztrák monarchiaról az volt a véleményünk, hogy mint a múltban, úgy most sem lesz hadvezére. Mire alapították e véleményüket, mely szintén csak a fennhéjázás eredménye, nem tudni. Az igaz, hogy Tolsztoj, az oroszok legnagyobb szelleme, a többek között egy regényt is írt a háborúról, melyben elbűvölő szép módon neveli az oroszokat a szép emberi és hazafias tulajdonságokra. De ez a regénye mint haditörténelem is nagyon tanulságos, s az osztrák hadvezért az austerlitz-i csata előtt nagyon körülményesen hagyja intézkedni, s anélkül, hogy az ellenség vállalkozásaival számot vetne, azaz mintha az ellenség csak azt tehetné, amit ő magának kíván. De ez csak regény, vagy legjobb esetben tankönyv, mely az ellenség rossz példájával akar elrettenteni, de nem az ellenség megítélése a háború alatt.

Az egész háború alatt folyton azt állították, hogy a magyar-osztrák hadsereg megítélésében igazuk volt, azaz a fővezetés nem lesz jó, a csapatok pedig, nemzetiségük szerint, különbözők lesznek. Számított-

tak arra, hogy egyes nem államalkotó népek, melyeket ők elnyomottaknak neveztek, de amelyekkel a valóságban testvérekként éltünk együtt, nem fognak a központi hatalmak oldalán harcolni, hanem eldobják fegyvereiket és hozzájuk átszöknek. Ez meg is történt.

51. A belátásos oroszok már a háború kezdetétől fogva aggódtak a háború kimeneteléért, nem azért ugyan, mintha a hadsereget nem tartották volna olyannak, mely reményeiknek nem felelne meg, hanem, mert az ország belsejében nem bíztak. De aggályaik sokáig nem váltak valóra, sőt a háború második és harmadik évében a magyar-osztrák seregek felett nagy győzelmet is arattak. E győzelmet a magyar-osztrák vezérek és törzseik élvhajászatának és elpuhultságának tulajdonították. Testük és szellemük szigorú foglalkoztatása helyett — úgymond — a kávéházakban, színházakban és zengerájokban ültek a vezérek és törzseik. Azt mondták az oroszok, a magyar-osztrák katonák vonalai oly erősek voltak, hogy erőszakkal sohasem tudták volna bevenni, mert állásaink erősen ki voltak építve, áthághatatlan akadályok voltak előttük és ágyúkkal dúsan meg voltak rakva. A katonák gyönyörűen voltak felszerelve, s technikai tekintetben a magyar-osztrák hadsereg övelük szemben elérhetetlen magas fokon állott. A vezérek elpuhultsága természetesen átragadt a harcoló katonákra és vezetőikre is. A mindennapi erős, habár megédesített testi és lelki torna helyett a semmittevés lett az úr az erős vonalakban és az irigység a hátul lévők még nagyobb kényelme miatt. Mindez könnyen érthető, a katonák teste elszokott a fáradalomtól, s a vezetők lelke pedig elveszítette azt az erőt, mely alkalmassá tette volna

őket arra, hogy a veszély állandó jelenlétét, vagy folytonos feltámadását elviseljék. — A vezérek — úgymond — több napi járőföldre, messze hátul voltak, s egyáltalán nem akarták már magukat a veszélynek kitenni. S így a katonák vezetőikkel együtt megadták magukat, s a harcot csak úgy tessék-lássék kezdték meg, mert már nem volt kedvük harcolni. Ha a vezérek a harcoló csapatoknál lettek volna, mondták továbbá az oroszok, kényszerítették volna a csapatokat, hogy harcoljanak, mert azt, hogy sebesületlenül kerüljenek fogságba és ezáltal erkölcsileg mindenesetre, de lehet anyagilag is megsemmisüljenek, katonai becsületük és államhűségük nem engedte volna. Ebben sok igazság van. A katonák ugyanis akár egyesben, akár nagy csapatban, vagy egy várban, sohasem abból az okból adják meg magukat, mert rongyos a ruhájuk, vagy mert éhesek, vagy mert nincs már annyi erejük a mutatóujjúkban, hogy a fegyvert elsüssék, hanem mert vagy magának az egyes katonának, vagy a csapatoknál a vezetőjüknek, vagy a seregeknél a vezérnek nincs már meg a kedve, hogy életét veszélynek kitegyje. Ilyenkor, azaz amikor a vezető magát csapatjával együtt meg akarja adni, a franciáknál azt a vezetőt árulónak nevezhetik alárendeltjeik és elűzhetik. Nálunk pedig ily parancsot nem kellett teljesíteni, amiben benne van az is, hogy a vezetést az erős alárendelt veheti át.

Az oroszok győzelmét nem könnyítette még meg az orosz forradalmi propaganda nálunk, sem a mi belpolitikánkban nem volt meg már a teljes részvétlenség a katonák és rokkantak sorsa iránt, mint később látható lett, hiszen más országokban még

2 évig harcoltak katonáink és nagy győzelmeket arattak.

52. Ha a vezér ugyanis nem különösen erős egyéniség, nem tud törzsének irányt adni. Annál kevésbé, mert az ilyen törzsi állásokra, mint irodai munkára, természetesen csak a gyengébbek vállalkoznak. Az erősek ugyanis azt mondják, az igazi dicsőséget csak a kard szerezheti meg. Aztán régi tapasztalat, ha a katona néhány évig az irodában volt, mint fegyveres katona többé nem számít. Minél kevesebbet ér a vezér, annál nagyobb törzset gyűjt maga köré, s a nagy törzs már egyedül nagyságánál fogva a demoralizációt mozdítja elő. Az oroszok így magyarázták a magyar-osztrák hadsereg vereségét. Ezeknél a megérdemelt győzelmeiknél a magyar és a német származású osztrák katonáknak még elvéve juttattak babért, s lehetett látni, ezt nem azért teszik, hogy a maguk hősiességét még fényesebben tündököltessék, azonban a többi katonatestvérünktől minden elismerést megtagadtak.

53. Röviddel e győzelmek után Oroszországban forradalom ütött ki. Régi alapja e forradalomnak az oroszok szerint az volt, hogy a nép tömegei részt akartak venni a kormányzásban és a földet fel akarták osztani, mert a föld egyesek kezében volt, akik a régi időkben egyedül voltak kötelesek az országot védelmezni. A hatalmon levők ellenezték ezt, mert szerintük Oroszország csakis mint abszolút monarchia a cár emberfeletti tekintélyével tarthatja fenn magát, különben szétesik nemzetiségeire; a föld megosztását pedig a cár is elvégezheti. Közvetlen oka a forradalomnak pedig az volt, hogy a katonákról nem gondoskodtak, azaz a rokkantokról, özvegyekről, árvákról, s a hadat viselő katonák családjáról.

A háború elején a katonák legnagyobb része nagyon szépen harcolt. Később, midőn látták, éppen a jó és önfeláldozó katonákról és családjukról nem történik gondoskodás, azaz a rokkantakat és özvegyeket pusztulni hagyják, a katonák fogékonyak lettek a forradalmárok régi és új tanításai iránt, s azt mondták, hogy nem harcolnak többé. Az új tanításuk abból állott ugyanis, hogy a háborúból csakis a gazdagoknak van hasznuk, s ezért a forradalmárok azt hirdették, hogy a háborúnak azonnal végét vetnek és a károsultakat kárpótolják. Ezzel aztán a hadsereg felbomlott, az uralkodót elűzték és családjával együtt meggyilkolták, s a forradalmárok sem álltak meg annál, amivel a katonákat a maguk részére megnyerték, hanem megszüntették a magántulajdont és a közös termelést akarták megvalósítani, s a műveltebb rétegeket megtizedelték. De az is igaz, hogy az oroszoknak éppen a műveltebb rétegei mindig rokonszenveztek a forradalommal, sőt a felsőbb körei is. Mikor 1825-ben, a nem-sikerült forradalom után az értelmi vezetőket Szi-bériába száműzték, s akik nagyrészt ősi arisztokraták voltak, ezeket deportálási útjukon a kormányzóságok fejei, akik szintén arisztokraták voltak, maguknál vendégül látták. Tehát a cár helyi képviselői a cár és az államrend ellenségeit hívták meg házaikba.

54. Szóval, a forradalmaknak ilyen hagyományaik voltak az oroszoknál, s így lehet aztán megérteni, miért nem talált ellenállásra, s miképpen terjedt el oly gyorsan az összes néprétegekre és az egész birodalomra. A forradalom kitörésekor a harctereken velünk szembenálló csapatok nem egyformán viselkedtek. Voltak, melyek megadták magukat,

hogy ne kerüljenek a forradalmárok kezébe. Voltak, melyek egyszerűen elszéledtek. Voltak, melyek a régi módszer mellett továbbra is védeni akarták hazájukat. Voltak, melyek minden ütközet előtt előbb szavazni akartak, vajjon harcoljanak-e. Akármilyen jók voltak a híres orosz század- és ezredparancsnokok, az már nem az ő dolguk, hogy a katonák kedvét megtartsák, mikor a törvényhozás azt lerontja. Végül, mikor egyrészt a katonák már nem akartak harcolni, másrészt az országot sem akarta az ellenségnek átengedni, a forradalmi kormány arra határozta el magát, hogy az ellenség katonáit is felláztatja, miután a nyers erőt amúgyis megvetette, de amely rendelkezésére sem állott.

55. Itt azonban előbb kis időre vissza kell nyúlni régebbi hadtörténetre. Nem hiába nevezte Hannibal Pyrrhust a világ legnagyobb hadvezérének, de lehet is Pyrrhus példáját utánozni. Pyrrhus ugyanis egy nagyon eszes és kitűnő embert tartott szolgálatában, akit követkeppen az ellenséges országokba szokott küldeni, hogy ezek politikáját eleve maga felé hajlítsa. Ez a követ be is bizonyította, hogy a szónak nagyobb az ereje, mint a fegyveré, s Pyrrhus mondta is, követe több államot foglalt el a beszédével, mint ő maga a fegyverével. Csak midőn az ellenséget nem tudta a szó erejével legyőzni, akkor nyúlt a fegyveréhez — mert fegyver nélkül sohasem beszélt —, s szállt szembe az ellenséges hadsereggel. De ekkor is még előbb a szellem fegyverével harcolt, s csak ezután nyúlt a kardhoz. Mikor mint epirusi király a macedón király ellen hadba indult, mindjárt kezdettől fogva úgy vezette hadseregét, hogy az ellenség közelében üthesse fel táborát. Először a környék polgári lakosai mentek

a macedón táborba, s dicsérték Pyrrhust, mint aki a háborúban vitéz és legyőzhetetlen, s személyesen bátor, de a legyőzöttekkel szemben jóságos és bőkezű. Aztán Pyrrhus katonái mentek a macedón táborba, akik magukat macedónoknak adták ki. Bízatták a katonákat, most szép alkalom nyílik arra, hogy királyuk nyomasztó uralkodásától megszabaduljanak, s jöjjenek át Pyrrhushoz, a barátságos királyhoz és a katonák valódi barátjához. Az eredmény az volt, hogy a macedón hadsereg fellázadt, a királynak álruhában kellett megszöknie — és Pyrrhus győzött.

56. Az orosz forradalmi kormány nagyon szellemenesen megszerkesztett röpcédulákban és titkos követői által azt bizonyította katonáink előtt, hogy a háború csak a gazdagok érdekében folyik, s ha elesnek, özvegyeik és árváik koldulni mehetnek. — Ők velünk —* úgymond — testvérísülni akarnak. Ne haragudjunk örájuk, ők nem tettek semmi rosszat, csak a cárjuk vétkezett ellenünk megbocsáthatatlanul, de már elkergették, s most mi is kergessük el királyainkat, — ugyanis a központi hatalmak katonáihoz beszéltek. Azt hirdették továbbá, ők nem akarnak birodalmukhoz újabb területeket csatolni, sőt azt kívánják, hogy Oroszországtól elszakd hassanak mindazok a népek, melyek nem akarnak velük maradni. A szabad önrendelkezés alapján történjék az országhatárok megállapítása, s ne követeljünk egymástól jóvátételt, hanem kössünk örök békét. Mindez ékes magyar vagy német nyelven történt, szóban és írásban, s ami azoktól a tartalékos tisztektől származott, akik magukat nekik megadták.

57. A béketárgyaláson ugyanezt mondták. Vezetőink a németek voltak, mert az ő oldalukon volt a nagyobb hatalom. A németek ebből nem tudták kiválasztani azt, ami csak arra van szánva, hogy hadseregüket megbontsa, s azt, ami belőle elfogadható. Az orosz kiküldöttek sírtak, midőn szóba került, hogy birodalmukból egyes tartományokat elszakítsanak, s kérték, hogy a régi határok maradjanak meg. A német hadvezérek azonban oktan gögjükben' az oroszok kívánságait elutasították, tőlük nagy területeket vettek el, amikor az igazi és hatalmas ellenség a Nyugaton még távolról sem volt legyőzve, ami az oroszokat katonáink politikai felizgatásában még nagyobb erőlködésre serkentette. A vége az lett, hogy propagandájuk teljes sikerrel is járt. Lehet gondolni, ily tapasztalatok és sikerek után mily félelmetes lesz ez a fegyverük a jövő háborúban, mily eszméket fognak belevinni és mily eszközökkel fogják terjeszteni. Éleseszsűségben és az eszközök kiválogatásában felül fogják múlni a nyugati hatalmak és Észak-Amerika propagandáját a háború alatt.

58. Akik mostanában Oroszországban jártak, beszélnek, hogy az orosz katona idejét 3 részre osztották. Az egyik részt a katonai kiképzésre szentelik. A második részét az időnek arra használják, hogy a katonák az új gazdasági berendezkedésben, a föld közös megművelésében és az állami iparban a lakoságot segítsék. A harmadik részt pedig arra fordítják, hogy a nagy, szürke katonai tömegekben megerősítsék azokat az elveket, melyek szerint ma náluk kormányoznak, s kiírtsák belőlük azokat, melyek szerint a művelt világot kormányozzák. Képzeljük el, ha a háború utolsó évében úgy vezetőinknek,

mint katonáinknak nap-nap mellett előadásokat tartottak, s számtalan változatban a vereség előrelátható következményeiről beszéltek volna. Legyőzött országban nem lehet élni, — feldarabolnak, ha legyőznek, — nem lesz vége a háborúnak és a szenvedéseknek, ha legyőznek, mert a győzők a saját hadseregükbe fogják a legyőzötteket sorozni és velük idegenek ellen, vagy ellenünk megint csak háborút viselni, s így tovább, — ez mennyire megerősítette volna sorainkat, amihez nem kellett volna már más, mint a törvényhozás igazságszeretete.

59. Az oroszok már a háború előtt hosszú éven át politikai propagandát folytattak titkos ügynökeik által azokon a területeken, amelyeken velük rokon nép lakott, s amelyeket meg akartak hódítani. E propaganda által akarták a hódítást előkészíteni Kelet-Galiciában és a régi Észak-Magyarország keleti részén. Ezt a propagandát nagy pénzüsszegekkel támogatták, melyet közcélokra, templomok építésére hoztak. A háború elején katonai propagandájuk általános emberi és katonai hűrokat pengetett, s csakis az egyszerű katonákra kívánt hatni, s rossz fogalmazása és helyesírása miatt másokra nem is lett volna alkalmas hatni. *„Magyar kotonák, yrtek itt hozánk, ide sok és jo kenyér kapsz.”* Az ütegparancsnok értelmesebb katonái csak mosolyogtak, mikor ilyen röpcédula a kezükbe került. A szellemileg alantabb állókra azonban még ez is hatást tett, habár az akkori erős fegyelem és politikai helyzet miatt foganatja nem lehetett, összesen 6 nyelven tartalmazta ugyanazt a felhívást. Ezekben a röpcédulákban a háború elején benne volt az orosz államfő óvatossága, mely nem engedte, hogy a propaganda szociális téren mozogjon és az ellen-

séges országok rétegeit egymás ellen lázítsa, mert félt ennek hasonló ellenszerétől. Talán nem is tartotta volna ezt lovagiasnak, mert szeretett a lovagias uralkodó képében megjelenni, amint tényleg az is volt, s nemcsak a többi szomszédos kétes erkölcsű uralkodóhoz hasonlítva. De benne volt a naivitása is, mellyel ezektől a fogásoktól hatást várt. A háborúban ugyanis a katonák az ellenség minden szellemi megmozdulásában az ellenséges államfő cselekedetét látják. A sokféle politikai sakkhúzásnál a háború alatt a mi katonáink a cárt emlegették, az orosz katonák a mi államfőnket. Ez természetes is, mert azokban az országokban, ahol nem honvédelmi tanács van, hanem az államfő saját belátására van bízva a honvédelem, az ellenséges katona is. ebben az államfőben látja a szellemi központot. A csatateretek eseményeiért, a sikerért vagy balsikerért a felelősséget pedig a fővezérre hárítják. Tehetségtelenek találták a katonák a röpcédulát, tehetségtelenek ítélték a cárt is, s üzenetei nem tudták a katonák kedvét a harctól elvenni.

60. Ugyanis, ha az ellenség nem venné észre a maga gyengéit, megmondhatom magam is neki. Erre a célra zászlóm alá fogadom az ellenséges országok összes elégedetlen fejeit, akik akár politikai, akár gazdasági, akár szociális téren kormányaikkal hadakoznak. Ezek segítségével követeim kikereshetik az igazságot a sok közül és elterjeszthetik a tömegek szívében. S minél magasztosabban teszik ezt, annál kevesebb dolga lesz fegyvereinknek, s az igazságért annál kevesebb vér fog folyni. De, hogy a szavam hasson, igazságot kell tartalmaznia. Ez egyszerűen a propaganda veleje és a hadviselés első része.

61. A háború legkezdetén az orosz katonák nem szívesen adták meg magukat, sem egyenként, sem csapatokban. Ez természetesen csak a nagy átlagra szól, mert kivétel volt mindig, oly értelemben is, már azzal a feltett szándékkal mentek a háborúba, hogy az első alkalommal megadják magukat, s abban az értelemben is, hogy még a háború legvégén is voltak, akik semmi áron sem adták meg magukat, hanem harcoltak és elesetek vagy megsebesültek. De már az első félév vagy év után, amikor az oroszok látták, mily jó dolguk van azoknak a magyar-osztrák katonáknak, akik az ő hatalmukba estek, s értesültek arról, mennyire meg vannak elégedve azok az orosz katonák is, akik a mi foglyaink, s mert a belső forradalmi propaganda is megtette a hatását, — nagyon általános lett az a vágy, hogy a veszély elől megszabaduljanak és fogságba kerüljenek. Azok a magyar és osztrák katonák beszéltek, akik orosz fogságba estek, hogy amikor őket Oroszország belsejében vonaton szállították, az állomásokon gyakran orosz katonai szállítmányokkal találkoztak, melyek a harctérre indultak, s amelyeket a katonák szülei kikísértek. Míg az anyák siratták fiaikat, addig az apák katonáiktól azt tudakolták, miképpen kell fiaiknak megadni magukat.

A hatalmunkba esett orosz tisztek egy része eltitkolta, egy másik része nyíltan kimutatta örömet, hogy a veszélyből kiszabadult. A harmadik részének azonban fáj a hadifogság, ha sebesülten is esett kezeink közé, vagy szégyelte, ha sebesületlenül került hatalmunkba. Ezek között voltak olyanok, akik a szökés veszélyével nem törődve, fogságunkból megszöktek és hazájuk védelmére siettek.

Ilyen volt az ősz Kornilow tábornokuk, aki súlyos sebbel esett fogságunkba. A veszélyt és fáradságot megvetve, áruló cseh katonák segítségével sikerült neki hosszas bolyongás után hazakerülnie és Oroszországért újból harcolnia. Ez egyúttal — amint mondják — az egyetlen tábornok is a világháborúban, aki az ellenség fogságából megszökött.

62. Bár velünk, magyarokkal az oroszok ritkán voltak közvetlen érintkezésben, de azért nagyon határozott véleményük van rólunk. Kuropatkin, akit még a háború alatt is a legnagyobb orosz férfinak tartottak, híres és orosz katonai körökben nagyon dicsőített könyvében említést tesz rólunk. Nagy Péter cár történeténél írja, ez parancsot adott egy ezredesnek, hogy Kelet-Galíciában és Bukovinában fizetéses katonákat toborozzon. Az ezredes azt jelentette cárjának, igyekezni fog csakis magyarokat felfogadni, mert „a háborúban egy magyar katona annyit ér, mint három román”. Egy orosz tiszt, aki a napóleoni háborúk végeztével csapatával Magyarországon vonult keresztül, naplójában emlékezik meg rólunk. Azt írja ugyanis, sehol sem látott a katonák közt oly szép férfiakat, mint a magyar katonák között. Ezzel ugyan nem mond sokat, mert nem nagy dicsőség, ha a férfinak csak a szépségét dicsérik, de viszont fel kell tételezni, hogy nem azt az élettelen szépséget dicsérte, hanem azt, mely bizonyos szellemi értékkel mindig együtt jár. 1849-ben, miután ügyeink rendezésére kardhoz kellett nyúlnunk Ausztria ellen, ez Oroszországot hívta segítségül. Világos után az orosz tisztek tétovázás nélkül mutatták ki ellenszenvüket az osztrák tisztek iránt, akikkel nem akartak egy asztalhoz ülni. Ennek ugyan némi forradalmi színezete van, mert

amikor a cár szövetséges hadseregével szemben így kimutatják ellenszenvüket, tulajdonképpen saját uralkodójukat szégyeníti meg. Az orosz köznép a magyarokat valami különösen tudományos embe reknek tartja, akik közte megjelennek, könyvet, szemüveget árulnak, tanácsot adnak stb. Az orosz publicisztika a magyar földművest a világ legszorgalmasabb emberének jellemezte.

A nagy háború alatt velünk sokat foglalkoztak. Először is azt állították, katonáink sokat raboltak, s e tekintetben keleten ugyanazok voltunk, mint a poroszok nyugaton, — tehát gyűlöletüket megérdemeltük. Másodszer azt állították, hogy a magyarok harcoltak legvitézebbül a magyar-osztrák hadseregben. Harmadszor azt állították, hogy tetőtől-talpig germanofil nemzet vagyunk.

63. Az orosz cárról, szellemi képességeiről, s régebbi hadvezéreiről el kell még mondani a következőt: Az orosz—japán háború kezdetén az orosz fővezér memorandumot írt a cár, mint a legfőbb hadúr számára. A haduraság ugyanis azt jelenti, hogy az államfő nemcsak uralkodik és kormányoz, hanem egyúttal háborúban a valóságban a legfőbb vezér is, aki az ellenség legyőzésére készített terveket jóváhagyja, vagy nem hagyja jóvá. Ebben a memorandumban a fővezér az egész tervét pontokba szedte, azaz most átkel ezen és ezen a hegységen, most birtokba veszi ezeket és ezeket a városokat, most átkel ezen és ezen a folyón, most eléri a tengerpartot, most átkel a japán szigetekre, — és így tovább. Az utolsó pont csak arról szólt, hogy most a mikádót foglyul ejti. Erre a cár reáírta „Végrehajtandó” — amint ez a fontos állami aktáknál szokása volt. Mindnyájan tudjuk, miképpen végződött ez a háború.

64. Akik a háború után oroszokkal beszéltek, — mellékes, vajjon a cárizmus hívei voltak-e, vagy kommunisták — mind azt mondták: az ellentét köztük és a lengyelek és a románok között kiegyenlíthetlen. Csakhogy Oroszország mostani vezető emberei azt a tervüket, hogy az elszakított és most lengyel vagy román uralom alatt levő részeket visszacszerzik, nem mint nemzeti vagy faji politikát akarják megvalósítani, hanem ezeket a szomszédaikat „kapitalista államoknak” nevezik, melyeknek berendezkedése az ő munkás- és földműves-testvéreiknek ártalmára van. Ez az a vezérfonál, melyen tömegeiket vezetni fogják. Továbbá úgy a cárizmus, mint a kommunizmus hívei azt mondták: Magyarország és Oroszország között sok pontban lehet nézeteltérés, *de egy pontra nézve, megegyezünk*. Ez alatt ugyanis Romániát kell érteni. A harmadik irányzatnak, a polgári köztársaságnak, az oroszoknál nincs termékeny talaja.

Akár cárizmus van Oroszországban, akár kommunizmus, nem lehet célunk az országot magunk ellen ingerelni. Az oroszok sem Trianont, sem Versailles-t nem írták alá, s azt állítják, hogy a brest-litowski béke, melyet a magyarokkal és osztrákokkal kötöttek, ma is érvényes. Ez érdemük. A szövetséges és ellenséges országokba azonban saját államrendjüket akarják bevezettetni, ez viszont hibájuk.

65. Az orosz művelt vagy gazdag körök köznépüket rossznak és kiismerhetetlennek tartják. Ugyanezt mondják a franciák, akik a legtöbb könyvet írták róluk, s hozzáteszik, hogy a köznép emellett hazug is, s panaszkodnak a sok lopás miatt. Az biztos, hogy minden idegen sokat szenved a közgazgatás lassúsága miatt. A köznép viszont a művel-

tekét és gazdagokat ellenségének mondja. Az alkoholnak az összes társadalmi rétegek, nőikkel együtt, mértéken felül hódolnak. A háború kitörésekor elrendelték az általános szesztilalmat, amit nagyon bölcs rendszabálynak tartottak a belátásos oroszok, s a pontos mozgósítás sikerét ennek tulajdonították. A külföldön azt beszélik az oroszokról, hogy nagyon vallásosak, a köztük lakó idegenek az állítják, hogy ez csak külsőség, s az egyházat és szolgáit profanizálják. A külföldön a háború előtt azt hitték, hogy az orosz földműves szeretettel csüng cárján, — a háború elején Oroszország legbelsejében — amint katonáink beszéltek — egy orosz földműves katona zsoldkönyvecskéjében a cár arcképét leköpdöste. Az oroszok között sok a jóindulatú ember, de a nemeslelkű ritka. Ha a hatalom felettük megszűnik, s tömegben vannak, — aljas emberi ösztöneiknek nem tudnak parancsolni.

66. A háború előtt tisztjeink sokszor beszélgettek arról, minő kilátásai lennének a háborúnak Oroszország ellen. Ennek a háborúnak a valószínűsége ugyanis minden évtizedben felmerült, s mindig valamely Balkán-kérdés volt a háttérében. Egyszer Törökország integritása, másszor valamely tartomány hovatarozandósága volt az alapja annak, hogy birodalmaink háborúra gondoltak. E katonai beszélgetések közben egyesek azt vitatták, hogy Oroszországot óriási terjedelme miatt nem lehet legyőzni. Véleményüket azzal támogatták, hogy az előző évszázadokban is, 1712-ben és 1812-ben, Oroszország a benyomult ellenséget megsemmisítette. Mások viszont azt állították, hogy most már mások a viszonyok, mert a vasutak az utánpótlást lehetővé teszik. A világháború eredménye az lett, — az orosz

hadsereget meg lehetett verni, de magát Oroszországot nem lehetett legyőzni.

Mindezt szükséges volt Oroszországról elmondani. Az európai nézetek erősen különböznek egymástól, mert a győzők a mai állapotot Közép- és Keleteurópában véglegesnek mondják, a legyőzöttek pedig átmenetinek. Biztos csak annyi, hogy a hatalmas Oroszország nélkül végleges állapot nem keletkezhetik, s Oroszország ma a legyőzöttek közé számítja magát. Akár mint ellenséggel, akár mint szövetséggel dolgunk lesz velük, tehát a lehetőség szerint ismernünk kell őket.

NEGYEDIK KÖNYV.

67. Az előző könyvben el van mondva, milyen volt a mi főellenségünk, milyen volt a népe és hadserege, s milyen volt nála az államfő. Mielőtt el lehetne mondani, hogy egy bizonyos ütegnek milyen szerep jutott az első csatákban, meg kell magyarázni, miképpen vezették a nemzeteket és hadseregeket, milyen volt hadseregünk testi és lelki kiképzése és edzettsége, s ami fő, milyen volt hadseregünk szelleme, — aztán ki gondolta ki a háború és az első hadjáratok tervét. Kik voltak tehát azok, akik a háború és a csaták sorsát intézték, akiknek a kezébe a nemzetek sorsa volt e módon letéve, s miképpen jutottak ez állásokba, s aztán kik bírálták meg, vajjon győzelmük vagy vereségük oka miben rejlett, derékségükben vagy gyarlóságukban, a Sors kedvezésében vagy irigységében.

Nálunk éppen úgy, mint Németországban, továbbá az ellenséges országok közül Oroszországban az államfők örökös államfők voltak, akik egyúttal a legfőbb hadurak is voltak. Azaz, ezek az államfők nemcsak a háborúról döntöttek, mert az övéké volt a hadüzenet joga, úgy, mint minden országban az államfőé ez a jog, — hanem a fővezéreket és hadvezéreket is ők választották ki, ők hagyták jóvá a háború viselésének alapeszméjét és az első hadjára-

tok tervét, melyet a valóságos fővezérek már békében kidolgoztak, továbbá ugyanők bírálták felül a fővezérek és hadvezérek sikereit és balsikereit. Végeredményben a győzelem vagy vereség egyaránt az államfők, mint a legfőbb hadurak kezébe volt léteve. Az most nem tartozik ide, miképpen volt az ellenséges, tehát győzelmes országokban a háború és hadjáratok legfőbb intézése megszervezve, s miképpen történt a legfőbb vezetők kiválasztása, mi a lényeges különbség az ezekben az országokban fennálló honvédelmi tanács és a mi legfőbb hadúri intézményünk között, aztán miképpen keletkezett az, hogy az államaink fejei és Oroszország államfője ezt a valóban nagy felelősségű haduraságot önként vállalták, — most elég csak annyit mondani, hogy a legfőbb hadúri intézmény mindig helytelen volt, de most nemcsak ennek a három nagy birodalomnak csatatéri vereségére, hanem más hibával együtt az összeomlására, nagyon sok ember- és véráldozatra, s nagy anyagi veszteségre vezetett.

68. A háború kezdetén sokszor megtörtént, katonáink maguk kérték vezetőiket, hogy maradjanak csak hátul, ők majd elől elvégzik a dolgukat, de ha vezetőjük elesik, — úgymond — ők vezető nélkül maradnak és elveszhetnek. Ez minden hadseregben így van, ha a hadsereg szelleme jó, azaz, ha a katonák készek harcolni és készségesen teszik ki magukat az életveszélynek. De ha a hadsereg szelleme nem jó, a vezetőknek állandóan példát kell nyújtani, azaz a vezérek példát nyújtanak a vezetőknek, ezek a katonáknak. A jó fővezérnek el kell készülnie arra, hogy maga is beleavatkozik a harcba veszély idején. Akár akként, hegy egyik-másik fejesztett vezérét megállítja futásában és önt

beléje bátorságot, akár akként, hogy egyenesen katonái közé megy, puskát vesz kezébe, s megállítja katonáit és az ellenséget. Ha a sok száz kilométer hosszú arcvonalon csak 10 katona látta, bátorságának híre elterjed, hírnévre tesz szert, s ha egyszer hírneve van, mindent megkövetelhet katonáitól, a vezetők minden fajtáját magával ragadja példájával, mert senki sem akarja magát a gyávaóság vádjának kitenni. Ha elesik, az adott helyzet nem lesz rosszabb, a fejtelenség nem nagyobb, s helyettese hátról intézkedhet. Ezt kellett tennie Julius Caesarnak hadvezérségének tizedik, életének ötvenedik évében, miután előzőleg már államfő is volt. Egy vesztett ütközet után az egyiptomi tengerparton, a legelső sorban kellett harcolnia, hogy csónakra szállhasson, s közben még bíborköpenyét is a parton kellett hagynia. De még egy évvel később is, Spanyolországban, szintén legelői — ma úgy mondanók: a rajvonalba — kellett harcolnia, hogy a győzelmet a polgárháborújában végleg magához tudja láncolni.

69. Mindig voltak hadvezérek, akik nem tartottak olyan alvezérekét, akik fáradalmakat, éhséget, szomjat, hideget emberfeletti módon tudtak elviselni. Mert ezek, ha belőlük még a belátás is hiányzott, a saját kivételes képességeikhez mérték parancsaikat, s katonáiktól ugyancsak emberfelettit kívántak, — holott ezeknek a képessége az emberi átlagot nem haladhatja meg. Ezeknek a vezéreknek a seregei a meneteknél és a harcokban aztán mindig szerencsétlenül jártak. A vezetők és a katonák különben sem viselik el egyformán a fáradalmakat, mert a vezetőket és vezéreket buzgalmuk, képzeletük és becsvágyuk sarkantyúzza és lázasan törekednek céljaik elérésére, amit fájdalom vagy fáradtság nem tör meg.

De szerencsétlenség jár annak a nyomában is, ha a hadvezér hátul, egészen messze van katonáitól, fáradaikban és nélkülözéseikben nem vesz részt, hanem — közönségesen kifejezve — meleg szobából, rendes ellátás és bőséges alvás mellett adja ki parancsait. Mint egy üzleti vezérigazgató, akinek semmi köze a bányában dolgozó emberekhez. A régi római hadvezérek, legtöbbször nem is hivatásos katonák, hanem volt államfők, akiknek uralkodási idejük lelt, az utazómeneteknél rendszeren, az ütközetmeneteknél kivétel nélkül gyalog jártak, s végeredményben kis népükkel az akkori egész ismert világot meghódították. Ezekről a római katonákról mondták akkor, hogy nincs előttük szebb látvány, mint amikor vezetőjük szemük láttára közönséges kenyeret eszik, rossz alomra fekszik, vagy a sáncmunkánál velük együtt dolgozik. Azokat a hadvezéreket, akik kitüntetést és pénzt osztogatnak, nem becsülik anynyira, mint azokat, akik a fáradságot és veszélyt velük megosztják. Sőt sokkal inkább szeretik azokat, akik tőlük munkát követelnek, de maguk is segítenek dolgozni, mint azokat, akik a restség és unatkozás iránt elnézéssel vannak.

70. Tény, hogy a háború kezdetén a német hadseregben a keleti fővezér hátulról adta ki parancsait. A német hadsereg évszázadok óta állott fenn, a katonák a vezetők iránt teljes bizalommal viseltettek, mely bizalmat a vezetők az utolsó háborúban jogosan kiérdemelték, s az alvezérek megfontoltak voltak. Aztán ez a hadvezér két nagy győzelemmel kezdte a háborút az oroszok ellen, s így el lehet nézni, hogy messze hátul volt. Azonban ugyanez a fővezér arcvonalának áttörését 1918 augusztus 8-án Franciaországban, mely naptól lehet számítani, hogy

hazáját feldarabolták és nemzetét adófizető szolgasorsba döntötték a győzők, már csak így mondja el: „Augusztus 8-án reggel ez a többnapos nyugalom hirtelen megszakadt; délnyugatról feltűnően erős harcizaj hallatszott. Az első jelentések komolyan szóltak. Az ellenség hatalmas tank-rajjaival az amiens—st. quentin-i út mindkét oldalán betört vonalainkba. A nagyon sűrű ködben angol tank-támadás történt. A páncélkocsik útjukon csaknem sehoh sem találtak akadályra, sem természetesen, sajnos, sem mesterségesre.” Ez a közöny nem lehet a szenvedély-nélküliség eredménye, ami különben a jó hadvezérnek fontos tulajdonsága. Aggkorából már inkább származhat, mely a sorsváltásoknak nem tulajdonít túlnagy fontosságot. De hogy nem állott katonái közé, s nem kísérelte meg a futókat megállítani és az ellenséget visszaverni, az annak a következménye, hogy háta mögött volt államfő-hadura, s mert ez nem vett puskát a kezébe, a hadvezér *sem* vett, mert a hadvezér mindent az államfőtől várt és nem akart derekabb lenni uránál. S az államfő, akárcsak a régi barbár fejedelmek Kisázsziában, akiknek birodalmait a római hadvezérek sokszor könnyűszerrel rettek adófizetőkké, s akikről a régi görög és római katonák csak lenézéssel nyilatkoztak, magánál levő értékeivel gyors kocsira szállt és egy semleges országba menekült. Egészen oly módon, mintha állásából csak előnyt igyekezett volna a maga személyének szerezni. A római államfők idejében el sem lett volna képzelhető, hogy a hadsereg fele elessen és fogságba kerüljön, az államfő pedig a saját megmenekülésével törődjön.

71. Szóval, a hadvezérnek a hadjárat kezdetén és a veszély pillanataiban a katonák között van a

helye, — segítőársait tarthatja hátul, ezek ott teszik a legjobb szolgálatot. Csak ha azok között van, ismerheti meg kezdetben a katonák képességét, harci kedvüket, a vezérek bátorságát és belátását. Később csak a parancsait kell ellenőriznie, mert nem parancs az, amit nem ellenőriz. S ha veszély van, világos, a fővezérnek ott kell lenni, ahol a veszély van, ahol az ő lelki tulajdonságaira van szükség, mert az is világos, hogy az egész hadseregben a fővezérnek kell a legszebb lelki tulajdonságainak lenni. Nem testi erőben és nem valamely tudományban, hanem az érényekben kell neki az elsőnek lenni.

72. A mi hadseregünkben a névszerinti fővezér az államfőnek egyik idős rokona volt, minden katonai hírnév nélkül, önmegtartóztatásra nevelt természete nem akart az államfővel szemben kiténni és nem engedte ki a katonák közé és a csataterekre, — látni valamit pedig csak ott lehet. A valóságos fővezér az úgynevezett vezérkari főnök volt, aki felemás állásában az igazi felelősséget nem érezhette. Feltette a névszerinti fővezér tekintélyét, melyet a dinasztikus elv folytán ő is nagyra tartott, s amelynek saját képzeletében talán ártott volna, ha előtérbe lép, a katonák közé megy és a csatatereken tartózkodik, — mert tanulni csak itt lehet, s ő képes lett volna tanulni. Nem gyávaságból maradt hátul, mert úgy, mint az a számtalan vezető, aki bátran viselkedett, ő sem lett volna rosszabb. A legutóbbi európai nagy háború példáján indult, mely a hosszú és pontos előkészítés következményeképpen a németekre nézve nagyon szerencsés volt, akik pedig hátulról adminisztrálták a háborút, — nem pedig a régi római hadvezérek fáradtságos, de dicső útja volt a szemei előtt. Amit a német fővezér az

orosz hadszíntéren kezdetben megtehetett, hogy hátul volt, azt az osztrák-magyar fővezérnek nem lett volna szabad megtenni. így aztán, a valóságos fővezér nem látta katonáit, amint ezek 3-4 napon át nem ettek, nem aludtak, amint szemeik beestek és arcuk halvány lett, amint felszerelésük alatt görnyedve a rossz utakon egyszer előre, egyszer hátra vándorogtak. Nem látta, amint könnyen sebesült, de hanyag katonák elhagyták fegyvereiket, amint alvezérei a sebesültek tízezreit hagyták hátra, amint ezek elpusztultak vagy az ellenség kezére jutottak, amint lengyel orvosok mindent elkövettek, hogy ők is az oroszok fogságába essenek. Ha látta volna, ő is csak azt gondolta volna, amit minden katona gondolt, — előbb megtartani azt, ami van, s csak azután, ha a meglevőnek megtartása már biztosítva van, szabad arra törekedni, hogy hozzá még valamit szerezni lehessen. A katonának is csak akkor szabad arra törekedni, hogy az ellenségnek ártson, ha már önmaga védve van.

Ha a fővezér a harctereken lett volna, megismerhette volna alvezéreit, kik közülük a félénk vagy asszonyos, kik a bátor természetűek, kik nyugodtak az ütközetekben, s kik veszítik el a fejüket, amiket már aztán nem tudnak hidegen gondolkozni. Kiválaszhatta volna közülük azokat, akik hideg vérmérsékletük folytán bátrak, vagy akiknél a bátorság megfontoláson alapszik. Tudvalevő, ez utóbbiakból több van, mint az előbbiekből, s ezekből kerülnek ki azok, akiknél a vitézség legtisztább alakját lehet látni az ütközetekben, ugyanis amint az életre veszélyes körülmények között is szépen viselkednek. Ezek között vannak azok, akik becsvágyuktól vezéreltetve szembenéznek a halállal, s akiknek önuralma

nagyon jó alapon nyugszik, akik tehát minden vállalkozásnál előbb az előnyöket és kockázatot pontosan latra teszik, s a veszélyt tudatosan vállalva, hidegvérrel harcolnak. Szóval, onnan hátulról sejtelve sem lehetett, kinek sápad el az arca az elleneségés tűzben, s kik a harc igazi férfiai.

A két lemergi csata eredménye az volt, hogy a hadsereg egyedül foglyokban, sebesülten és sebesületlenül, 120.000 embert vesztett, míg a halottak ér. sebesültek száma 90.000 volt. Nagyon szomorú volt, hogy azoknak a katonáknak, akik oly sietve mentek a haza védelmére, a határról véres fejjel kellett visszatérniök.

73. A valóságos fővezérnek pedig békében bizonyos, de nem nagyon ellenőrizhető érdemei is voltak, s az a híre volt, hogy eszes ember. De ezt a hírnevét azzal az egyetlen kijelentésével lerontotta, hogy — ő nem emberismerő. Ugyanis egyik magasállású segítőtársa még békében azt a nagy gázságot követte el, hogy az oroszoknak a hadjárat tervét pénzért eladta. S mikor emiatt szemrehányást tettek neki, miképpen választhatott ki oly fontos helyre alkalmatlan embert, őszintén megmondta véleményét önmagáról, — s az államfő elnézte neki a legfontosabb hadvezéri tulajdonság hiányát. Ez még békében volt, s a háborúban már a saját helyettese kiválasztásával is megint csak újabb bizonyítékát adta annak, hogy nem emberismerő. Erre az állásra egy magasrangú cseh vezért választott ki, aki a háta megett mindjárt kezdetben oly parancsot adott ki, mely cseh lelkéből fakadt, s amellyel a jobbik esetben a vezetők önönmagukhoz való bizalmát akarta megrendíteni, hogy megszegyenítve érezzék magukat, a rosszabbik esetben már a cseh elszakadás mel-

lett dolgozott, hogy a vezetők kedvüket veszítsék. Ez a parancs először hivatkozott arra, hogy a vezetők közül egyesek a hadjáratot jótalan vagyonszerzésre használják fel, — de nem fedezi fel ezeket a gazokat, hogy kiirtsa őket, hanem e vagyonszerzés meggátlására meghatározza, hogy a ' vezetők, rangfokozatuk szerint, havonként mily összeget adhatnak postára, hogy hazaküldjék. Nem tisztít tehát, hanem általánosít és kedvet szeg. S ha már a valóságos fővezér első helyettesét ily módon választotta, fel lehet tenni, hogy többi választása is ilyen volt.

74. Megismeréséhez még mást is el kell mondani. Fővezérünk a háború után elbeszélte, hogy mindig a legnagyobb undor fogta el, ha a szövetséges (és neki fajrokon) német fővezérséghez kellett mennie, amint ez gyakran előfordult, mert az egyes hadjáratokat személyesen kellett a németekkel megbeszélni. Ebben sok minden van benne. Tehát *nem* undor és vonzalom, nem rokonszenv és ellenszenv nélkül nézte az embereket, nem maradt szigorúan a tárgynál, hanem lelki kilengéseinek szabad teret engedett. Akkor öröm és bánat nélkül az eseményeket sem tudta nézni. Nem lehet az az ember jó hadvezér, aki nem tudja az embereket és eseményeket úgy venni, mint a tükör, mely egyformán és szenvedély nélkül ad vissza kicsit és nagyot, — s akinek elhatározásainál eszerint már nem az ész uralkodik.

Az emberek ismeretében fővezérünknek — szerencsére — nem volt nagy ellenfele az első orosz fővezér, akinek első segítőtársa meg — lengyel volt. Ez a lengyel származású orosz tábornok, hogy hazájának feltámadását előmozdítsa, amit szívéből nem tudott kitörölni, — lassan, apránként, de biztosai semmisített meg 1915-ben egy egész orosz hadsere-

get, olyképpen, hogy kis csapatokban küldte a győzelmes ellenség elé.

75. Az elvesztett lebergi csaták után a rendes az lett volna, hogy más legyen a fővezér. Azokban az országokban, ahol az államfő egyúttal hadúr is, az államfő megint egymaga választja ki az utódot, amint a hadvezérek tetteit is egyedül ő bírálja felül. Így aztán a háború alatt többször is előfordult, hogy a legszerencsétlenebb kezű hadvezérek, akik a csatatéren súlyos vereséget szenvedtek, — otthon tovább emelkedtek. Volt vezér, aki 25.000 katonájából csak hatszázat és magát tudta megmenteni, de e vereség dacára is díszben, állásban csak tovább emelkedett.

Ahol pedig honvédelmi tanács van, ott ez a tanács gondoskodik új fővezérről. Nálunk az agg államfő Bécsben volt, s agg rokonát a dinasztikus elv vélt sérelme nélkül nem foszthatta meg a fővezérségtől. S ha ez maradt, a valóságos fővezérnek is maradnia kellett, mert elvégre a névszerinti fővezér adta ki hivatalosan a parancsokat, nem pedig a valóságos, így hát a valóságos fővezér másban kereste a hibát, s a háború első hónapjában 18 vezért küldött el a csatatérről, akik — úgymond — nem voltak alkalmasak. Holott csak azt tették, amit ő parancsolt. Holott békében látta őket, velük együtt gyakorolta magát a hadsereg vezetésében, megismerhette volna szellemi és lelki tulajdonságaikat békében és háborúban egyaránt. A megvert fővezér olyan volt, mint az a gépész, akinek a gépe nem jár jól, s ezért oktalanul megharagszik az egyes alkatrészekre. Lehei a kerekek vagy tengelyek között kopott vagy törött, de ezeket szépen ki kell cserélni. De miután semmiképpen sem boldogult a gépész, a gépészt kel-

lett volna kicserélni. A lemergi csatákban sok vezér volt, aki a rossz körülmények ellenére is nagy szerencsével harcolt, s természetes és egyszerű lett volna ezek közül új fővezért választani.

66. Akik a háború elején a szerbiai hadjáratban a katonák között résztvettek, mind azt állítják, a félművelt, szegény és rosszul felszerelt szerb hadsereg nem tudta volna hadseregünket megverni, ha & hadvezér gondoskodott volna katonái szükségletéről. Ha ehettek és alhattak volna, ha szünet nélkül hosszú heteken át nem kellett volna folyton harcolniok és menetelniök, ha tönkrement lábbelijök helyett mászt kaptak volna. De éhesen, álmosan, lábbeli nélkül, kimerülve a soknapos esőben, országutak nélkül — végül már nem tudtak harcolni. S így hatalmas hadseregünk, melynek háta mögött még sok százezer katona állott, nem tudott a különben is kis számú ellenség friss 20.000 katonájának addig ellenállani, amíg ebből a sok százezerből segítség érkezik. Szerbiai hadvezérünket még csak a névszerinti fővezér jelenléte sem feszélyezte. Ha lassan, óvatosan halad előre, s ha harcaiban a balszerencse üldözte volna is, — de legalább megtartotta volna a katonái testi és lelki erejét, s vereség nem lett volna. A belátás hiánya folytán mindent elvesztett, — sa széjjeltépett nemzetek tetszésére van bízva, kit okoljanak, őt-e, vagy aki őt kiválasztotta, azaz a fővezért.

67. Ők azt mondták, jobb, ha hátul vannak, mert ott futnak össze a jelentések mindenünnen. Ez helytelen, mert akárhol van a hadvezér, ezzel a központtal mindig összeköttetésben maradhat. Azt mondták, hátul nem éri a hadvezért a csaták izgalma. Az izgalom nincs a tárgyakban, nincs az eseményekben, hanem egyedül a gyenge emberi agy-

ban. Hadvezérnek pedig nem való gyenge szellemű ember.

A fővezér a lemergi csaták idején messze hátul volt, egy csinos, tiszta városkában, ahol ő és 400 segítőtársa pontos hivatali órákat tartottak, délelőtt 8-12-ig, délután 2-6-ig, ezentúl az irodák zárva voltak. Ez helyes volt, mert számolt önmagá-ga és a segítőtársainak átlagos emberi képességeivel De a 800.000 harcoló katona képességével már nem számolt. A háborúban a legjobb, ha a hadvezér és a katonák egyformán kipihentek. De ha már egyikük-lek többet kell fáradni, az a hadvezér legyen, hogv 1 katonák jobban tudjanak harcolni.

78. Az egész hadsereg egyformán meg volt edzve. A vezérek parancsára a hideg telet és a forró nyarat, a testi fáradalmakat, az éhség, a szomjúság, az álmatlanság gyötrelmeit a józan ész határán túl is el tudta viselni. Ezt ugyanis azért kell elmondani, mert a világháborúban nem minden hadsereg volt ennyire megedzve, — aztán ugyanazon nemzet-nek vagy államnak a hadserege a történelem különbözö korszakaiban sem szokott egyformán meg-kezdve és előkészítve lenni. Ez a testi edzettség annak az eredménye volt, hogy a katonákat békében egész nap, reggeltől estig, foglalkoztatták, s a hábo-rúban már nem kellett egyéb, mint a vezetők pél-dája. A vezetők azt tartották békében, a semmit-tevés minden bűn forrása. A régi rómaiak még a békemeneteknél is éppen úgy kiásatták táboraik körül a nagy árkokat, mint a hadjárat alatt az ellen-ség közelében. A mi hadseregünkben a foglalkozta-tás testi és szellemi volt. A testi nem volt nehéz, de sokoldalú, hogy a testedzés valamely nemének örö' kös üzése ne tegye egyoldalúvá testüket, s hogy a

katonák magának a testedzésnek ne tulajdonítsanak túlnagy fontosságot. A katonának másra kell irányítani tekintetét, — ha a katonának fárasztó menetet kell végezni, ha kénytelen a viharban vagy télen a szabadban aludni, ha tornázik fegyverré! vagy anélkül, mindez csak eszköz a lelke megerősítésére, hogy lelkileg bírja ezeket és a még nagyobb fáradalmakat, nem pedig, hogy 10 kiló helyett 30 kilót tudjon emelni.

A szellemi kiképzés képességeikhez volt mérve, s magában foglalta a fegyvere ismeretét és a legjobb használatát, a harc legészszerűbb szabályait, viselkedését a harcokon kívül háborúban és békében, a hadsereg szervezetét és a legravaszabb vad — az ellenség — ismeretét. Éjjeli gyakorlat nem volt sok, pedig ez nagyon fontos, mert az éjjeli harcokban a parancsok véghezvitelére nem lehet vigyázni, nem lehet tudni, mi történik, a vezetők nem tudják a rendet fenntartani, s minden egyes katonának mint megfontolt és becsületes embernek kell viselkednie.

79. Így a monarkia népei között testi kitartásban és ügyességben nagy különbség nem volt. De miután a népek lelkületében és a katonák kedvében nagy különbségek voltak, — a testi fáradalmakat és a nélkülözéseket természetesen a leggyengébb lélekekhez kellett volna mérni. A napi 7-8 órai munkát, amíg a harc nem folyik, minden nép elviselte volna, anélkül, hogy ebből a teljesítményből bármelyik népnél demoralizáció keletkezett volna. Ezt a munkát az angolok a háború negyedik évében is, a mozgó harcokban is, nagyon jól bírták.

A csapatok szellemében, azaz a harci vágy fokában, az egyes népek öncélúsági tudata és katonai tulajdonságai tükröződtek vissza. A magyar, német,

horvát, tót, muzulmán katonákat fékezni, a lengyel, román, szerb csapatokat ösztönözni kellett, a cseh és rutén csapatoknál a vezetőknek önfeláldozóan, de sokszor sikertelenül, példát mutatni kellett.

A harcoló katonák egyharmada még nem volt 23 éves, amikor a háború kitört, a második harmada 23-28 év között volt, a harmadik harmada 28-40 között volt. Az öregeket a fiataloktól a fáradalmak elviselésében nem lehetett megkülönböztetni, s a harcban az öregek voltak a legjobbak.

A hadseregnek az igazgatásra, a rendre, a fegyelemre és igazságszolgáltatásra vonatkozó törvényei az igazságosságnak és következetes észnek oly magas fokán állottak, melyet emberek egyáltalán elérni képesek. Ezeket a törvényeket a legkisebbtől kezdve a legnagyobbig mindenki betartotta, mert világos, a törvénytelenséget vagy igazságtalanságot sohasem a kisemberek kezdik, azaz az első lázadók mindig a nagyobbak közül vannak, akik a panaszkodásban is az elsők. Az igazságtalanság csakis a fizetésekben, a rokkantak, az özvegyek és az árvák ellátásában volt meg, de ez nem a hadsereg vezetőinek a műve volt, hanem a törvényhozásé.

A hadseregben nem volt kifejezetten megengedve a kétféle étkezés, azaz, külön a legénység, külön a vezetők részére, miután az ételmezési adagok teljesen egyformán voltak, de a mozgókonyhák berendezése azonban mintha ezt már lehetővé akarta volna tenni. A háború kezdetén a valóságban erre a kétféle étkezésre ritkán került is sor, s a jobb vezetők igyekeztek ezt akkor is megakadályozni, amikor különben lehető lett volna. Nincs is helyesebb dolog, mint midőn a vezető és a legénység ugyanazt eszi, mert rendszeren akkor elkezdődik már a demoralizá-

ció, amikor nem egyforma az étel. Przemyslben, a kórházakban, az oroszok ostroma idejében, négyféle étkezés volt. Először, az orvosparancsnok, az orvosok és a katonai vezetők részére nagyon jó volt az étkezés, másodszor, a beteg és sebesült tisztek részére már kevésbé, harmadszor, a betegápoló személyzet részére még kevésbé, negyedszer, a beteg és sebesült legénység részére nagyon rossz volt az étkezés.

Ez a vezetés igazságtalansága volt, mellyel demoralizált. A lebergi csaták idejében, midőn a fővezér oly türelmetlenül küldte előre katonáit, voltak csapatok, melyek három nap nem ettek egyebet vezetőikkel együtt, mint azt a káposztatorzsát, amit a mezőkön találtak. Ez a vezetés esztelensége volt, amivel szintén demoralizált.

80. Szóval, a testi edzettség tökéletes volt az összes hadtestekben, melyek közül egy sem volt bujálkodás és dorbézolás által megrontva, mint a keleti hadtestek az 1916-iki orosz támadás idején. De a lelki megedzés teljesen elmaradt, mert a fővezér az évszázados tekintélyre és a fegyelemre épített. Ha ez nincs meg még valamely hadseregben, vagy már halványulni kezd, akkor úgy, mint a testi táplálékot, a lelkit is el kell juttatni naponta a katonához. Amint a vacsorára és kihallgatásra időt kell szakítani tudni naponként, úgy kell erre is. A háború utolsó hónapjaiban a fővezér ugyan megparancsolta a katonák és vezetők felvilágosítását, de ez akkor is erőtlenné lett volna, ha az ellenség már nem bomlasztotta volna meg sokkal erősebb eszközökkel sorainkat. A háború kezdetén pedig egyáltalán nem történt semmi ezen a téren. A lelki edzés alatt a háború céljának és a katonai erényeknek ki-

fogyhatatlan ismétlését kell érteni, egyformán a vezetők és a legénység előtt. Az egésznek, a háborúnak és szenvedéseknek legelőbb is értelmet kell adni, mert az világos, a harckészség nem lehet állandó, a szenvedések elviselése nem lehet egyenletes, ha nincs meg a tiszta és világos értelem. Így kell minden nap az élőszó erejével és az emberi szellem változatosságával a katonák fáradtságát legyőzni és a katonai erényeket magasztalni, a honvédő háború célját és békevágyunkat minden nap ismételni, minden nap figyelmeztetni a katonákat, hogy egy legyőzött országban a jóknak nem lehet élni, minden nap megmutatni, mennyivel jobb a mi állami és társadalmi berendezésünk, mint az ellenségé, s minden nap megcáfolni az ellenségnek még oly jelentéktelen, vagy nevetséges állításait is. Ez csak a könnyebb munka, a védekezés, mert előbb meg kell tartani azt, amink van. S ha már biztos vagyok benne, hogy meg tudom tartani, s abban is, hogy nem cáfol meg a törvényhozás, csak akkor szólhatok az ellenséghez, hogy viszályt keltsek soraiban. De ez máshová tartozik.

81. A magyar-osztrák katonák a háború kezdetén nem zsákmányoltak. Később sem azok, akik legelői harcoltak, hanem akik hátul voltak, s akiknek meg is volt az alkalmuk az így megszerzett holmi elvitelére. Ez természetesen mindenféleképpen nagy hiba volt. A mi saját országunk lakosaiból ellenségek lettek, vagy ha már ellenséges érzelműek voltak, gyűlöletük megnőtt. Saját katonáinkban a természetes irigység meggyűlöltette azokat, akik valamit szereztek. Akik valamit szereztek, azok már csak a megszerzett holmi biztosítására gondoltak, s nem akarták magukat veszélynek többé kitenni, az ellen-

ség pedig tőkét kovácsolt belőle. Az oroszok főképpen éppen a magyar csapatokat vádolták rablással, templomok és szegény emberek kifosztásával. De, mondom, mindez csak később történt, s a lember'gi csaták idején minden csekélységet pénzzel fizettek a katonáink.

Rendszerbe aztán a németek foglalták a rablást, s oktan módon már akkor zsákmányoltak, midőn az ellenség még távolról sem volt megverve. De most viszont tízszeresen fizetik vissza. Oktalanságukban annyira mentek, hogy a varsói orosz katedrális kupolájáról leszedték az aranyat, ami szamba-vehető értéket nem képviselt, de az oroszok gyűlöletét csak növesztette. Mennyivel helyesebben csinálta Napóleon, aki midőn bevonult Milanóba, mindjárt elrendelte, hogy a féligkész dóm építését folytassák.

ÖTÖDIK KÖNYV.

82. A mozgósítási parancs az üteget Versecen érte, ahol békeállomása volt, de mert ebben a német-román-szerb városban nem volt elég hely, az üteg a mozgósításkor egy közeli kis szerb faluba ment ki. A tisztek és a legénység a tartalékból pontosan bevonultak, a kiegészítésre szánt ágyúkat, fegyvereket, lőszeret, lovakat és minden egyéb anyagot az üteg az előre megállapított terv szerint rendben megkapott, s 8 nap alatt indulásra elkészült. Az üteg Magyarország külön hadseregéhez tartozott, s a személyzete négy nép fiából állott. Az ütegparancsnok magyar volt, a tisztek nagyobb része magyar, a kisebb része német, az altisztek nagyjából németek és románok voltak, kisebbrészt magyarok, a legénységnek pedig egy-egy negyedrésze volt magyar, német, román és szerb. Azt a sereget, melyhez a tüzérezred az üteggel együtt tartozott, a szerbek ellen rendelték, akiket a magyar-osztrák hadvezér két oldalról, azaz északról és keletről megtámadott. A sereg odakerülő tartalék gyanánt, ahol ez a két, egymásra merőlegesen álló arcvonal a sarkot képezte, s a sereg néhány napig ezen a helyen volt. Miután ez a hely messze volt a harcvonaltól, az ütegparancsnok arra használta fel az időt, hogy azoknak a katonáknak, akik a polgári életből jöttek, emlékeztükbe visszahívja, mi-

képpen kell az ágyúkkal az állást elfoglalni, miképpen kell lőni, s miképpen kell az ellenséget felderíteni. A lovakat, amelyeket az üteg kiegészítésképpen kapott, a húzáshoz szoktatni nem kellett, mert kivétel nélkül már igában dolgoztak. Egyébként kitűnő és drága lovak voltak.

83. Ezután értesítés jött, hogy a sereget felszállítják északra, az oroszok ellen. Az üteg a sereg utolsó szállítmányainak egyike volt, a vasúti szállítás 5 napig tartott, s az üteg hatodik nap késő délután érkezett meg Közép-Galiciának egy kis lengyel városába, melynek neve Sadowa Wisznia volt. A mozgósítás óta 4 hét telt el, az üteg ellenséget még nem látott, s eddig egyetlen ember, vagy ló nem volt beteg. A pályaudvaron várt a parancs, hogy az üteg másnap hajnalban induljon észak felé egy megnevezett városba. A parancs azt is mondta, hogy a városka és környéke ugyan tele van katonasággal, de éjjelezés közben az üteg önmaga is biztosítsa magát rajtaütések, vagy meglepő kozáktámadások ellen. Így hát nem volt hová menni, s az üteg a pályaudvar közelében, egy szűk, kis szabad térségen ütötte fel táborát. A lovokról leszedték a szerszámot és nyeret, megetették és megittatták őket, a katonák megkapták vacsorájukat, s miután a rendesnél nagyobb őrséget jó messze felállították, mindnyájan az ágyúk köré szalmára lefeküdtek. Szép, csillagos éjszaka volt, ami Galíciában ritkaság, mert legtöbbször szürkés, vagy borús az ég, s bár egy kissé hűvös volt augusztus vége, de a katonák jó meleg köpenyeikbe burkolóztak és csakhamar elaludtak.

84. Másnap hajnalban az üteg elindult, s alig hagyta el a városkát északi irányban, az útja egy erdő szélére vezette, melyen 40-42 éves magyar

népfelkelők hosszú rajvonala feküdt. A puskáik az úton nyugodtak, míg maguk az útszéli árokban feküdtek harcra készen, s az üteg közvetlenül a puska-csövek előtt menetelt. Vezetőik elmondták, már előző nap délután megszállták az erdő szélét, s az a feladatuk, hogy a kozákok esetleges támadásait visszaverjék. Az ütegpárancsnok egy félszázadot kért tőlük, hogy ne fedezet nélkül tegye meg a hosszú utat. Az üteg azonban alig menetelt 2 órát, midőn parancsot kapott, hogy térjen vissza arra a nagy országútra, mely Sadowa Wiszniától egyenesen kelet felé, Gródek városába vezet, s csatlakozzék ezen az úton egy bizonyos magyar ezredhez, mely szintén odatart. Az út eddig az elég nagy kiterjedésű városig ugyan nem volt több, mint 25 kilométer, de az országút csapatokkal és előre- és hátramenő vonatokkal el volt lepve, s az üteg csak késő délután érkezett be ebbe a városba, melynek lakosai kíváncsisággal nézték a sok katonaságot. Az üteg a város piacára állította ágyúit, a katonákat és lovakat egészen békemódra, a házakba szállásolta el, s röviddel a megérkezés után a katonák megkapták rendes ebédjüket.

85. A következő napon kora reggel az üteg a gyalogsággal együtt egy oszlopban elindult megint a nagy országúton tovább, Lemberg felé, mely Galiciának a fővárosa volt, körülbelül 200.000 lakossal. A sok csapat és vonat miatt alig lehetett előrejutni, néha órák hosszat kellett egy helyben állni, míg aztán az oszlop parancsot kapott, hogy az országútról térjen le észak felé, s egy bizonyos kis rutén faluban, mely 10 kilométerre volt az országúttól, éjjelezzen, de biztosítsa magát meglepetések ellen. Az üteg a délutáni órákban érkezett be a faluba, az

ágyúk egy kis szabad térségre kerültek, a lovakat és embereket elővigyázatból egy pár egymáshoz közel levő, nagy udvarra helyezte el az ütegparancsnok, hogy egyrészt gyorsan lehessen indulni, ha szükséges lenne, másrészt mégis némi kényelmet találjanak. Az ebédet kiosztották a katonáknak, s a szakácsok a vacsora főzéséhez fogtak. Ezután a katonák az ágyúkat, fegyvereket tisztították meg, s a lovak szerszámjait hozták rendbe. A gyalogság ételmezésének vezetője a falu egyetlen kocsmájában sört talált, ezt megvásárolta, s az ütegnek is kiadta részét. Az akkori előírás szerint a katonáknak naponként szesz ital járt, természetesen csak kis mennyiségben. Később aztán egyes vezérek, különösen veszélyes vállalatoknál, a katonákat leitatták, hogy ne lássák a veszélyt. Aminek persze, nem lehetett jó eredménye, mert minél veszélyesebb valamely vállalkozás, annál hidegebb ésszel kell azt megfontolni és végrehajtani. Az ellenség — amint mondta — mindig örült és új bátorságot merített, midőn kezei közé került katonáink részek voltak. Sőt volt olyan ellenségünk is, aki menekülésekor borospincéit szándékosan nyitva hagyta, hogy katonáink belebukjanak, harc képtelenek legyenek és ne tudják őt üldözni. Szóval úgy volt, az oszlop ebben a faluban fogja az éjjelt eltölteni, mikor az esti szürkület előtt a csapatokat felriasztották és elrendelték, hogy induljanak azonnal tovább, észak felé

86. Most egy nagyon fáradtságos éjjeli menet következett. A dombos, de száraz terep csakhamar megszűnt, s a dülőút sík, de mocsaras terepre vezetett ki. Az árkok, vagy a vízerek felett apró, rossz hidak voltak, melyek a helyi lakosság könnyű szekeireit megbírták ugyan, de nem a tüzérség ágyúit és

lőszeres kocsijait. Ezeket mind meg kellett erősíteni, ami a rossz mécs, vagy gyertya világításánál nem volt könnyű. Az oszlop folyton elszakadozott, néha a gyalogság egyenként ment előre, amikor az ütegnek meg kellett állni, aztán meg az ütegnek kellett valamely híd előtt megállni, akkor meg a gyalogság nem tudott tovább menni. A reggeli szürkületig két kis falun haladtak át a csapatok, s körülbelül 12 kilométert tettek meg este óta. Ekkor újból egy kis, kies fekvésű rutén faluba érkezett az oszlop, s a vezető pihenőt rendelt el a kifáradt csapatoknak. A falu korcsmárosa — mert a rutén lakosság a világért sem mondott volna el semmit — elmondta az ütegparancsnoknak, hogy néhány nappal azelőtt kozákok voltak a faluban, majd 2 nappal azelőtt pedig magyar csapatok ágyúkkal haladtak keresztül. A pihenőt az üteg ételmezési altisztje arra használta fel, hogy egy borjút vásárolt hirtelen a faluban. A leölés hamar megtörtént, de feldarabolni már nem tudta, mert el kellett indulni, de menetközben is folytatta munkáját. Amire a megakadásokat ügyesen kihasználta. Az oszlop ugyanis egy dombhoz ért, mely ugyan nem volt magas, de a felvezető út nagyon meredek volt és mély homokból állott. Az oszlop vezetője habozás nélkül nekivágott, s gyalogosai, bár szuszogtak, de megmászta. Kocsijai azonban már az első lépésnél megakadtak, s órák hosszat tartott, míg ezeket a kocsikat a gyalogosok kötelekkel fel tudták vontatni. Ez idő alatt az altisztek a borjút nemcsak feldarabolták, hanem a mozgókonyhán fel is tették ebédnek. Közben kiterő nem volt, messzire az üteg nem távozható, s így tehát az ütegparancsnok türelmesen megvárta, míg a gyalogság az összes kocsijait felhúzta a dombra.

87. Most az oszlop Lembergől pontosan északra volt, körülbelül 12 kilométerre. A dombra felérve, az út kemény lett és szántóföldek között vezetett. A domb egy hosszú, keskeny hátba nyúlt ki, mely nyugatról egyenesen kelet felé húzódott. E dombhát alig volt 30 méter magas, de mert szélessége viszont csak 7-800 méter volt, északra és délre nagyon szép áttekintést engedett. Délre egy 3-4 kilométer széles, mocsaras lapály húzódott végig, melyen túl jól megművelt, dombos vidék terült el. Ezen a dombos vidéken volt Lemberg. Északra ugyancsak egy teljesen lapos sáv kísérté dombhátunkat, mely valamivel keskenyebb volt, mint a déli, s amelyen túl szinten dombos vidék kezdődött. E dombos vidék kiterjedése észak-déli irányban 7-8 kilométer, míg kelet—nyugati irányban körülbelül 25 kilométer volt, s miután keleten legmagasabb pontját elérte, a középső keskeny háttal együtt egy nagykiterjedésű és minden irányban szegdelt dombvidékben oldódott fel. Ekkor még senki sem tudta, hogy e dombos fennsík északi szélén a következő napokban erős harcok lesznek. Az oszlop az egyik háton mint az egyik dandár utóvédje haladt, a másik dandárt egész hosszában az északra eső dombvidék szegélyén lehetett látni menetelni. A két dandárnak hossza 8-8 kilométer volt, s bár e sereg a magyar-osztrák hadseregnek csak kis részét képezte, mégis a hatalom és erő látványát nyújtotta, s nyugodt, folyékony menete nagy biztonságra vallott. Az ütegparancsnok többször előrelovagolt, hogy nincs-e reá szükség, vagy nem lehet-e az ellenségből valamit látni. Kora délután érte el az üteg a hát végét, ahonnan kezdve az ezreddel együtt a főcsapatban menetelt tovább, egyenesen kelet felé. Ezen a szagotott, erdőparcellákkal telített, mély

és meredek bevágásokkal keresztül-kasul szőtt dombvidéken számos falu volt, melyeket a sereg gondosan kikerült. Az ellenségről késő délutánig nem volt hír, midőn egyszerre csak az elővéd előtt az oroszok srapneljai robbantak fel. Túlmagasan robbantak fel ahhoz, hogy hatásuk legyen, s füstgomolyaik túlkicsinyek voltak ahhoz, hogy messziről jól megfigyelhetők legyenek. A füstgomoly kicsisége különben arra engedett következtetni, hogy a srapnel hatása sem lesz nagy. Az ellenség ritkán lőtt, hatása valóban nem volt, s körülbelül 1 kilométer után a dandár vezetője nyugodtan balra, azaz északra elkanyarodott, úgy, hogy a robbanási pontok még mindig 1-2 kilométerre voltak az elkanyarodás helyétől.

S8. Az út észak felé lapos völgyben vezetett, s egy nedves árok csaknem megakasztotta az üteg menetét. Híd nem volt rajta, s talajába a kerekek oly mélyen vágódtak bele, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott 8-8 ló egy ágyút kihúzni. A szerkocsi azonban, mely az összes járművek legnehezebbje volt, ott maradt. Nemsokára egy faluba érték a csapatok, s hirtelen elkezdett sötétedni. Egyes gyalogos katonák, akik csapatjaiktól elszéledtek, azt beszélték, hogy előbb a faluban kozákok voltak, s most a falu szélén vannak. Ilyen beszédre a katonák nyugtalanok lettek, s a kezelő tüzérek kezdték észrevétlenül helyeiket elhagyni és visszafelé mentek. Ami nem volt csoda, mert azok, akik a tömegekbe bele vannak szorítva és nincsenek arra szoktatva, hogy személyes biztonságukról maguk gondoskodjanak, egyetlen nyugtalanító szóra elvesztik fejüket és szétrebbennek, viszont egyetlen megnyugtató szóra visszanyerik bátorságukat. Ehhez járult még, hogy a

tüzérek menetközben nem érezhetik azt a biztonságot, mint a gyalogság, mert nincs kezükben fegyver. Szerencsére, éppen a háború előtt pár évvel adtak a tüzérségnél minden löveghez néhány fegyvert, s az ütegparancsnok, hogy a katonákba megint bátorságot öntsön, hangos szóval adott parancsot az egyik hidegvérű szakaszparancsnoknak, hogy szedje össze az ütegben a fegyveres katonákat, álljon ki az utca-keresztelésre, s figyelje meg, nem jön-e valamely oldalról támadás. Erre visszatért a nyugalom az ütegbe, ami azért is szerencse volt, mert az egész ezrednek vissza kellett fordulni ebben a félig domboldalon fekvő és szűk utcájú faluban, s amikor már minden percben sötétebb és sötétebb lett. Csak nagynehezen tudott az ezred a sötétségben a falu szélén levő lapos magaslaton táborozó alakzatban felállani, amidőn újból kozákok jelenlétéről kezdtek beszélni. Ki beszélt, s milyen alapon, volt-e valóságos alapja, vagy csak az izgalom varázsolta szemei elé az ily rémképeket, nem lehetett megállapítani. Az ágyúkat lövésre nem lehetett előkészíteni, mert senki sem tudta az irányt, így tehát csak az ezredparancsnok helyettese, egy nagyon derék osztrák-német vezető, aki szintén nem vesztette el nyugalmát, felállást parancsolt akként, hogy az összes vezetők és altisztek revolverrel a kezükben álljanak félkörben az ezred köré. De nem volt semmi. Innen már csak talán mindössze egy félórát menetelt az ezred a teljes sötétségben, hogy egy hegy mögött zárt vonalban felálljon és ebben a készütségben éjjelezen. A lovak befogva és felnyergelve maradtak, a katonák leültek a földre, vagy az ágyúknak dültek, hogy aludjanak. A sok fáradtsággal elkészített borjúhús nem érkezett meg, mert a mozgókonyhákat mind visszahagyták, s

kenyerük nem volt a katonáknak, így tehát ez a nap akaratlanul már teljes böjtnap volt. A lovak egy féladagot kaptak a nyergekről. Ezen a napon az üteg hajnaltól estig 32 kilométert tett meg, míg előző éjjel 12 kilométert.

89. Az éj nyugodtan telt el, csak hajnalban az egyik tüzér egy fáradt orosz gyalogsági golyótól könnyen megsebesült. A vezetők nem tudtak nyugodtan pihenni, s még szuroksötétség volt, midőn az előttük levő dombra felmentek állást szemrevételezni. Egy-két órát kellett várni, hogy kivilágosodjék és tájékozódni lehessen. Ez a domb volt az, mely a többször említett és kelet felé összeszűkülő dombos fennsíkban keleten kiemelkedett és úgyszólván lezárta, hogy a fennsík ezután a nagy dombvidékbe beolvadjon. Magassága 30-40 méter volt, s nyugatról keletre húzódó magaslati vonala körülbelül 2 kilométer hosszú. E vonaltól délre, tehát az ellenség ellen fedve, nagy szálas erdő volt, mely a nem harcoló részeknek jó fedezéket nyújtott. Északi lejtője egyvonalba esett a dombos fennsík lejtőjével, mely előtt egy 3-4 kilométer széles, egészen lapos síkság volt, számos nagykiterjedésű faluval, fasorokkal, erdőparcellákkal, árkokkal és vízerekkel. Ettől a sávtól északra ugyancsak egy dombláncolat húzódott végig, mely aztán eltakarta az egész további dombos vidéket. A két magaslati vonal távolsága ott, ahol a vezetők állottak, 4 kilométer volt, nyugatra menve valamivel kevesebb lett. Az üteg részére a domb nyugati végén jelöltetett ki állás, arccal észak-nyugat felé, az ezred többi részét pedig a domb keleti végére küldték.

90. Anélkül, hogy a katonák reggelire bármit is ettek volna, s még csak alig szürkült, az üteg a ki-

utalt területen állást foglalt. Az ütegparancsnok a maga és közegei részére a dombtető oldalán fedett megfigyelőhelyet ásattott, s az üteg tisztjei a lövegek és a személyzet részére szintén gondos fedezéket ásattak. A megfigyelőhelyről nagyon jó kilátás nyílt a síkságra és a szemközi domblánc lejtőjére. Mindenütt teljes nyugalom honolt, ami feltűnő volt, mert a földműves-népnek ebben az időszakban sok dolga van a mezőkön, de itt nem lehetett egy lelket sem látni. Az ellenségnek közel kellett lenni, de hogy eltakarta magát, az magától értetődött. Folytonos éber figyelésben telt el az idő délig, amikor parancs jött, hogy az üteg forduljon arccal észak, sőt amennyire lehet, északkelet felé, mert az ellenség erről várható. Ez csakhamar megtörtént, s az ütegparancsnoknak a megfigyelőhelyet jó előre kellett helyezni a domb oldalán, hogy a lapályt és a szemközi lejtőt is láthassa. Hogy mi történt a szemközi dombvidéken a magaslati vonal megett, azt nem lehetett tudni. Az ütegparancsnok és jelenlevő feljebbvalója azt mondták, hogy ott az ellenség, mint valami színházi kulissza mögött, bizonyára gyülekezik és rendezkedik. Az ezred többi ütege ebben az időben kezdett el löni, s eleinte lassan, később felváltva hevesen és ismét lassan tüzelt, — de az üteg látókörletén belül ellenséget nem lehetett látni, bár e körlet az ellenség várható arcvonalában 10 kilométernél is nagyobb volt. Ebben a megfigyelésben újra órák teltek el, a katonák közül egyesek engedélyt kaptak, hogy maguknak és társaiknak a mezőkről káposztát gyűjtsenek össze, hogy torzsájával éhségüket csillapítsák, mert a mozgókonyhákról nem volt semmi hír. Az ütegparancsnok feljebbvalója mindig el akart menni, hogy a többi ütegnél megtudjon valamit az

ellenségről és megnézzé, miképpen működik az új lőszer. Ugyanis a lőszer az új magyar gyárból származott, s az osztrák gyárak a háború előtt hangulatot csináltak ellene, hogy nem fog tudni oly jó minőségű lőszert gyártani, mint ők. Sem az ütegparancsnok, sem a feljebbvalója nem voltak meggyőződve, vajjon az új lőszer tényleg kifogástalan lesz-e s másrészt aggódtak amiatt, hogy esetleg valami nagy és veszélyes célra ki nem próbált, vagy esetleg rossz lőszerrel kell löniök. De mert a másik két üteg oly hevesen lőtt, arra kellett következtetni, hogy az ütegek is minden pillanatban célja akadhat, így hát a helyzet felderítése és a lőszer megszemlélése elmaradt.

91. Késő délután a megfigyelő észrevett egy kis osztagot, mely a zoltance-i pályaudvar közelében az országúton menetoszlopban haladt s amely első pillantásra valamely nagyobb csapat elővédjének volt felismerhető. Hadseregünkben a német tanítás szerint az a felfogás uralkodott, az elővéd arra való, hogy a vezetőnek ideje legyen elhatároznia magát valamire, hogy megfontolhassa cselekedetét, — s másodsor, ne kerüljön mindjárt az egész csapat valami rossz helyzetbe. De ez még nem minden. Az elővéd még arra is való, hogy az ellenséget lövésre készítse. A másik félnél viszont nem szabad annak megtörténni, hogy a vezető magát az ellenséges vezető akaratának alávesse és szándékát elfogadja, — éppen ellenkezőleg. Ha az üteg erre az elővédre löne, akkor tulajdonképpen az ellenségnek tenne szíveséget és az ellenséges vezető az elővédjével, mint valami csalétekkel, elérte volna a célját, mert arra bírt volna bennünket, hogy létünkről hírt adjunk. így tehát ideje is lesz gondolkodni, s csapatának zöme

nem kerül tűzünkbe. Pedig ha a csapatának a zömét engedni az üteg tovább menni a síkságon, az többé nem tudna az üteg tüzelése alól menekülni, s az üteg az egész ütközet szerencsés kimeneteléhez hozzájárulna, így érvelt az ütegpárancsnok, azonban a feljebbvaló parancsára egy pár lövést mégis le kellett adni, először, hogy a löszert megismerjük, másodsor, mert a tűzérségnél szokás volt, hogy oly pontokra előre belövi magát, melyekhez az ellenségnek el kell érkezni. De ez természetesen csakis álló harcokban volt néha helyes, s nem találkozásnál. Elég az hozzá, löni kellett. A távolságmérő szerint ennek a kis osztagnak a távolsága éppen $4\frac{1}{2}$ kilométer volt, s háromféle, azaz lépcsőzött irányzékkel mindjárt sikerült a célra lét-rát borítani. A cél természetesen hirtelen eltűnt, de az az eredmény mégis megvolt, hogy a löszér kitűnő voltáról meg lehetett győződni. A pirosra festett robbanófelhőcskék szépen egy vonalban, mint valami színes gyöngyfűzér jelentek meg a föld felett. De azonkívül ez a 6 gyors lövés még felzavart 3 fiatal rutén parasztot a síkságon, az ütegtől talán 2 kilométerre, akik ott az árkokban vagy lyukakban, bizonyára az ellenség megbízásából rejtőzködtek. Az ellenséges vezető tehát elérte célját, mi elárultuk magunkat és állásainkat.

Midőn 10 év múlva az ütegpárancsnok ezeken a mezőkön járt, meg lehetett mindjárt állapítani, hogy ez a 40-50 főnyi gyalogság meglepetésében az országút két árkában talált fedezéket.

92. Már kezdett szürkülni, mikor az előbbi céltől nyugatra, egyenesen az üteggel szemben, a szemközti magaslaton és az ütegtől 4200 méterre teljes nagyságban megjelent egy rövid, talán 20 emberből álló rajvonal, melyet jobbról-balról lépcsőzve és egé-

szen közel még négy-öt ilyen rajvonallal követett. A lejtőn, mely burgonyaföld volt, nyugodtan ereszkedett alá, s vezetőjük buzgón integetett kardjával. A lejtő körülbelül 200 lépés volt, s alul a lábánál mélyedésnek vagy ároknak kellett lenni, melyben ez az elővéd eltűnt. A vezető úgy látszik meg volt elégedve helyével, mert aznap a setétség beálltaig már nem mozdult meg.

Még mielőtt teljesen besötétedett volna, az egész dombláncon véges-végig talán 5 kilométer kiterjedésben, kisebb-nagyobb oszlopokban és rajvonalakban az oroszok nagy tömege lépte át a magaslatot. Mint adott jelre a színházban, úgy jött elő a függöny mögül ez a tömeg. Békében a hadgyakorlatoknál alig lehetett ily nagy tömegeket látni. Az egész napi semmittevés az üteg katonáit fásultakká tette már, de a gyors lövés és számtalan gyors célváltoztatás egyszerre elvette kedvetlenségüket. Az üteparancsnok az egyik célt a másik után vette a leggyorsabb tűz alá, s az egyes ellenséges osztagok mindnyájan más-kép viselkedtek. Volt osztag, mely azonnal lefeküdt, volt olyan, mely visszaszaladt, sőt olyan is, mely szétszaladt, de a legtöbbje előreszaladt, és a fák alatt vagy a kertekben, vagy a terep láthatatlan mélyedéseiben eltűnt. Hosszabb ideig, amíg ugyanis kiadós kárt lehetett volna okozni, egyetlen osztagra sem lehetett lőni. Az üteg katonái nagyon jól bántak az ágyúkkal, s akár jobbra vagy balra, előre vagy hátra kellett lőni az ellenségre, melyet az üteg nem is látott, mindig pillanatok alatt készültek el munkájukkal és adták le pontos lövéseiket. A tüzelés nem tartott tovább 15 percnél, s egyszerre koromsötétség lett, s sem az ellenséget, sem a lövéseinket nem lehetett többé látni. Különben éppen még a legutolsó

pillanatban tűnt fel egy nagy, több századból álló oszlop, amint oldalmenetben a magaslati vonalon végig, kelet felé húzódott.

93. Mikor az ellenség a magaslati vonalon megjelent, az ütegparancsnok egy küldöncalistsztet küldött el az ezredparancsnokhoz, hogy jelentse, az ellenség nagy tömegben jelent meg a magaslaton szemközt, s az üteg rögtön löni fog reá. Távbeszélő összeköttetés ugyanis e napon nem volt. Az ezredparancsnok és a két üteg nyilvánvalóan nem látták ezt az ellenséget, mint az ütegparancsnok sem látta azokat a célokat, melyekre a két üteg lőtt, mert a két üteg arca teljesen északkeletnek volt fordítva. Miután besötétedett és az üteg a tüzelést beszüntette, előbb az egyik gyalogsági ezredparancsnok jött az üteghez, aki később nagy hírnévre tett szert. Az ütegparancsnok elmondta mi történt. Egy pár perc múlva a tüzérezredparancsnok is eljött, akinek ugyan az alistszt pontosan átadta az ütegparancsnok jelentését, de aki — úgymond — nem tudta elképzelni, hogy ily heves tüzelésre és ily nagy löszermennyiségre lett volna szükség. Csak az ütegparancsnok természetű esetelése után nyugodott meg.

Az éjjelezésre úgy szólt a parancs, hogy az üteg, a többi üteggel együtt, a közeli Bolszów nevű major mellett éjjelezen menetkészültségben. Ez a major az üteg állásától nem messze nyugatra, a mi dombláncunkon, a magaslati vonal mögött volt. A koromsötét este gyalog, a lovakat vezetve, nagy nehezen megtalálta az üteg a megnevezett majort, s talán 1-2 óra múlva a mozgókonyhák is megjelentek, melyek 2 teljes nap óta nem voltak a csapatoknál. Közel volt már az éjféli, mikorra a katonák, öngyukát és a lovakat ellátták, s úgy, ahogyan vol-

tak, az ágyúkra ülve vagy nekitámaszkodva, pihenőre térhettek. Éjfél után 2 óraker azonban már parancs jött az azonnali induláshoz, mert az ellenség támadt. Rövid idő múlva, de amikor az üteg már menetkészen állott, ismét parancs jött, hogy tovább lehet pihenni, azonban megint menetkészültségben. Hajnali 4 óraker a parancskiadáshoz a parancsnokhoz kellett menni. Az intézkedés erre az emlékezetes napra, szeptember 1-re, úgy szólt, hogy a dandár a domblánc megett nyugat felé menetel, s az üteg zí utóvédhez osztatik be. Ez tehát kimondott oldalmenet volt az ellenség szemeláttára. Még teljes sötétség volt, midőn elindultunk, s csakhamar a tegnapi arcvonal megé jutottunk. Oly ügyesen vezették az utóvédet, hogy az ellenség semmit sem vett észre, holott voltak oly részek is, ahova a túlsó magaslaton levő ellenségnek be kellett volna látnia, ha éberebb lett volna. Az egyik ilyen belátott nyeret lépcsőzve, ügetésben hagyott maga megett az üteg. Néhány kilométer után a domblánctól délre, közönséges dűlőutakra letért az utóvéd, azonban a menet úticélja ismeretlen maradt.

94. Az ütegetherancsnok az üteg végén lovagolt az egész idő alatt, midőn déli 1 óraker az utóvéd parancsnoka magához hívatta és közölte vele, a2 ellenség a támadást folytatja, s az utóvéd az üteggel együtt parancsot kapott, hogy forduljon vissza és a dombháton, a Zwerdów nevű falutól délre, foglaljon állást. Az ütegetherancsnok még visszafordította az üteget, de azután a vezetést mindjárt átadta helyettesének, s maga közegeivel együtt, ugyanazon dűlőutakon, melyeken az utóvéd előbb menetelt, tehát nagy kerülővel, a megjelölt pontra visszalovagolt. Szükséges volt e nagy kerülő, mert ha 1-2 ló a leg-

jobbak közül képes is lett volna torony irányában lovagolva azt a számtalan árkot és lépcsőt a terepen átugrani, a nagyobb része a nagy teherrel mégis csak elesett volna. E megjelölt pont az előző napi állástól körülbelül 6 kilométernyire volt nyugatra ugyanazon dombláncon, s az ütegparancsnok előjárója már ott volt és nagyjából úgy az állást, mint az ellenséget szemügyre vette.

A magaslati vonalat véges-végig ritka rajvonalként tartotta megszállva. A megfigyelőhelyet egészen fenn a magaslaton választotta ki az ütegparancsnok, s míg az üteg megérkezett, megjelölte az egyes ágyúk helyét, megfontolta, miképpen fogja bevezettetni az ágyúkat helyeikre, miképpen vezeteti el a mozdonyokat. Az ágyúk 150 méternyire voltak a magaslati vonal, azaz a megfigyelőállás megett, s az ütegparancsnok, csupa elővigyázatból, 2 távbeszélővonalat fektetett különböző utakon az üteghöz, aminek később nagy hasznát vette. A megfigyelőhely egyszerű négyszögletű és meredekfalú lyuk volt, melybe 4 személy fért el, a törzs többi katonája a magaslat megett fekvő talált fedezéket és később teljes védelmet. Az üteg bevonulása, az ágyúk elhelyezése, s a mozdonyok elvezetése azzal a kimért pontossággal és azzal a nyugalommal történt, mint ezt az ütegek békében mindig gyakorolták. Közben az ütegparancsnok és közegei az ellenséges terepet kémlelték, de nem tudták az ellenséget észrevenni. Alig egy pár perccel azután, amint az üteg az állás elfoglalásával teljesen elkészült, egy ellenséges üteg elkezdte löni az üteget. A magaslati vonal ellen lőtte be magát srappnel, ezután pedig a magaslati vonal megett a terepet lőtte végig 50 méteres szórósortűzekkel az ütegen is túl. Tüzelése nagyon gyors

volt, s oldaliránya egészen pontos. Tüzelésén könnyen fel lehetett ismerni az utolsó évek francia módszerét, mely abból állott, hogy az ellenséget úgyszólván el kell árasztani nagymennyiségű töltetgolyóval és lövedékszilánkkal, úgy, hogy élőlény a terepen meg se mozdulhasson. Tényleg, a szórótűz kezdetétől fogva az ütegparancsnok nem tudott többé megfigyelni, s csak amint az első szórótűzeknek vége volt és egy pár percre nyugalom állott be, tudott az ütegparancsnok a fedezékből kitekinteni és az ellenséges üteget keresni. A jobbra és balra kiküldött megfigyelők az ellenséges üteget ugyan mindjárt megtalálták, de a heves tűz miatt nem tudtak az ütegparancsnokhoz közeledni. Talán a negyedik vagy ötödik szórótűz után tudta csak az ütegparancsnok az ellenséges üteget megtalálni, mely felvillanásai által árulta el magát. A szórótűzek közti szünetekben sokáig tartott, míg az ütegparancsnok az ágyúkat a célra be tudta irányítani és a tüzelést megkezdeni. Sürgős nem volt a dolog, mert az ellenség az ütegen semmiféle kárt nem tett, kivéve, hogy az egyik szakasparancsnok a homlokán — szerencsére csak egészen könnyen — megsebesült.

95. Ezen a napon az ütegparancsnoknak jó alkalma nyílt, hogy a dandárparancsnokot a vezetésben megfigyelje. Ugyanis nemsokára azután, amint az orosz üteg elkezdte az üteget löni, a visszavonult rajvonal megett, a mélyedésben megjelent a dandár vezére 3 lovas kíséretében. Mielőtt az üteg közelébe ért volna, leszállott lováról és a lejtőn fekvő rajvonalon áthaladva, a magaslatra ment. De nem talált jó kilátású helyet, visszament a völgybe, az ágyúk megett elhaladva, az üteg másik oldalára lovagolt. Míg a tüzelőállás megett lovagolt, nagy veszélyben

forgott, mert az ellenségnek leghátulsó srapneljei éppen útvonalára estek, a jól beállított srapnelek a feje fölött, a rosszul beállítottak pedig közte és kísérő lovasai között a földön robbantak fel. Az ütegparancsnok törzse nem győzött eléggé hangosan kiabálni, hogy siessenek az üteg mögül ellovagolni Szerencsére nem történt semmi baj, s a vezér az ütegen túl leszállt a lováról, kísérőit a völgyben visszahagyva, egyedül, kezében a térképpel, feljött a magaslatra. Itt elővette látcsövét, megkereste az ellenség állásait, aztán a térképet nézte, aztán megint a terepet és az ellenség által megszállott nagyon hosszú magaslatot nézte végig, majd hátranézett, s elkezdett fel- és lejárni, majd újra az ellenség vonalát nézte. Közben oldalt tőle, de előtte és megette is, kis távolságra számos srapnel robbant a földön és alacsonyan a levegőben, ami őt azonban nyugodt gondolkodásában nem zavarta. Végül összehajtotta térképét, eltette szemüvegét és látcsövét, lement a völgybe és kísérőivel együtt lóra szállt. Hátrament a dandár közepe megé, ahol dolga volt, de délután megint visszajött a rajvonalba, ami természetes is, mert a harcot nem lehet állandóan hátulról vezetni. Akik őt délután és este megfigyelték, elmondták, a rajvonalba buzdította katonáit, hogy mindegyikük szépen és nyugodtan legalább csak egy ellenséges katonát lőjjön agyon, s akkor a háborúnak nemsokára vége lesz és hazamehetnek. Erről a vezérről mindenki tudta, hogy ott lesz veszély esetén, ahol szükség van rá, s bátorsága és belátása miatt nagy hadvezért láttak benne katonái, akik nagyon sajnálták, hogy betegsége miatt nem sokáig harcolhattak vele, s nemsokára meg is halt.

96. Az előbb említett úttól egynéhány lépésnyire az üteg megett, magas szálerdő kezdődött, melyben az orosz srapnelek nagy robajjal robbantak, de amely egy párszáz méterre hátul a mozdonyoknak és lovaknak már biztos fedezéket nyújtott. Az üteg és a megfigyelőhely között lapos lejtő volt, nem nagyon bőfűvű legelő, s az üteg arccal pontosan észak felé állott. A megfigyelőhely előtt a lejtő alsó részén és a lapályon egy szegényes rutén falu volt szétszórta házaival és zöld füves kertjeivel. Azon túl egy teljesen lapos és mocsaras síkság terült el, melyre aztán egy hosszú és lapos, nyugatról keletre húzódó domblánc következett. Az orosz üteg egyenesen szemben állott, a magaslati vonal megett, s közvetlenül keletre tőle a magaslati vonalon egy magas jegenye állott, még tovább keletre, egy párszáz méterre a lejtőn egy háromszögű sötét erdőcske volt. Ez megkönnyítette minden alkalommal az orosz üteg megtalálását, s a 8 ágyú felvillanása egészen pontosan volt látható.

97. Tehát nagyon messze a magaslati vonal megett az üteg nem állhatott. Amint az ütegpáncnok el akarta kezdeni szakasz-sortűzekkel a belövést, az ellenség azonnal, körülbelül 30 srapnelből álló szórórúzzal felelt, úgy, hogy az ütegpáncnok a megfigyelőhelyén és a kezelőlegénység az ágyúknál tétlenségre volt kényszerítve. Amint az ütegpáncnok az ellenséges ágyúk első felvillanásait észrevette, mindjárt figyelmeztette az üteget a telefonon, hogy fedezzék magukat. így ugyan egyrészt sebesülés az ütegben nem történt, másrészt azonban az üteg nem volt képes löni, bár az ütegben minden egyes tiszt és legénység a végsőkig megfeszítette minden erejét.

hogyan az ágyúkat teljesen beássák, maguknak biztos fedezéket készítsenek és az ellenség tüzelése közben is tudjanak löni. Amíg az ütegparancsnok nem folytatta a belövést, addig az ellenséges üteg is hallgatott. A parancsnoka bizonyára azt gondolta, az ütegben nincs több élő ember. Az ellenséges ütegparancsnok eljárásában a szabályszerűséget csakhamar ki lehetett ismerni, azaz, hogy egy-egy szórótűz után szünetet tartott, melyet azonnal félbeszakított, ha az üteg maga tüzelni akart, amely szünetet azonban megint folytatott, ha az üteg nem adott életjelt magáról, s ez a szabályszerűség az átka is lett. Mert, míg eleinte az üteg a nyomasztó helyzetből nem tudott szabadulni, később azonban a szünetek közben a fedezék-ásást bevégezte, s a két meglévő telefonvonalon kívül, még két vonalat fektetett, mert a szórótűzekben az első két vonal mindig elszakadt, végül mégis érkezett egy pillanat, midőn az üteg az ellenséges üteg tüzelése dacára is tudott volna löni, s csakis az ütegparancsnoknak magának kellett az ellenséges ütegek a magaslati vonalra irányított srappeljei elől egy-egy kis időre a fedezékbe visszahúzódni. Így egyelőre legalább már az egyensúly kezdett lassan helyreállni, amiből előbb vagy utóbb kialakult volna az egyik üteg végleges fölénye a másikkal szemben.

98. A kilátás a megfigyelőhelyről nagyon jó volt. A szemközti dombláncon és az előtte hosszan elnyúló lapályon végig lehetett látni, de ellenséget alig lehetett egyebütt felfedezni, mint messze nyugaton, az ütegtől talán 10 kilométerre. Itt ugyanis a lejtőn az oroszok a legnagyobb nyugalommal ásták fedezékeiket. Nyugat felől, még nagyobb távolságról, hallatszott ugyan ágyúdörgés, de ez nem volt sem gyakori, sem heves. Csak éppen egyenesen szem-

közt az üteggel volt a kép figyelemreméltó. Az orosz ütegtől közvetlenül jobbra állott a magas jegenye, ettől ismét jobbra következett a lejtőn az a háromszögű erdő, melynek csúcsa éppen a fedező magaslati vonalat érte. Ebből az erdőcskéből egy rövid orosz rajvonal nyomult előre, azaz kelet felé, bal-szárnnyal a magaslati vonalon haladva. Ugyanakkor, amikor ez a rajvonal egy pár száz métert előre haladt, egy magyar népfelkelőkből álló rajvonalunk a lejtőn, az orosz rajvonal alatt, az erdőcske felé haladt előre, s amikor az ütegparancsnok észrevette, már túl is haladta az orosz rajvonalat, s így közelebb volt az ellenséges orosz üteghez, mint maga az orosz rajvonal. A magyar népfelkelőket könnyen fel lehetett feketé köpenyükről ismerni. Mi történt ezzel a két rajvonallal, mely elment egymás mellett, az ütegparancsnok nem tudta tovább megfigyelni, mert egész figyelmét a belövésre kellett fordítania.

99. A nagyon szegedt lejtő miatt, s mert *nem* lehetett tudni, minő a terep az orosz üteg megett, a belövés időzített srappnellet volt célszerű, s néhány szakasz sortűz árán már az orosz üteg közelébe jutott az ütegparancsnok, s rövidesen megkezdődhetett volna a párbaj a két üteg, illetve pontosabban szólva a két ütegparancsnok között. Mert nemcsak maga a nagy hadjárat a két hadvezér személyes küzdelme, s nemcsak a két ország háborúja tulajdonképpen a két államfő mérkőzése, hanem egészen kis viszonyokban is mindig a két parancsnok küzd egymással. A mi ütegparancsnokunk annyiban előnyben volt, hogy mindössze alig adott le 18-20 lövést, míg az orosz a lefolyt másfél óra alatt körülbelül 400 lövést tett, s az előbb említett kis sérülésen kívül, minden hatás nélkül. Azonban, a sors

különös döntése folytán ebben a pillanatban az ütegparancsnokhoz az a parancs érkezett, hogy az erősen szorongatott 8. honvéd-gyalogezred támogatására azonnal menjen a közeli Udnów és Solimów falvak környékére.

100. Azt nem lehetett sehogy sem megállapítani, miképpen tudta meg az orosz üteg, hogy a mi ütegünk a magaslat megett állást foglalt, s miképpen tudta az oldalirányt az üteg ellen oly pontosan szabályozni. Tény az, alig foglalta el az üteg az állást, s alig hagyták el a mozdonyok az állást, az orosz tüzérség mindjárt elkezdte a belövést a fedező vonal ellen, s ennek megtörténte után 200 méter mély területet szabályosan szórótűz alá vett. Az orosz ütegparancsnoknak csakis egyetlen, nem titkos támpontja lehetett. Amint ugyanis az ütegparancsnok a magaslati vonalról az ott fekvő rajvonalat az üteg arcvonala szélességében hátra küldte, hogy az üteg a lövésben ne legyen akadályozva, ezek a gyalogosok a magaslati vonalon felálltak, magukat úgyszólván teljes nagyságban megmutatták, s csak ezután mentek gyakorlótéri szabályszerűséggel a fedezék megé. De ebből az orosz ütegparancsnok csak úgy tudott valamely cél oldalirányára következtetni, ha a cél megérkezéséről a magaslat megé valami módon tudomást szerzett. Bármennyire is küldte volna előre és oldalt külön megfigyelőit, ezek a magaslat megé betekinteni sehonnan sem tudtak volna. Nem lehet más magyarázatot találni, minthogy az orosz ütegnek az arcvonalunk megett az erdőben, vagy valamely kunyhóban titkos és ártatlan parasztruhába öltözött megfigyelője lehetett, aki e dombos fennsíkon valahol jó kilátópontot talált. Tíz év múlva, mikor az ütegparancsnok e helyeket megtekintette,

mindent úgy talált, mint a csaták idején volt, azonban a falu lakosai minden barátságuk dacára sem tudtak valamit mondani.

101. A kapott parancs azt a szót tartalmazta, hogy azonnal. Ez nem jelenthette azt, hogy az ütegparancsnok abban a percben hívja a mozdonyokat és lovakat a tüzelőállásba, szedesse fel a telefonvezetékét, s kapcsoltassa fel az ágyúkat. Az orosz ütegnek egyetlen szórótüze az egész üteget esetleg megsemmisítette volna, mert felkapcsolás közben ember és ló teljesen védtelen. Az azonnal szónak az volt a értelme, hogy az ütegparancsnok hagyja abba eddigi feladatát, és sürgősen menjen az illető gyalogság segítségére, — de ne kockáztasson semmit, mert aztán nem segíthet. Előbb az üteg kényszerűségből hallgatott, mikor az orosz lőtt. Most számításból halottnak tette magát, hogy az orosz ne lőjön. Nem telt el 10 perc, s az ütegparancsnok előre hívta az egyik szakasz mozdonyait, felkapcsoltatott, a felderítő tisztet előre küldte, hogy keresse meg a gyalogságot, s a szakaszparancsnokot útbaigazította. További rövid megszakításokkal a másik két szakaszt is elküldte, az ellenség nem lőtt, s végül maga is lóraszállt és az üteg után lovagolt.

102. A megnevezett két falu az üteg tüzelőállásától 3 km.-re volt délre, s a dombos és nagyon szegdedt fennsíknak éppen a közepe táján feküdt. Az út a két falu felé folyton dombnak fel és dombnak le vezetett, s az egész terep jól megművelt szántóföld volt, kisebb rétekkel és kisebb-nagyobb erdőparcellákkal és facsoportokkal sűrűn behintve. Az ütegparancsnok a fele útján érte utól a legelőbb elküldött szakaszt, engedte, hogy a másik két szakasz is csatlakozzék, s miután gyalogságunk nem volt látható, még 2 fel-

derítőt küldött jobbra és balra előre, hogy a gyalogságot megkeressék. A megjelölt területre érve, az üteg teljes bizonytalanságban volt. Saját gyalogságunknak sem híre, sem hamva, a három felderítő mind azzal jött vissza, hogy itt a környéken sem saját csapataink nincsenek, sem az ellenség nincs. Az egyik faluban az ütegpárancsnok megállította az üteget, s felment a közeli magaslatra körülnézni, de amennyire csak ellátott, keletre ugyan bár csak 5, de nyugatra talán 10 kilométer távolságra is, mindenütt a legnagyobb csend és nyugalom honolt, kivéve délkeleti irányban volt 2 orosz ágyú látható, amint egészen egyedül egy falu felé menetelt. Az ütegpárancsnok az üteg helyétől nem messze tüzelőállást foglalt, arccal kelet felé, hogy lőhesse azokat a célokat, melyek esetleg megjelennek keleten. E mozgás közben az üteg kapott 4 lövést valamely teljesen láthatatlan orosz ütegtől, de sebesülés nem történt, s az üteg rendben elfoglalta állását. Az említett 2 orosz ágyú közben természetesen eltűnt, s új cél nem mutatkozott,

103. Egyik oldalról a parancs, mely ideküldte, a másik oldalról a valóságos helyzet, megnehezítette az ütegpárancsnok elhatározását. Egy lovas felderítőt visszaküldött az előbbi állásba a dandárparancsnokhoz, akitől a parancsot kapta, — ezt az altisztet az üteg többé soha sem látta viszont. Egy másik felderítőt délkeletre küldött, hogy igyekezzék a keleten gyanított ellenség oldalába belenézni, s megtudni, vajjon ebben az irányban vannak-e csapataink. Az üteg pedig maradjon tüzelőállásában, mert így van a legbiztosabb helyzetben, ez volt az ütegpárancsnok elhatározása. Körülbelül egy óra telt el így, s közben beérkezett az ütegehez 2 század lövegfedezet, melyet

a dandár vezére az üteg után küldött, midőn előbbi tüzelőállását elhagyta. A nap kezdett már erősen nyugovóra szállni, midőn nyugatról ritka ágyűdörej lett hallható. S azon a dombláncon, melyet a mi dombos fennsíktól a hosszú keskeny síkság választott el, a mezőkön levő gabonaosztagok majdnem az égig nyúló lánggal égtek, melyeket bizonyára a kozákok gyújtottak fel. A dombos fennsík egyik mélyedésében látni lehetett egyik ütegunket, melyet az ezredparancsnok törzsének lovairól lehetett felismerni, mert ezek nem messze az ütegtől, a magaslat megett fedezve állottak. A nap lementé előtt, az utolsó pillanatban egy orosz tarackos üteg két-két gránátot lőtt ennek az ütegnak a tüzelőállása elé és megé. Rossz látvány volt, mert fel lehetett tenni, hogy ezután a hatásos lövés következik gránátokkal, ami az üteget meg is semmisíthette volna, azonban e 4 lövést több nem követte. Az ütegearancsnoktól nyugatra, a dombos fennsíkon, még közvetlenül a sötétség beállta előtt látni lehetett kisebb zárt osztagokat, amint hátra, azaz dél felé, Lemberg irányában meneteltek. S most egyszerre, miután egész délután nyugalom volt, az üteg előtt lévő két falutól keletre nagyon élénk puskaropogás kezdődött, összeköttetése az ütegearancsnoknak nem volt senkivel, a második felderítő is eredmény nélkül jött vissza, s most a gyalogsági tüzelés irányába küldött felderítőt, azonban a beállott sötétség új elhatározás elé állította az ütegearancsnokot. A közelben nagy osztagok állottak, tele maggal, ezek mellé állította az ütegearancsnok az ágyúkat, hogy a lovak ehesse- nek. A katonák részére megint nem volt semmi enni- való, mert a mozgókonyha az ezrednél volt és nem küldték az üteggel. így állott az üteg Sulimów-tól

délre a magaslaton az asztagok mellett a sötéttségben, midőn szerencsére délről, Lemberg felől a telihold korongja kezdett felemelkedni, hogy ezüstös fénye megerősítse a katonák szívét. A katonák ugyanis aggódni kezdtek, s az ütegparancsnok román kürtöse, egy különben nagyon hű és derék katona, meg is kérdezte, mi lesz velünk. Ez az aggodalom érthető is volt. A katonák úgyszólván már 3 éjjel nem aludtak, aznap nem ettek semmit, az ágyúk személyzete az erős tűz alatt volt, a lovagnál beosztott katonák pedig egész nap elrejtőzködve, bizonytalanságban voltak, saját gyalogságunk sehol, ezredünk messze, s a közelben, a sűrű sötéttségben a mindig erősebbé váló puskaropogás. Azt nem tudják a katonák megítélni, az erős puskaropogás nem erős ellenség közeledésére vall, hanem sokszor a gyalogságok csupán saját megnyugtatásukra, teljesen cél nélkül lönek oly sokat. A katonák szorongó érzése egyszeriben eltűnt, amint az ütegparancsnok hangosan azt mondta: íme, megvilágítják az utunkat és a felkelő teliholdra mutatott. A hold fénye ugyanis az üldözöttnek kedvez, mert látni engedi, hova lép. Míg az üldözőnek nem világítja meg azt, ami tőle kissé távol van. Úgy mint a köd is, a menekülőt, s nem az üldözőt segíti.

105. Az ütegparancsnok feljebbvalója nem akarta a helyet elhagyni, mert — úgymond — a katonai szabályok ellen cselekszik az, aki eltávozik arról a helyről, ahova küldték. Ami helyes is más esetben. De most — az ütegparancsnok azzal érvelt — így egymagában, minden összeköttetés nélkül, úgy tűnik fel, mintha az üteg egyedül viselne háborút. A sötétség beállta előtt látni lehetett, amint csapataink torony irányában, dél felé visszavonultak, azaz Lemberg irányában. A lövegfedezet önnönmagát sem

tudná megvédeni az éjjel, mert nem lehet tudni, merre van az ellenség, s az éjjel egy ellenséges rajtaütés az üteget tönkretelhetné. Így hát mégis csak az volt az elhatározás, hogy az üteg haladék nélkül visszavonul Lemberg felé, mely csak 20 kilométerre volt, s ott megkeresi ezredét és gyalogságát. Haladék nélkül azért, mert este a meglepő támadás veszélye a legnagyobb. S hogy az ily támadás ellen az üteg védve legyen, az ütegpáncsnok a menethez a két századnyi lövegfedezetet felosztotta. Az üteg élére s az üteg végére egy-egy félszázadot tett, a lövegek közé pedig a másik századot felosztotta. A lövegfedezet parancsnoka hátul menetelt, az ütegpáncsnok elől, s a lövegek közé beosztott gyalogság kettésével menetelt, hogy minden percben akár jobbra, akár balra használhassa fegyverét. így az üteg elindult, de holdvilág nélkül ezen a terepen menetelni nem lehetett volna, mert tele volt lépcsőkkel és lyukakkal, árkokkal, ami mind csak baleseteket és késedelmet okozott volna. De így az üteg csakhamar egy dülőútra akadt, mely egyenesen délnek vezetett. Az út a dombos fennsíkon ugyan eléggé hegyes-völgyes volt, de az üteg, bár nagyon lassan haladva, minden kaland, vagy akadály nélkül a fennsíkról leereszkedett, átlépte a lapályt, s felért egy kis rutén faluba. Ez a falu azon a hosszú és keskeny dombháton feküdt, amelyen az üteg 2 nappal előbb, a hadosztály déli oszlopával nyugatról keletre menetelt. E faluban a két kis üzletet a kozákok néhány nappal ezelőtt kirabolták és felgyújtották, a lakosságnak nem volt semmi enivalója, s csak a lovakat tudta az üteg megitatni. Nem hosszú pihenő után, pont éjféلكor az üteg elindult további szerencsés útjára, melyet a hold szép fehér fénye világított meg mindvégig.

A dombhát tetején vezető dülőlútról körülbelül egy óra múlva rálépett arra a széles műútra, mely aztán egyenesen Lembergbe vezetett. A dombhátról csakhamar lenn volt az üteg a déli lapályon, melyen kétszer-háromszor egy-egy vágató ló közelítette meg az üteget. A beosztott gyalogosok fegyvert fogtak reájuk, mert kozákoknak vélték, s csupán később, midőn egész közelre jöttek, látták, hogy lovas nélkül vannak. A három kilométer széles lapály déli szélén, ahol az országút a lebergi dombos fennsíkra kezdett felemelkedni, az ott levő házak közül hirtelen egy más ütegbeli altiszt lépett ki az országútra, aki az ijedtségtől és izgalomtól ugyan erősen magánkívül volt, de ezt még túlozta is. Elmondta nagynehezen az ütegpáncsnoknak, hogy az ezred másik két ütegére az oroszok rajtaütöttek, a két üteg megsemmisült, s egyedül ő tudott megmenekülni. Az ütegpáncsnok ezt az altisztet saját altisztjei felügyeletére bízta, s bár később megtudta, mi történt a két másik üteggel, azt azonban nem lehetett megállapítani, miképpen tudott ez az altiszt éjjel 3 óra alatt 10 kilométert torony irányában futni, míg az üteggel találkozott. A másik két üteg természetesen nem semmisült meg, bár nagy veszteséget szenvedett azon pánik alkalmával, mely ennél a seregnél aznap éjjel volt. Fővezérünk a háború előtt azt mondta, hogy az olasz hadsereget beengedi hegyeink közé és itt a könnyen befolyásolható olasz katonák közt folyton pánikot idéz elő, s eképpen az olasz hadsereget felőrli. Ehelyett az oroszokkal szemben nem tudta számos seregét a pániktól megóvni, amint ez még sok helyen másutt is megtörtént.

106. Az út hátralevő részén már nem történt figyelemreméltó esemény. Az üteget az ütegpáncs-

nokkal együtt a kiállott fāradalmak és a nēgynapi nemalvās folytān nagy ālmosstg lepte meg. A katonāk az āgyūkon mind aludtak. A lovasok a nyeregben aludtak el, a lovak vezetés nēlkūl jobbra balra letértek az űtrōl. Az ālmatlansāg és fāradtsāg oly fājdalmat kelt az emberekben, hogy a katonāk, mint később elmondtāk, mindnyājan kívāntāk mār inkābb a halālt, mely szenvedēsüknek vēget vetne. Az űtegeparancsnok is annyira kűzdōtt az ālommal, hogy az āgyūra kellett szállnia, hogy nēhāny percel aludhasson. Ily āllapotban volt az űteg, midōn elkezdet derengeni, s amidōn az űteg a lemergi erōdōkhōz ért. Ezek a vāros szēlētōl kōrűlbelűl 5 kilométerre voltak, s csak a mozgōsītās utān ēpűltek, habār nem nagy ellenāllāsī kēpessēggel, de viszont az ellensēgnek sem voltak nagy lōvegei. Az erōdvonal kapujānāl egy galīcīai kűldōnc-katona fogadta az űteget, s bizonyos titkolōdzással egy szolgālatsī sűrgōnyt mutatott meg, melynek az volt a tartalma, hogy a lemergi vār helyettes parancsnokāvā ezt és ezt nevezték ki, s a vārat a vēgsōkig vēdeni fogjāk. A tisztel kōzűl egyesek érthetetlenek talāltāk, hogy ily fontos titkokat egyszerű kōzkatonāra bīznak. Māsok vēlemēnye pedig az volt, ez a sűrgōny csak csel lesz az oroszok kēmei részēre — akiktōl hemzsegett az egész tartomāny, — s a valōsāg ēppen az ellenkezōje lesz, tehát elég szomorű hīr fogadott, azaz, hogy Lemberg az oroszok kezēre kerűl.

Mār egészen vilāgos volt, midōn az űteg az erōdvonalon belűl az elsō kis rutēn faluba ērkezett, ahol nēgy nap és nēgy ējjel utān mār meg kellett egyszer pihenni. A falu kōzepēn, szēp tiszta legelōn, az űtegeparancsnok elrendelte a tāborozāst. A katonāk a hosszű nēlkűlōzēs dacāra ētelrōl-italrōl lemond-

tak, csak azért, hogy annak adhassák át magukat, ami minden katona előtt a legkedvesebb, tudniillik az álomnak. Miután az ütegparancsnok a közelben levő élelmiszeroszlopból ember és ló részére ételmet hozatott át, reggel pont 7 órakor maga is lefeküdt. Nem telt el 2 óra, midőn az ütegparancsnokot azzal a paranccsal ébresztették fel, hogy az üteg azonnal csatlakozzék a városban levő ezredhez, ahol aznap pihenőt fognak tartani. Az ütegparancsnok feljebbvalója ugyanis közben belovagolt a városba, megtalálta az ezredet, mely azt hitte, hogy az üteg nincs többé, azaz vagy visszamaradt a csatatéren, vagy megsemmisült, de már nem számoltak vele. Nagy volt a csodálkozásuk, midőn megtudta az ezred, hogy az ütegből még egy ásó sem veszett el, viszont az ezred a harcok, s főképpen a pánik következtében sokat szenvedett, katonák és lovak megsebesültek, anyag elveszett, — amint az ezred naplója mondja.

107. Így harcoltak és ezt cselekedték az üteg katonái abban a csatában, mely a magyar-osztrák hadsereg első összecsapása volt az orosz hadsereggel, amely teljes vereségével végződött, legyen ezt bármily nehéz is kimondani. Az oroszok kezébe az első csata alatt 40.000 magyar-osztrák katona esett, s 50.000 katona sebesült és halt meg. Ha jól meg akarjuk érteni, hogy mi történt tulajdonképpen, a fővezér volt-e rosszul kiválasztva, vagy a Sorsnak el nem hárítható csapásai tették tönkre seregeinket már az első nagy csatában, akkor ennek a háborúnak a kezdetét egy más háború kezdetével kell összehasonlítani. Ehhez az összehasonlításhoz Márius római konzul példája kínálkozik legjobban. Mikor Rómát az a veszély fenyegette, hogy a cimberék és teutonok

sokszázezer emberből álló hadserege meg fogja támadni, Máriust a törvények ellenére újból államfővé választották, mert nagy hadvezérre volt szükségük, s Márius mint hadvezér Afrikában már nagyon jó hírnevet szerzett. A cimberék és teutonok bátor és harcias népek voltak, melyek támadásának más fajok eddig nem tudtak ellenállni, s amelyek Galliában már nagy római hadseregeket és vezéreket csúfosan megverték. Márius a hadseregét egyrészt azokból az 1-2 éves katonákból állította fel, akikkel Afrikában már együtt harcolt, másrészt azokból az újoncokból, akiket egyenesen erre a hadjáratra sorozott be. Mindjárt kezdetben nagy szerencséje volt, mert alkalmá nyílt arra, hogy ezt a hadsereget az összeütközés előtt még kiképezze. Az ellenség áradata ugyanis Itália felől egyelőre visszahúzódott, s ehelyett Spanyolországot lepte el. Ezt az időt, mely alatt végigment Itálián, Márius a kiképzésre használta fel. Azaz minden módon edzette és gyakorolta katonáit, megerősítette őket, hogy podgyászukat maguk vigyék és ételleiket maguk főzzék. Jó, erre a mi fővezérünknek nem volt szüksége, mert a hadsereg mindezt már évtizedeken át üzte. De Márius ezt az időt arra is felhasználta, hogy a hadsereg bátorságát erősítse, hogy a vezetők és katonák egymást megismerjék és egymáshoz bizalmat nyerjenek, s főképpen, hogy a hadsereg öhozá nyerjen bizalmat. A vezetők előtt gyakran ismételte a háború célját és a hadjárat viselésének a módját, s a katonákat hozzászoktatta a barbár ellenség rettenetes látványához, mert az ellenség kisebb osztagai figyelték Máriust. Ezek így megszokták a barbárok szörnyű ordítózásait, melyet aztán félelem nélkül elviseltek. Megismerték az

ellenség fegyvereit és fogásait, melyeket a képzeletük eddig mint valami félelmetest varázsolt elébük. Már nagyon messzire vezetne annak az ecsetelése, mit tett Márius a bizalom és önbizalom emelésére a hadseregében.

Igaz, Máriusnak mindehhez előbb egy esztendő ideje volt, sőt amikor az ellenség egyre késlekedett támadásával, a sors kegye még egy másik évet is juttatott neki erre a célra. De ennek az időnek az volt az eredménye, hogy katonái *most már* éppen amiatt kezdtek zúgolódni, amiért nem támadja meg az ellenséget, holott — úgymond — el tudnának vele bántani. Végül azonban ez ellenséges hadseregeket megsemmisítette és hazáját megmentette, amiért a rómaiak államuk harmadik alapítójának nevezték el.

108. A mi fővezérünk nem így csinálta. A vezetőknél és katonáknál nem engedett időt, hogy egymást és az ellenséget megismerhessék, hanem a hadsereget végigsiettette Galicián és gondolkodás nélkül nekiküldte az oroszoknak. Ezeknek viszont számos oly katonája és vezetője volt, akik 10 évvel azelőtt egy nagy háborúban vettek részt, s akikkel mindjárt összeütközni csak kárt okozhatott. Mert arról nem beszélünk, hogy az ellenségnek nagyobb hadserege, több tüzésége és jobb alapgondolata *is lehetett, most* csak a nyugodt tervezésről, vagy a kapkodásról van szó. Ennek a sietségnek különösen a lovasság látta nagy kárát, de a gyalogság is sokat szenvedett, aránylag még a legkevésbé a tüzéség. S ez nemcsak kezdetben volt így, hanem később is, s katonák, akik még a harctéren sem voltak, a vasútról leszállva, azonnal véres ütközetekbe kerültek. Az igaz, hogy a német szövetséges folyton unszolta fővezérünket a támadásra, hogy támadásainkkal az orosz hadsereget

lekössük és ne engedjük ellenük és Berlin ellen vonulni. A németek ugyan nem azt követelték éppen, hogy tüzérségi előkészület nélkül és megfontolatlanul támadjon, csak azt, hogy támadjon, mert a németek esztelen katonai nézete szerint a védekezés legjobb neme a támadás. De aki jó hadvezér akar lenni, az ilyen követelésnek nem enged, s azt sem az ellenség, sem a szövetséges nem tudja összeütöztetésre kényszeríteni akkor, amikor nem akar, hanem csak akkor és úgy ütközik meg, amint számításainak megfelel.

109. Miután tehát az üteg az ezredhez Lembergbe bevonult, estig az idő fáradtságos várakozásban telt el, de a katonák örültek, hogy elhagyatott és veszélyes helyzetükből kimenekültek. Este felé az a parancs érkezett, hogy a seregek este 7 órakor vonuljanak visszafelé. A seregek a következő 6 napon a Lemberg-jaworowi nagy országúton így mentek előre és hátra:

Az első napon egész éjjel hátrafelé mentek és megtettek 30 kilométert,

a második napon előbb oldalt mentek, aztán visszatértek, aztán megint hátramentek 25 kilométerre,

a harmadik napon előre mentek 5 kilométerre, a negyedik napon hátra mentek 15 kilométerre, az ötödik napon előre mentek 12 kilométerre, a hatodik napon megint előre mentek, de már harcba léptek.

A seregekben minden katona tudta, mert önönmágán érezte, hogy ezekben a napokban a fővezérnek nincs biztos alapgondolata, melyet az ellenségre reá akar kényszeríteni. Az már nem fontos, hogy a fővezér határozatlanságát a közbenső vezérek rossz

számításai még növelték, de a hadseregeknél a vezérek és katonák nem számítanak semmit, egyedül csak a fővezér számít, akinek a keze elér minden egyszerű katonáig. így a határozatlanság és rossz számítás eredménye a borzasztó fáradtság volt, s a katonák megint inkább kívánták a halált, mely őket e szenvedéstől megszabadítja, mint a harcot, vagy a győzelmet.

De azért a fővezér néhány nap múlva nagy lelki-erőről tett tanúságot. Ugyanis a leMBERGI vereségek után kiűrtette Galícia fővárosát, elhagyta ezt az egész nagy tartományt, s kitette magát a szemrehányásoknak és kifogásoknak, hogy a hadsereget megmentse, mert — úgymond — bármily nagy területet is enged át az ellenségnek, nem győzött az addig, amíg a hadserege megvan. S ezzel, a katonák megmentésével, azoknak a nagy győzelmeknek alapját rakta le, melyeket a következő évben az oroszok felett arattunk.

Azt fel kell még jegyezni, ezen a 6 napon mennyi idő jutott a katonák pihenésére. Az első napon egész éjjel menetelt a sereg, a második napon délelőtt is este 5 órát pihent, a harmadik napon éjjel 4 órát pihent, a negyedik napon éjjel 2 órát pihent, az ötödik napon délután 4 órát, a hatodik napon éjjel 6 órát pihent. A többi idő meneteléssel, vagy álldogálással a teljes fegyverzetben telt el az országúton. Ez az álldogálás fegyverben naphosszat, de már egy nap alatt is lelohasztja a harcosok hevét és céltalanul elfárasztja őket testileg is. Ez azonban nem a háború sajátossága, hanem csakis a nem ügyes hadvezéré. Végeredményben tehát hatszor 24 óra alatt összesen 23 órát pihentek a katonák, bár ezt az időt sem lehet valóságos pihenésnek tartani, mert a vezetők-

nek a pihenők alatt sok mindenféle dolguk van. Ezt így össze kellett számolni, hogy látni lehessen, a hadvezérek mennyire tönkretethetik a hadsereget, mielőtt még az ellenséggel összeütközött volna.

110. A negyedik napra azonban még vissza kell térni. Ezen a napon ugyanis reggel 3 órakor visszafelé indult a sereg, s 6 órára egy Jaworów nevű városkába ért, mely tele volt zsúfolva a monarkia mindenféle katonaságával. A városkán át nagynehezen utat tört magának a sereg, s azt a parancsot kapta, hogy a városkától 3 kilométerre délkeletre levő magaslaton, arccal kelet felé, a tűzérsséggel együtt foglaljon védelmi állást. Ez a magaslat egy délkeletről húzódó, körülbelül 25 kilométer hosszú dombláncolatnak volt itt északon a lezáró pontja. E dombláncolat megett, azaz nyugatra tőle, a tájék nagyon szegdedt volt, tele mély bevágásokkal, vizegyős völgyekkel, apró erekkel, kisebb-nagyobb erdőkkel, de számos falu volt e tájékon, melynek legnagyobb része gondosan meg volt művelve és utakkal minden irányban behálózva. A dombláncolat északi és déli végén Galiciának legszebb országútjai húzódtak végig nyugat-kelet irányban. A dombláncolat előtt, az ellenség felé, azaz keletre, lapos völgy húzódott, mely északon 4-5 km széles volt, dél felé azonban összeszűkült. A völgyön túl a terep lassan emelkedett, s magaslati vonala a domblánctól 5-6 kilométerre volt. A magaslati vonal megett nehezen, sőt nagyrészen egyáltalán nem volt járható a terep. Legnagyobb részét óriási erdőiség bontotta, melynek szélessége nyugat-keleti irányban 15 kilométer volt, észak felé azonban úgyszólván a végtelenségig nyúlt. Dombláncunk déli szárnya előtt nagy kiterjedésű tó volt, mely mocsaraival együtt talán

10 kilométerre nyúlt el a domblánc előtt. Így már maga a terep is nehezzé tette volna az ellenségnek a támadást, s seregeit arcvonalunk előtt kis területre kellett volna összeszorítania. Szóval a szerencse Isten-nője ezen a védelemre alkotott földön kitárt karokkal várta a hadsereget. Egész Galícia és Orosz-Lengyelország mindenütt ily alkalmas volt a védelemre, dombos-völgyes szakaszai mindenütt voltak, folyói délről északra folytak és mint az arra terem-tett mély árkok feküdtek az oroszok hadai előtt.

111. Amint az ütegparancsnok felért a megjelölt magaslatra, a legszebb kilátás tárult a szeméi elé. A völgyön és a szemközti dombláncon jobbra és balra talán 10-10 kilométerre tudott végigtekinteni. A magaslat mögött az ágyúk részére a sok facsoport és erdőcske által gyönyörű, leplezett állások kínálkoztak, s a magaslaton magán, oly meredeken, mint a fal, az agyag talán 5 méter mélyen ki volt vájva, melyet a közeli téglagyárba hordtak. E függőleges falak megett a vezetők és közegeik találtak helyet. A téglagyár kéménye úgy állott a magaslaton, mintha külön arra a célra építették volna, hogy a tüzereknek megfigyelőhelyül szolgáljon, amely előnye na*gyobb volt, mint az a hátrány, hogy az ellenségnek megkönnyítse a tájékozódást. Nem tudni, vajjon a hely nagyszerűsége a védekezéshez, vagy a védekezési módszer önmagában, melyet a katonák emberi ösztönük szerint is a jobbik módszernek tartottak, lelkesítette fel a katonákat, elég az hozzá, az üteg katonái is, mintha új életre keltek volna, oly becsvággal építették meg az ágyúk állásait, állították fel a csel-ágyúkat, készítették az összeköttetést, s mérték a távolságot az ellenséges táj minden pontjához. Képzletükben már látták az ellenséget, amint a magasla-

tot előbb kisebb csapatokban, később nagyobbakban bizakodva átlépi, amint a tüzérség lövéseire a lejtőn szétszalad és alul a völgyben elvérzik. Az üteg dél-előtt 9 órára elkészült, s nyugodtan várt, azzal a tiszta tudattal, hogy mindaz megtörtént az oroszok visszaverésére, amit az emberi ész kigondolni képes. Ugyanilyen emelkedett volt a hangulat a gyalogságnál is.

Az üteg körülbelül 1 óra hosszat volt ebben a helyzetben, midőn parancs jött, hogy a védelmi állást fel kell hagyni, ugyanitt menetkészültségbe kell állni és várni a parancsot az előnyomulásra. Az üteg katonái eleinte nem akartak hinni e parancsoknak, s később, mikor már nem férhetett kétség valóságához, általános levertség vett erőt rajtuk, mert a hely és a harci módszer elvesztett előnyeivel a győzelem reménye is kiveszett szívükből. Röviddel ezután az üteg közelében egy magyar gyalogsági vezető, aki katonáit a védelmi állásokból gyorsan összegyűjtötte, lóra szállt a zászlóalja előtt és katonáihoz beszédet intézett. Azt mondta, nem szép a védelem, nem illik a katonához a föld alá bújni, hanem neki kell menni az ellenségnek; örülünk most, hogy e parancs jött és elhagyhatjuk fedezékeinket. — Lehet, e beszédjének maga is hitt, de lehet az is, hogy csak katonáit akarta ily módon bátorítani, akiknek szintén nehezükre esett a jó helyet elhagyni, elég az hozzá, a katonák egy harsány éljennel feleltek e beszédre, ami arra mutatott, hogy hittek vezetőjüknek.

112. A háború előtt történt egy pár évtizeddel, hogy a harcászat egyik nagy osztrák mestere azt kérdezte tanítványaitól, melyik a jobb harci módszer, a védekezés, vagy a támadás? A tanítványok, akiket a mester ösztöntaktikusoknak nevezett, azaz akiket a

sok tudomány még nem rontott el, azt felelték, a védekezés jobb, mert míg az ellenség hozzánk ér, sokszor agyon lehet lőni. A mester azt felelte, ez igaz, a védekezés emiatt elsősorban is a gyengébbnek a módszere. De ha nem gondolunk arra, hogy az egyik fél a gyengébb lehet, vagy ha nem tudjuk, melyik a gyengébb fél és melyik az erősebb, azaz nem tudjuk, mi vagyunk-e gyengébbek, vagy az ellenség, akkor mi történik, ha csak folyton védekezünk? Nem járunk-e úgy, mint az a vívó, aki folyton csak védekezik és sohasem támad? Nem kap-e végül mégis sebet ellenfelétől? Erre a tanítványok azt felelték, hogy ez igaz, s a legjobb módszer tehát a védekezés, egybekötve a későbbi támadással, amin aztán a mester és tanítványai meg is egyeztek. Tehát előbb védekezni, aztán támadni, amint a régi görög törvények is szigorúbban büntették azt a katonát, aki a pajzsát hagyta el, mint azt, aki a kardját, vagy lándzsáját. Ez a törvény azt akarta értésül adni, hogy minden katona, de elsősorban a hadvezér, főképpen arra ügyeljen, hogy legalább önmagát megvédeni legyen képes, ha már — valami *más* okból — az ellenségnek ártani nem tud. Végül is ezzel a módszerrel győzött az ellenség a központi hatalmak felett, bár a védekezésre eső része négy évig tartott. A mesteinek tehát igaza volt, csak meg kell gondolni, ez a párbeszéd békében, iskolában, a lélek és a test telje:» fesztelenségében folyt le, mikor tehát könnyű a helyest meglátni és megtartani. De az is igaz viszont, hogy a kezdő hadjárat tervét békében és nyugalomban gondolták ki.

Szóval, talán még sohasem volt egyik hadsereg a másikkal annyira a hatalmában, mint e háborúnak a kezdetén, amikor az oroszokat minden

arra készítette, hogy támadjanak, de fővezérünk kiengedte a kezéből a győzelmet. Sok nagy győzelemhez csak hosszú, fáradtságos előkészítés és nagy áldozatok útján jutottak el a nemzetek, — amire itt mind nem volt szükség. Ennek a tettének azonban magyarozatának kell lennie. A fővezér, s az a környezet, melyben élt, Németországnak utolsó szerencsés háborúinak hatása alatt állott, mintha más háborúk nem is lettek volna. Németország fővezére erre a két háborúra jól előkészült, hirtelen betört az ellenség földjére, s folyton támadva, megverte mind a két ellenséget. E háborúk után a németség ezt a támadási mentalitást megtartotta, sőt nagyra fejlesztette, magát teljesen hozzákötötte, annyira, hogy más módszer nem is volt már a mérlegelés tárgya, sőt magát a mérlegelési szándékot is kiirtotta. Miután az utolsó időben sikeres volt e módszer, azt hitték, mindig sikeres lesz. Ezt aztán átvette a mi fővezérünk, akire már a háború előtt néhány évvel átruházták a hatalmat, s aki a maga képére formálta alvezéreit. A magyar katonai intézetben a fővezér egy tanítványa még tovább ment, ami elvégre emberi vonás, mert minél alacsonyabban áll valaki, annál könnyebben viszi túlzásba azt, amit tőle követelnek. Abba a tankönyvbe, melyből a fiatal vezetői nemzedék a harcászatot tanulta, egy jegyzéket ragasztott, melyből kitűnt, hogy valamely kérdéssel a tankönyvnek mely pontjai foglalkoznak, így fel volt a menetbiztosításnak, a lak táborozásnak, a lovasság beosztásának, stb. a kérdése sorolva, s mind e tárgyakhoz, a könyvnek erre vonatkozó pontjai. S e tárgyak közt egy ilyen is volt: Neki az ellenségnek. Tehát nem előbb nyugodtan harcba bocsájtkozni, s aztán majd meglátni, mit kell

tenni, — hanem: neki az ellenségnek. Megfontolás nélkül, csak neki. Előnyomulni, előnyomulni tüzéségi előkészítés nélkül, rohamozni és elvérezni.

113. Ez történt az alatt a 6 nap alatt, mely az első és a második leMBERGI csata között eltelt. Azt pedig, amit fővezérünk eddig csinált, legjobb lesz megint Marius tetteihez hasonlítani. A földrajzi viszonyok, s az a rettenetes veszély, mely az óriási orosz tömegek támadásában rejlett, a két hadvezér helyzetét nagyon hasonlóná tette.

Tehát két év telt el azóta, amióta Marius Rómából hadba indult, de az ellenséggel még nem ütközött meg, mert ez másfelé kalandozott el, s Mariust évről-évre megválasztották konzulnak. Csak a harmadik évben vettek a cimberék és teutonok irányt Dél-Franciaországból a liguriai tengerpart mentén Itália felé. Erre Marius hadseregével a Posikságról hirtelen átkelt az Alpokon, szövetségesei földjén előre ment a Rhône folyóig, s itt az ellenség elébe állt. Az ellenség nagy tömegekben jött az állása elé, számtalanszor támadott, — de Marius csak hagyta. Majd amidőn az ellenség észak felé kitért, hogy másutt keljen át az Alpokon, — Marius a nyomába szegődött, heteken át követte, míg végre az ellenség újabb támadásánál elérkeztnek látta az időt arra, hogy ellentámadással feleljen, s két, egymást követő csatában meg is verte őt.

A mi fővezérünk másképpen csinálta. Szintén átkelt Magyarországból a Kárpátokon, illetve a katonák egy részével, Ausztriából kiindulva, megkezdte a Kárpátokat, — de nem állt az ellenség óriási tömegei elé, hanem azonnal maga támadott. Mégpedig vakon támadott, amit úgy kell érteni, hogy kis seregeit nekiküldte az ellenség nagy seregeinek.

Az mellékes, vajjon a németek unszolták-e erre vagy arra, mert azért hadvezér valaki, hogy ne hagyja magát sem tartóztatni vagy unszolni, sem kárhoz-
tatni vagy dicsérni. Ha úgy tesz, mint Marius, azaz, ha támad az ellenség, visszaveri, ha folyton tá-
mad, folyton visszaveri, — de ha elvonul előle és Németország felé veszi útját, nyomába szegődik, —
nincsen a két elvesztett lemergi csata. Az oroszok ugyanis azt mondták, a szövetségeseik követelték
tőlük, hogy Berlin felé támadjanak, mert különben a hatalmas német előbb nyugaton végez az egyik
ellenséggel, aztán keletre fordul, hogy végezzen a másikkal is. De nem tudtak volna a magyar-osztrák
hadsereg előtt Németország felé elvonulni, mert — úgymond — oldalukban és hátukban nem hagyhat-
tak volna egy milliós hadsereget. Ez el is fogadható. S ha az orosz fővezérnek meg is lett volna a be-
látása ahhoz, hogy az első hadjáratot két részre bontsa, azaz először keresse fel az ellenséget, hogy
az ne mozoghasson szabadon, aztán másodsor: en-
gedje az ellenséget támadni, hogy elfogyjon ereje
és azután maga menjen át ellentámadásba, — ha
gondolataiban el is tudta volna választani az egyi-
ket a másiktól, a közvélemény és a tudatlan államfő
nyomása alatt, vagy az államférfiak sürgetésére, akik
az orosz nép nagy tömegeiben már kezdetben lát-
ták a lappangó forradalmi tüzet, melyet csak gyors
gvőzelmek tudtak volna kioltani, — mindezek
alapján az orosz fővezér nem elégedhetett volna
meg annyival, amit saját katonái esze sűgött, hogy
keresse fel a hadseregünket, de várja ki támadásun-
kat, hogy ellentámadással végezzen velünk, hanem
kénytelen lett volna maga támadni, mert ily körü-
lmények között nem lett volna képes a mi támadá-

sunkat kivárni. Mi azonban megkönnyítettük munkáját.

114. Az üteg az elhagyott védelmi állás közelében reggel 10 órától este 10 óráig menetkészültségben állott. Ekkor a sereg elindult az ellenség felé és éjfélig menetelve, körülbelül 10 kilométert tett meg egy kis városkáig. Itt az üteg katonái másnap hajnali 3 óráig vagy az országúton álldogálva, vagy az ágyúknak támaszkodva, vagy az árok szélére ülve pihentek, amikor újból parancs jött az indulásra. A sok katonaság örökös torlódása miatt nagyon lassan lehetett előrehaladni, folyton meg kellett állni, úgy, hogy amikor délre az üteg elérte annak a nagy erdőségnek a szegélyét, mely az előbbi védelemre teremtett állás előtt feküdt, alig tett meg összesen 6 kilométert. Itt parancs várta az ütegparancsnokot, mely szerint 2 ágyújával az elővédhez nyer beosztást. Az elővéd vezetője nagyon derék és nyugodt parancsnok volt, aki mindenekelőtt tájékoztatta az ütegparancsnokot. Elmondta, előnyomulása közben megfigyelte, hogy egyes orosz katonák — akik madárfütyty jelekkel érintkeztek bajtársaikkal — az útszéli fákról lőttek katonáinkra, s amint ezek őket megtalálták és visszalőttek, elmenekültek. Aztán elmondta, hogy egy félészázad huszárságunk lovagolt előre az országúton, de csakhamar vágatva visszajött, mert az oroszok lőttek reája, — sebesülés azonban nem történt. Végül azt mondta az elővéd vezetője, habár nem lehet megállapítani, hol vannak az oroszok az erdőben, de a következő tisztáson, mely a mi erdőszeleinktől 4, a keleti erdőséltől 8 kilométerre volt, foglaljon az ütegparancsnok a 2 ágyúval mindenesetre állást, hogy az elővédet támogatni tudja, ha szüksé-

ges. Ez a tájékoztatás menetközben az országúton történt.

A két vezető nagyon jól megértette egymást, s nemsokára elhaladtak a prágai cseh hegyitarackos osztály mellett, mely ekkor az országút szélén pihent. Az osztály minden egyes lován hámgiga- vagy nyeregtöréstől eredő nagy és csúnya sebek voltak, a katonák rosszul és kimerülten, azt lehetne mondani, ijesztően néztek ki, szemeik be voltak esve, arcuk halvány volt, s bár ezek az ütegek még nem voltak ütközetben, de már meg voltak verve. Az a tiroli dandár, melyhez tartoztak, benn az erdőségben, az országúttól északra és ehhez párhuzamosan, előnyomulásban volt. Az ütegparancsnok katonái is, éppen úgy, mint a sereg többi katonája, kimerültek, fáradtak, éhesek voltak, de nem annyira, mint ennek az osztálynak a katonái. Ha a fővezér akár ide az erdőségbe jön harcolni, akár máshová megy hatalmas és szép hadseregében, mindenütt egyformán ugyanazt látta és gondolta volna, — ily katonákkal nem lehet győzni. De a fővezér ebben az időben messze hátul volt, 400 kilométernyire katonáitól. Nem azt nézte, miképpen harcolnak vezérei és katonái, hanem azt olvasta, amit vezérei írtak. Akik ebben az időben őt látták, azt mondták, négy-öt-százan voltak körülötte, de mégis maga írta hosszú parancsait.

115. Az erdőség dombos-völgyes terület volt, a völgyekben sok vizenyős résszel. A keleti szélén a dombok elég magasak és meredekesek voltak. Az országút is — bár kitűnően megépített hadi műút volt — folyton emelkedett és ereszkedett. Az erdő nagyjából gyönyörű lombos fából, tölgyből és bükkből állott, melyek lombja sok helyen az ország-

út felé borult. Helyenként az erdő sűrű cserjével volt benőve, azonban ahol ez a cserje hiányzott is, a kilátást az erdőben a fák sűrűsége és a sok alfa lehetetlenné tette. Az országúttól jobbra-balra alig lehetett 50 lépésnyire ellátni. A keleti részén, ahová az üteg csak másnap került, a magas, szép szálás fenyő volt túlsúlyban, s csak helyenként volt sűrű, járhatatlan irtás és másutt viszont lombfa. Az erdőség keleti szélén a Janow nevű városka terült el, s még két-három kis rutén falu mutatott a lakosság elég nagyfokú sűrűségére.

Az állásra kiszemelt tisztás homokos, buckás terület volt, gyatra fűvel benőve, helyenként felszántva. Kiterjedése körülbelül 400-400 méter volt minden irányban. Bejáratánál egy rutén paraszt szegényes viskója állott, melynek lakói közönyösen nézték, miképpen hajt el előtte a két ágyú és foglal állást tőlük körülbelül 200 méternyire. A mozdonyok részére, szintén nem messze hátul, egy mély bevágásban, fedett helyet talált a parancsnokuk. Az ütegparsncnok megfigyelőhelyét az országút árkában rendezte be, ahol közegei és műszerei jó helyet találtak, s első dolga volt a felderítőt, telefonvezetékekkel bőven ellátva, az országút mentén gyalog előre küldeni. Az ellenségből nem lehetett semmit sem látni, lövés nem esett, s talán egy óra teljes csendben telt el. Közben az országutat másképpen világította meg a nap, s messze elől, az országúton keresztben, egy vékony, világos csík lett látható, melyről nem lehetett tudni, tulajdonképpen mi csoda. Egy előlről jövő utászvezető szerint ez a csík orosz gyalogsági fedezék volt. Az ütegparsncnok lövés nélkül beirányította ágyúit erre a fedezékre, hogy később, ha szükséges lesz, a lövés gyorsan

megkezdődhessen. Ekkor az előre küldött felderítő, akinek az emberei az ágyúktól elindulva, a telefont fektetni kezdték, elől a magányban elveszítette a bátorságát. A vezetéket ismét felszedve, az ütegparancsnokhoz visszatért, s azt jelentette, hogy az ellenségből elől nem vett észre semmit, s neki, egyedül két emberével, ott elől, az erdőség közepén borzasztó volt. Nemsokára azonban két tompa lövés dördült el az országút irányából, s csakhamar hallatszottak a gránátok robbanásai az erdőben, a tisztás előtt jó pár száz méternyire. E lövéseket pár perc múlva újabb és újabb kettős lövések követték, melyek már közelebb voltak, s amelyek üvegcsengésű, éles robbanásáról könnyen fel lehetett ismerni a német Krupp-gyár által az oroszoknak szállított tarackok gránátját. Bár nagy szerencsétlenség volt, hogy az oroszok a szövetségünk által szállított tarackokkal lőttek reánk, de a szállítást még sem lehet elítélni, mert ha Németország nem szállítja, szállítja más ország. A tarackok felvillanása azonban semmiképpen sem volt felfedezhető.

116. A tisztás előtt, úgy látszik, még valami szabad térség lehetett az erdőben, mert amikor a gránátok közelebb kezdtek lecsapódni, innen egy nagy csomó galíciai parasztszekér vágatott ki apró lovacskáival. Ezek ugyanis valamely magasabb vezető mellé voltak beosztva az élelmiszer vagy egyéb málfha szállítására. A kocsisokon látszott, hogy szívesen ragadták meg a lövésektől keletkezett fejtelenséget a menekülésre, s azt hitték, ezzel részükre a háborúnak is vége van. Az ijedelmet nagyobb-részt csak színlelték, s lovaikat erősen verték kötél-ostoraikkal, hogy azok még jobban megbokrosodjanak. Ezeket egy altiszt gondjaira bízva, az üteg-

parancsnok előre sietett, az egyik vastag fától a másikig mindig futva, hogy legalább az orosz tarackok irányát megállapíthassa. Útközben több katonával találkozott az országúton, akik parancsokat vagy jelentéseket vittek hátrafelé, — de az orosz tüzéség helyét egyik sem tudta. Eközben az orosz tarackok mind hevesebben kezdtek löni. Az ütegparancsnok körülbelül egy kilométert mehetett ily módon előre egyik közege kíséretében, midőn az országút egyik emelkedésére felérve, hirtelen észrevette az orosz tarackok felvillanását. Az egyik tarack pontosan azon világos csík mögött állott, mely ellen röviddel ezelőtt az ütegparancsnok beirányította ágyúit. A másik közvetlenül mellette, az erdő kis szabad helyén állott. Ez a mellvéd most megint másképpen volt megvilágítva, ami érthető is, mert a magas, sűrű erdő aránylag keskeny és fehér országútján a nap sugarai másképpen estek reá. De nem volt érthető, miért nem voltak a felvillanások az ütegparancsnok megfigyelőhelyéről is észrevehetőek, — lehet, eleinte a két orosz tarack valamely hátrább eső pontról lőtt. Elég az hozzá, az ütegparancsnok megleégedve sietett vissza állásába, ahonnan 2 ágyújával a tüzelést, melyek a mellvédre mái pontosan be voltak löve, mindjárt megkezdhetette volna. Visszaérkezve, a cseh tarackok egyik német tisztje azzal fogadta, hogy ütegparancsnok úr, az üteg megsemmisült, s csupán a műszereket tudtam idejekorán megmenteni.

117. Az történt ugyanis, hogy a 2 orosz tarack tüzelése közben a 8 cseh tarack és a 16 magyar ágyú — melyekhez az ütegparancsnok is tartozott — az országúton előrejött és befordult a tiszásra. Eddig az időpontig az orosz tarackok célzás

nélkül az erdő tisztásaira szórótűzet adtak le. De mikor az a nagy tömeg tüzéség, mely majdnem 1½ kilométer hosszú volt, sötéten, magasan és lassan az országúton megjelent és a tisztásra bekanyarodott, egész erejével ezt a helyet kezdte a 2 tarack löni, ami egészen természetes is volt. Azonban annak a nagy zűrzavarnak és nyugtalanságnak következtében, melyet az orosz gránátok okoztak, ebből a 24 lövegből egyetlen egy sem tudott löni, bár mind tüzelőállásban volt a tisztáson, ha összevissza és nagy rendetlenségben is. Az ütegparancsnok 2 ágyúját lövés nem érte, azonban mégis nagy szerencsétlenség történt. A fedve álló mozdonyok közé becsapódott az oroszok egyik gránátja, s az ütegparancsnoknak egyik kedvek román katonáját megölte, egy szintén nagyon jó szerb katonáját megsebesítette, s ezenkívül még 3 lovat is megölt. A műszerek már nem voltak a helyükön, mert mindjárt a tüzelés kezdetén elvitette helyükről a fiatal német tiszt, ahova valamivel később szintén becsapódott egy gránát.

Így vesztette el tehát az ütegparancsnok két emberét és három lovát, s ezt képzelte fejteltségében a fiatal tiszt az üteg megsemmisülésének. A két ágyút azonban az ütegparancsnok feljebbvalója — nem tudni, mi okból — hátra vont, ami a veszélyt nem csökkentette, mert a tüzéség éppen mozgásközben sebezhető meg legkönnyebben, s védve új helyén sem volt, amint a tarackok lövedéke ellen nem is lehetett. A cseh hegyitarackok vezetője közegeivel együtt egy betoncsatornában volt, mely a tisztás egy mélyedéséből az országút alatt vezetett el. Ez volt a helyzet, midőn az ütegparancsnok visszaérkezett.

118. Nagy előny volt, hogy a gyenge tábori ágyúk helyett a nehéz hegyitarackok voltak állásban, — melyeket abban az időben a monarkia legjobb lövegeinek tartottak. Vezetőjük az ütegparancsnok kérésére a csatornából előjött, s megengedte, hogy az ütegparancsnok az egyik tarackos üteggel az orosz tarackokra lőhessen. A magyar ütegparancsnok — kiáltotta a csehek német vezetője — tudja, hol van a *cél*, s az innenső üteg az ő vezényszavára löni fog az orosz tüzéségre. Csakhogy ennek a parancsának nem volt fogatja. A legnagyobbbrészt prágai cseh katonák nem akartak vélt fedezékeikből és a tarackok pajzsa mögül kimozdulni, — mert ily lövedékek ellen nincs fedezék a terepen — mindig másfelé néztek, nem akarták hallani a parancsot, vagy akik mégis kijöttek, szorgoskodva másfelé mentek, szóval mindenféleképen húzódoztak, amint már ennek száz és száz módja van. Vonakodásuk nem származott abból a nemzeti érdetlenségéből vagy ellenállásból, mely a későbbi években állítólag mindenben vezette a csehekét, hanem elsősorban szörnyű kimerültségükből és kedvetlenségükből, másodsorban a közönséges embert gyávaságból, s legfeljebb nagyon csekély része volt a cseh nemzeti függetlenségi törekvésekre róható. Azok a cseh katonák és altisztek, akik végül nagynehezen mégis előjöttek a magyar ütegparancsnokhoz, dadogva, összefüggés nélkül beszéltek, arcuk megnyúlt és halvány volt. A lengyelek és rutének az ütközetekben hasonlítottak a csehekhez, — amint ezt másutt látni lehetett, — bár tisztjeik még sem vesztették el méltó magatartásukat, de a katonák rendszeren összebújtak a fedezékekben és az ellenségre nem ügyeltek. Az ütegparancsnok ütegében ilyen,

az ütközetekben semmire sem használható katonák nem voltak. Tudni kell azonban, hogy a monarchia vezetői szívesen osztottak be magyar tiszteket a megbízhatatlan népekből származó csapatokhoz, hogy e csapatoknak mégis vegyék valami hasznát. A magyar nemzet fiai, mint tisztek, szívesen is vállalták az ily csapatok vezetését, amivel maguknak dicsőséget szereztek, mert a magyar nemzet belső ellenfeleit nem engedték nyílt külső ellenségekké válni, sőt amennyire lehetett, az ellenség ellen kényszerítették őket harcolni és eképpen az ország épességét védelmezni. Az tehát mindig nagy szerencse volt, ha az ilyen, akár államilag, akár emberileg megbízhatatlan csapatokhoz magyar tiszt volt mint vezető az államfő által kinevezve. Hogy az ütegparancsnok nem ily üteghez volt már békében beosztva, az a véletlen múlt, s most hálát adott a Sorsnak, melynek kegyéből mégis ily csapatot vihetett harcba az ellenség ellen.

Az ütegparancsnok a cseh katonákat és altiszteket elkezdte németül bátorítani, beszédébe egy pár véletlenül ismert cseh szót is kevert, s így lassan a közegek előjöttek műszereikkel és a katonák elfoglalták helyeiket tarackjaiknál. A lövés, különösen kezdetben, nagyon nehezen ment, mert a katonák nem tudták figyelmüket a lövésre irányítani, s talán egy félórát tartott, míg az ütegparancsnok a lövéseket az orosz tarackok közelébe tudta irányítani, mire ezek elhallgattak. Ugyanis az orosz tüzepek tulajdonsága volt, hogy a tüzelést haladék nélkül beszüntették, ha közelükbe lövés esett. Most már nem lett volna nehéz ezeket az orosz tarackokat végleg harcképtelenné tenni, azonban ekkor parancs jött az ütegparancsnok feljebbvalójától, hogy

szintén szüntesse be a tüzelést. Ekkor kora délután volt, s harci zaj sehonnán sem volt hallható. Ebben a csendben maradtak az ütegek körülbelül órahosszat, midőn parancs jött az előnyomulásra. Talán két kilométer távolságra újabb szép, kies tisztás következett, csinos erdészlakkal, néhány kisebb házzal és egy bővizű kúttal, ahol az ütegek a sötétség beálltaig készültségben állottak, s a lovak és emberek végre vízhez jutottak. Ekkor az a parancs jött, hogy az ütegek menjenek hátra egy kis megnevezett városkába, mely körülbelül 10 kilométernyire volt, s foglaljanak ott állást. Elindulás után azonban újabb parancs jött, hogy az ütegek éjjelezenek azon a tisztáson, melyen délelőtt állottak. Ide a mozgókonyhák is rendben beérkeztek, s a katonák ezen a napon ismét megkapták bőséges ételmüket.

119. Másnap már kora hajnalban az ütegek állásba mentek ezen a tisztáson, s hosszú várakozás után délelőtt parancs jött, hogy az ütegek menjenek előre az országúton az erdőség túlsó szélére és álljanak meg készültségi állásban, — ami minden akadály nélkül megtörtént.

Gyalogságunk a közeli erdőszélen feküdt rajvonalba, ahova előző napon sok veszteség és nagy kitartás árán jutott el, miután az oroszokat az erdőből kiűzte. Jobbra és balra az erdőben hosszú vonalon heverték az oroszok hullái, a magyar gyalogosok bátor harcának az áldozatai. Bár a nap nem sütött különösen melegen, de a hullák bűze a közelben elviselhetetlen volt. Ebben az időben élénk harc folyt a két gyalogság között. Sebesült gyalogosaink nagy számban jöttek el az üteg mellett, s sokan bár csak egész könnyen voltak megsebesülve, fegyvereiket azonban mégsem hozták magukkal a rajvonalból. Az

erdőszéle felé előre menve, az ütegparancsnok megtalálta azt az állást, ahonnan az előző napon az orosz tarackok lőttek. A mellvédet és az árkot nyilvánvalóan már a mi katonáink simították el, nyomát azonban tisztán lehetett látni. Az egyik tarack az út kellős közepén, a másik kissé oldalt, az országút mellett kis szabad térségen állott. A mű maga beszélt, s elárulta az orosz gyalogsági vezér konok akaratát, aki azt kívánta, hogy a tarackok közvetlenül és egyenesen az országúton álljanak és lelőjjenek minden ellenséget, aki az országúton előre akarna jönni. A tüzérségi vezető máshová állította volna tarackjait, ahonnan feladatának éppen úgy meg tudott volna felelni, de ahol felvillanásai nem lettek volna láthatók. A hegyi tarackjaink gránátjainak részeit a közelben nem lehetett megtalálni.

Talán 8 óra hosszat állottak itt az ütegek az országúton, előbb feszült várakozásban, később elfáultan, midőn egyszerre csak az oroszok heves szórótűzzel végig szórták srappellel az üteget. Az első srappenek az erdőszegélyen, az ütegek élétől pár száz méternyire robbantak fel, míg a legtávolabbiak az ütegek végén túl. Nagy zavar keletkezett, a lovak megbokrosodtak, hirtelen megfordultak, s elkezdtek az ágyúkkal és löszeres kocsikkal hátrafelé vágatni és mindent legázolni, mert a hajtótűzerek nem fogták lovaikat. Az ágyúknál számtalan rúd eltört, egyéb törés és anyagi kár is sok volt, — sok katona is megsérült, — részben a lovak taposták el őket, részben az ágyúk kerekei mentek rajtuk keresztül, vagy a járművek közé szorultak, — az oroszok lövedékeiktől viszont mindössze 2 sebesülés volt. Rövid tüzelés után az oroszok abbahagyták a tüzelést, — erre parancs jött, hogy az ütegek vonuljanak hát-

rább, hogy ne érék őket az oroszok lövedékei már a készültségi állásukban. Estig aztán újabb parancs nem jött, s az ütegek a második tisztáson, a kút közelében töltötték az éjjelt. Ehhez a kúthoz tódultak mindazok a csapatok, melyek az erdőség közepe táján és az országúton voltak, az egész napi szomjazás után a katonák nagy tömegei jöttek ide vízért, a nagy tolokodásban szerencsétlenséget csak nagy nehezen lehetett elkerülni, — holott ettől a kúttól néhány száz méternyire bővizű forrás és nagy tartály volt, mely Lemberg vízvezetékét táplálta. Ezen a napon a mozgókonyhák megint bevonultak az ütegekhez.

120. Harmadnap, még kora hajnalban az ütegek megint elindultak az erdőség széle felé, mely ettől a cisztástól körülbelül 7 kilométerre volt keletre, s a parancsuk az volt, hogy az erdő szélén egy bizonyos kopasz magaslat megett fedve tűzkészültségi állást foglaljanak el. Menetközben, körülbelül 2 kilométernyire az erdő szélétől, parancs jött, hogy az ütegpárancsnok menjen 2 ágyúval a sereg baloldali dandárához, s segítse elő ennek a dandárnak a kitérését az erdőségből; a dandár benn van az erdőségben, az országúttól északra 3-4 kilométerre. Az ütegpárancsnok kérésére a sereg parancsnoka félszázad gyalogságot adott lövegfedezetül.

Az erdőség széle északról nagyjában dél felé húzódott, de elég nagy kiugrásai voltak. Az országút egy síkságra vezetett, melynek szélén egy csinos városka, a már említett Janów állott piros cserépfedelű házaival. A városkán túl egy nagy tó volt, — se tótól északra és keletre mocsaras lapály terült el, melyet viszont északon magas erdős dombok, keleten apró lankák vettek körül. A városkától dél felé egy mély

és vizes bevágás nyúlt ki, mely a különben is szegeldelt terepet két részre szelte.

121. Az ütegparancsnok két ágyújával és közegei egy részével az országútról befordult egy dülőútra, mely az erdő szélétől nem egyformán párhuzamosan 1-2 kilométerre húzódott és nagyjából észak felé vezetett. Az ütegparancsnok alig ment talán egy negyedórát, mikor az úton keresztben, tehát arccal észak felé egy magyar ezredet talált rajvonalba fekvő, melynek vezetője elmondta, hogy katonái már az előző napon is így feküdtek, s elől, azaz északra tőle, erős gyalogsági harc tombol. Tehát ezek az ezredek a többi sereg háta mögött voltak, s arcuk éppen keresztben állott a többi sereg arcvonalára. A rajvonalon túl menve, körülbelül egy félóra múlva egy kicsi, de az erdő egyik beugrásában nagyon kiesén fekvő faluba ért a két ágyú, melynek szélén egy fűrészmalom állott. E falun is áthaladva, az ütegparancsnok szép, szálás fenyőerdőbe ért, ahol a dülőút fordult és egyenesen északkelet felé vett irányt. Itt az erdő már nem fenyőből állott, hanem nagy és lombos tölgyből, alatta sűrűn cserjével benőve. Előlről erős puskaropogást lehetett hallani, a golyók sűrűn füttyültek az ágyúk felett és téptek le apró gallyat, vagy falevelet. Az úton nagy forgalom volt. Élelmiszeres és lőszeres kocsik álltak, néhány kocsin tiroli önkéntes sebesültápolónók voltak, akik egészen idáig eljöttek szolgálatkészükből. Előlről tiroli lövészek jöttek, részben könnyen sebesültek, részben valamiért hátraküldve, részben csak csatangolva, akik elmondták, hogy seregük már tegnap óta elől van rajvonalba. Miután a golyók mind sűrűbben jöttek, az ütegparancsnok az ágyúkat, amennyire lehetett, fedve megállította, s csak

közegeivel lovagolt tovább előre. Majd midőn még közelebről és még sűrűbben jöttek a golyók, maga is lóról szállt, közegeit is visszahagyta, s csak helyettesét, egy nagyon derék magyar altisztet, vitte magával. Erre az erdei útra oldalról orosz tüzéség is lőtt. A sok nyugtalan lovasküldönc ugyanis felverte ennek az útnak a porát, s az orosz tüzer csapatmozgást gyanított e helyen. Két ágyú lőtt erre az útra, oldalt és a mélységben szórva srapeljeit, főcélja azonban nem ez volt, mert főképpen és nagyon hevesen abba az irányba lőtt, ahol az erdei nagy országút az erdő szélére ért.

122. Kárt az oroszok ágyúi itt ugyan nem tettek, de tartani kellett attól, hogy a közeli, az út mellett levő kötőzöhelyre esnek véletlenül srapeljeik. A kötőzöhelyen körülbelül 200 sebesült tiroli lövész feküdt, akik között voltak súlyosan és könnyen sebesültek egyaránt, s akiket nagyszakállú orvosuk hidegvérei és csodálatraméltó áldozatkészséggel kezelt, dacára a nagy veszélynek. Előlről az orosz gyalogosok golyói fűtyültek folytonosan, oldalról pedig az oroszok srapeljei robbanhattak volna közöttük minden percben. Az ütegparancsnok figyelmeztetésére ez a hősi orvos az útra, a kötőzöhely elé és megé küldöncöket állított ki, akiknek kötelességük volt az arra nyargaló lovasokat lassú és óvatos járásra felszólítani, hogy az oroszok ne véljenek csapatmozgást ez úton és vegyék esetleg erős tűz alá.

Néhány száz méterre a kötőzöhelytől az ütegparancsnok megtalálta a tiroliak vezérét, Schönborn osztrák herceget, aki a rajvonalba állott térképpel a kezében. A harc ezen a részen éppen ekkor szünhetett meg, mert katonái az elfogott sebesületlen orosz tiszteket — köztük egy ősz ezredest is —

ebben a percben vezették a herceg elé. A herceg tájékoztatta az ütegparancsnokot. Elöl az orosz rajvonalon volt, mely most már nem lő, azonban ágyúkra neki is nagy szüksége lenne. Előnyomulását tovább, északkelet felé, a dűlőútról jobbra és balra folytatni fogja. Az ő csapatain túl, azoktól jobbra, azaz kelet felé van az a magyar sereg, melyhez az ütegparancsnokot a két ágyújával küldték. Állást észak felé a tűzértség részére találni nem lehet, mert csupa erdő az egész vidék, amint ezt a térkép is mutatta. Ha tehát az ütegparancsnok úgy az ő további előnyomulását, mint a magyar sereg előretörését támogatni akarja, ezt csakis az erdőség keleti, dombos szegélyéről teheti. S ezt ő követeli is, mert az ütegparancsnok eredeti parancsa és az ő szükséglete összhangban van. Így szólt ez a vitéz vezér, akit később a háborúban nyugalmaért, belátásáért és halálmegvetéséért a monarchia legjobb hadvezérei közé számítottak.

123. Azokon a sebesülteken kívül, akik a kötőhelyen feküdtek, még a fák tövében is sok súlyos sebesült húzódott meg. A rajvonalon és megette szép és szabályosan épített lövészfedezékek voltak, melyek egymással szembenéztek, mert voltak vegyesen olyanok, melyeket a mi katonáink csináltak, mint olyanok, melyeket az oroszok, s amelyeket aztán a mi katonáink háromnapos harc után elfoglaltak tőlük. Mindezt a katonák kis ásóikkal hosszú és fáradtságos munkával készítették el, s a lövészfedezékek úgy simultak a fák vagy bokrok aljához, hogy alig lehetett észrevenni, s bennük számos tiroli osztrák és orosz katona hullája hevert. Az idevaló rutén kocsis még 10 év múltán is, amikor az ütegparancsnok újból errç járt, mutogatta ezeket

a bemohosodott, de alakjukban tökéletesen megmaradt fedezékeket, s hozzátette, e fedezékekben is, az erdőben is, úgy heverték a halott osztrák-magyar és orosz katonák, mint a kék a mezőn. Tudvalevő, mely erők vitték a katonákat ezekbe a lövészárkokba és tartották meg bennük őket. Most csak azokat az erőket kell megkeresni, melyek újból képesek lesznek a katonákat a lövészárkokba vinni és bennük hosszú időn át megtartani.

Ugyanakkor annak a kis rutén viskónak a gazdája, mely mellett az előző napon az ütegparancsnok és 2 ágyúja állott, hasonlóképpen megmutatta, hol ölte meg az orosz gránát az ütegparancsnok egyik katonáját és három lovát, hová földelték el ezeket, s hová temették a hősi halált halt román katonát, akinek erős tölgyfakereszttel megjelölt és az út mellett két árnyas fa alatt domboruló sírjánál az ütegparancsnok a jóindulatú rutén paraszttal egyetemben csendes imát mondott.

124. Ekkor körülbelül dél volt, s az ütegparancsnok elindult az erdő széle felé állást keresni. A dombokról a sűrű erdő miatt sehonnan sem volt kilátás, bár kísérő altisztje a fákra is felmászott, s állásról az ágyúk részére szó sem lehetett. Az erdő szélét, mocsaras talaja folytán nem lehetett megközelelni. Az előbb említett 2 orosz ágyú folytatta tüzelését. Kisebb részben az erdőbe és az útra lőtt, nagyobb részben tovább is az erdőség szélére, az országút torkolatának az irányában. Oda az országút torkolatához irányított tüzelése nagyon heves volt, s néha rövid ideig tartó puskaropogás volt ugyan hallható, de ágyúdörgés nem. Gyalogosaink, akik vagy az ugyanazon sereghez tartozó magyar katonák, vagy a szomszédos sereg sárgahajtókás horvát

katonáig lehettek, sokat szenvedhettek ennek a 1 orosz ágyúnak a tüzetől, s az ütegparancsnoknak nagyon fájdalmas volt, hogy ezek így szabadon gárázdálkodtak.

Ebben az eredménytelen és szomorú keresésben telt el az egész idő a sötétség beálltaig, pedig a katona számára a harcmezőn a tétlenségénél nem lehet nagyobb kárhozat. Bármennyire is vágyott az ütegparancsnok, hogy a harcba beleavatkozhassék, végül is nem tehetett egyebet, mint a keresést másnapra halasztotta, s az ágyúkkal az erdei úton abba a kis faluba vonult vissza, melyen ugyanaznap délelőtt áthaladt. Mielőtt az ütegparancsnok a faluba ért volna az ágyúival, az oroszok egy újonnan fellépett tarackütege néhány gránátot lőtt a falu előtt levő híd tájékára, melynek közelében csapatmozgást gyanított, s így az ütegparancsnoknak várni kellett, míg a tüzelést beszünteti. A lövegfedezet egy részét, mint tábori őrséget, az ütegparancsnok az ellenség felé felállította, s katonáit, akik magukat és a lovakat a lakosságtól szerzett élelemmel bőven ellátták, nyugalomra engedte.

125. Negyednap korán reggel az ütegparancsnok visszatért az előző napi helyre, s hosszas keresés után, délfelé talált az egyik dombon oly pontot, mely előtt az erdő le volt tarolva, bár egyes szálfák megmaradtak, s ahonnan nagyon szép kilátás nyílt az egész ellenséges terepre. A kiválasztott megfigyelőhely és ütegállás előtt, az ellenség felé, ugyanis az egész tájék csupa domb és völgy volt, melyen helyenként kisebb erdőparcellák és nagyobb, sűrű cserjések állottak, míg megette hatalmas, szálas erdő volt. Tíz év múlva, amikor az ütegparancsnok újra ezen a helyen járt, háromízben eredménytelenül ki-

sérelte meg, hogy ezt az emlékezetes megfigyelőhelyet megtalálja, — igaz, az akkori szálas erdőket közben letarolták, — s csak negyedízben sikerült e helyre ráakadni. Az ágyúk részére közvetlenül a domb előtt, az ellenség felé a sűrű cserje által tökéletesen leplezve, nagyon jó állás kínálkozott, melyet az ágyúk akadály nélkül el is foglaltak, s ahol a katonák úgy maguknak, mint az ágyúknak mindjárt fedezéket készítettek. A lövegfedezet nagyobb részét előre, az erdő szélére küldte az ütegparancsnok, mely az ütegtől körülbelül másfél kilométerre volt, míg kisebb részét háta megett, az ágyúk és a mozdonyok között rejtette el.

A megfigyelőhelyről félköralakú kilátás nyílt. Elöl mocsaras, néhol cserjével, néhol kisebb nyírfaterdőparcellákkal borított lapály terült el. Balra, azaz északkelet felé, e lapályt kis dombok övezték, melyeken apró, nádfedeles parasztviskók állottak, utolsó házai a domb mögött rejtőző Stawki nevű rutén falunak. Jobbról, azaz délnyugat felől, annak a városkának piros cseréppel fedett tetői látszottak, melybe az erdőségen át vezető nagy hadiút torkollott. Puskaropogás nem volt hallható, de balról és jobbról erős ágyúdörgés hallatszott. Az ellenségből nem lehetett semmit látni, a szemközti dombok lejtőin voltak ugyan lövészárkok, de nem lehetett tudni, vajjon van-e bennük ellenség. Ez volt a személyes felderítés az ütegparancsnok részéről, s ennek kiegészítésére az ütegparancsnok előreküldte távbeszélővel ellátva a felderítő járőr egyik felét, az erdősélen levő lövegfedezethez, a másik felét pedig dél felé, azaz a műút felé levő magaslatokra.

Miután tehát a biztosítás és felderítés megtörtént, s most nyilvánvalóan a harc megkezdése is

közel volt, a katonai szent hármasság szabály harmadik parancsát kellett teljesíteni, azaz összeköttetést létesíteni, így hát az ütegparancsnok úgy a tüzérség vezetőjének, mint a gyalogsági vezérnek jelentést küldött arról, hogy hol van, mit csinál és mit lát.

126. Nem telt el sok idő, midőn 2 orosz ágyú a közelből tüzelni kezdett. Állásukat az ütegparancsnok csakhamar felfedezte, ugyanis az előbb említett Stawki falu házai között, az egyik udvaron, egy magas fa tövében állottak, s az ágyúk és a löszeres kocsik pajzsának felső része a távcsővel tisztán látható volt. Nem lehetett azonban megállapítani, hova lő e két ágyú oly nagy hevésséggel. Azt kellett hinni, ez ugyanaz a 2 ágyú, mely előző napon egyrészt a felszálló por csalogatására az erdei útra, másrészt a nagy országút torkolata felé lőtt, s most ugyancsak vagy megint ezt az erdei utat, vagy az országút torkolatánál levő katonáinkat lőtte rövid megszakításokkal, de nagy hevésséggel. Az ellenséges ágyúk távolsága mindössze 2600 méter volt. Az ütegparancsnok célba vette ezeket az ágyúkat, amelyek, miután a katonák nagyon gyorsan és pontosan lőttek, egy pár perc múlva elhallgattak. De mert a távolság oly kicsi és a cél oly jól látható volt, az ütegparancsnok nem hagyta abba a tüzelést, hanem közvetlen találataival az ágyúk megrongálására törekedett, ami az egyiknél körülbelül 30 lövés után sikerült. Ez a két orosz ágyú aztán ebben a csatában többé nem is vett részt.

Amidőn az ütegparancsnok ezt a csatateret 10 év múltával újból bejárta, felkereste ezt a szalmafedeles Stawki falut is, mely magyarul kis tavakat jelent, azaz községet a kis tavak vidékén. Stawki barátságos rutén lakosai elmondták ennek a napnak

történetét, s megmutatták a két orosz ágyú helyet a még mindig álló magas fa mellett.

Ezután pedig a következő célok mutatkoztak: Egyenesen keletre, a mocsarakon túl, a szemközti dombok aljában egy út vezetett, melyen egyszerre nagy mozgás keletkezett, amire az altisztek hívták fel az ütegparancsnok figyelmét. Egyes orosz lovasok, kisebb-nagyobb gyalogosztagok, löszeres kordék, parasztszekerek, s a végén kis vöröskeresztes zászlóval ellátott sebesültszállító kocsik haladtak észak felé, tolakodva ugyan, de szép rendben. A távolság ugyan már nagyobb volt, 3500 méter, de a cél nagyon jól volt látható, s a katonák az előbbi sikeren felbuzdulva, nagy lelkesedéssel lőttek. Talán 15-20 lövés után az oroszok teljesen szétszaladtak. A gyalogosok bemenekültek a közeli erdőcskébe, a kocsik vágatva igyekeztek a hidat elérni, hogy aztán a dombok mögött, a faluban fedezéket találjanak. Ebbe a zúrzavarba a sebesültszállító kocsik is belekerültek, azonban az ütegparancsnok gondosan vigyázott, hogy ezek közelébe ne essék lövés.

127. Nemsokára ezután a lapály közepén levő ritka erdőcskében jelent meg rövid rajvonal, mely arccal észak felé volt előnyomulásban, azaz a mi seregünk arcára éppen merőlegesen. A szárnyon levő orosz katonák új ruházatukban és fénylő felszerelésükkel a tereptől nagyon elütöttek, s körültekintéssel, de határozottan és nagy harci buzgósággal haladtak előre az egyik fától a másikig és e néhány lépés után mindig lefeküdtek. Katonáinkat nekik látniok kellett, mert fegyvereiket minduntalan célzáshoz a vállukhoz emelték. Midőn az ütegparancsnok srápneljei pontosan az oldalukban robbantak, beszaladtak az erdőcskébe.

Ekkor egy másik orosz üteg kezdett löni, s úgy látszott, azon gyalogságunkra, mely az országút irányában igyekezett az erdőből előnyomulni. Az ütegparancsnok figyelő katonái csakhamar megtalálták ezt az üteget a szemközti erdőirtásban, a mocsarakon túl, a fiatal fák és a magas cserje által nagyon tökéletlenül leplezve. Nemcsak a 8 ágyú felvillanását lehetett az aránylag magas megfigyelőhelyről látni, melyek szorosan egymás mellett állottak, hanem 4-5 ágyúnak egy-egy részét is, mely élesen és sötéten elütött a környezetétől. Az ütegparancsnok mindjárt célbavette ezt az orosz üteget, ágyúit megint nagyon gyorsan és pontosan lőtték, s rövid pár perc múlva srapeljei az orosz üteg közelébe estek. Erre az orosz üteg tüzelését a gyalogság ellen beszüntette, s tüzével az ütegparancsnok 2 ágyúja ellen fordult. Az orosz ütegparancsnok nem is sejtette a 2 ágyú helyét, de mert oldalirányát is, a távolságot is folyton változtatta, egyes lövései az ágyúk közelébe estek. Körülbelül akkora területre lőtte szórótüzét, melynek szélessége 300, mélysége 600 méter volt, s amely területnek talán egyharmada esett azon magaslati pont elé, melyen az ütegparancsnok megfigyelőhelye volt. A magaslati vonal megett levő szálaserdőben különben az apró orosz srapelék hatalmas robajjal robbantak. Midőn a szórótüz közben az orosz srapelék az ütegtől jócskán jobbra és hátrább robbantak, az ütegparancsnok később mindig beszüntette tüzelését, hogy az orosz ütegparancsnokban azt a hitet keltse, mintha az ágyúkat eltalálta volna, s ez őt annak az üres helynek még további lövésére buzdítsa. Az orosz ütegnek ez a szórótüze talán 1 óra hosszát tartott. Veszteséget a katonákban, vagy kárt az ágyúkban az oroszok lövései nem

okoztak, s a 2 ágyú katonái a legcsekélyebb félelmet sem érezték. Az ütegparancsnok ezután az orosz ágyúkat, egyiket a másik után vette célba, ágyúí, úgy mint előbb a 2 orosz ágyúra, most is nagyon gyorsan és pontosan lőttek, a katonáinak becsvégya nem ismert határt, s így talán egy félóra alatt annyira vitte, hogy az orosz ágyúk beszüntették a tüzelést. Ha később még egy párszor egyes orosz ágyúk meg is embereitek magukat, s néhány lövést leadtak, ez csak múló dolog volt, mert az ütegparancsnok lövésére megint elhallgattak, s a szürkület felé végleg beszüntették a tüzelést.

Ezek voltak az ütegparancsnok céljai ebben a csatában, melyet később a második lemergi csatának neveztek el.

Ebben az időben, azaz késő délután, már nagyban tombolt a csata. Ekkor már mindkét részről nagy tüzérségi harc folyt, melyben többszáz lövegnek kellett nyilvánvalóan résztvenni, mert az ágyúdörgés és a lövedékek zúgása keresztül-kasul a megfigyelőhely felett gyakran oly hatalmas volt, hogy a beszédet alig lehetett megérteni. Szóval két hatalmas ország mérkőzése volt ez, melyet azonban inkább az erőszak, mint az ész vívott. Egy orosz repülő is megjelent a 2 ágyú és az ütegparancsnok megfigyelőhelye felett, s bár a katonák úgy magukat, mint ágyúikat minden módon felfelé is leplezni igyekeztek, mégis, úgy látszik, az alacsonyan repülő orosz felfedezte az ágyúkat. Ezen a napon ugyan már nem lőtt az orosz üteg, de a következő napon már több céltudatosságot vitt bele tüzelésébe.

128. A két ágyú nem tudta volna a harcot az ellenségnek előbb 2, majd később 8 ágyújával szemben felvenni, ha nem lett volna elég lőszer. A há-

ború előtt a franciák ebben is a helyes nézetet vallották, azaz a gyorstüzelő ágyúnál nem az ágyúk száma a fontos, hanem a rendelkezésre álló lőszer. A 2 ágyú lőszere a 8 ágyú ellen való tüzelés közben elfogyott, de szerencsére éppen ebben az időben beérkezett az ütegparancsnok másik 4 ágyúja is, megtöltött lőszeres kocsikkal. Az ütegparancsnok ezt a 4 ágyút nem vitte bele az állásba az ellenség tüzelése közben, de a lőszerét felhasználta. Ugyanis mikor az ütegparancsnok látta, megfigyelőhelye minő jó kilátást nyújt, s más hely nagy távolságon nem található, erről az előnyös helyről pontos helyzetjelentést küldött úgy tüzérségi, mint gyalogsági feljebbvalójának. A tüzérségi feljebbvalója erre először elküldte még a négy ágyúját, melyek délután megérkeztek, másodszor a következő reggelen egy másik ütegparancsnokot is mind a 6 ágyújával ugyanabba az állásba küldött. A 2 ágyú ugyanis körülbelül 2 kilométernyire állott a sereg harcvonala előtt, amit az ütegparancsnok nem is tudott, de ami a sereg vezérének az akaratára is volt, hogy a 2 ágyú mint valami kinyújtott tör meredjen ki harcvonalkból. A gyalogsági feljebbvalója viszont úgy az ütegparancsnokot, mint ágyúit közelebb szeretne volna magához. Ezzel szemben az ütegparancsnok a helybenmaradást javasolta mert ennek a fáradtsággal és idővesztéssel talált helynek az elhagyása jóvá nem tehető kárt okozna, s ehelyett telefonösszeköttetést javasolt, aminek az az eredménye, mintha az ütegparancsnok mellette lenne.

129. Amikor a nap lenyugtával a csatazaj hirtelen szünni kezdett, a hatalmas ágyúdörgés is úgyszólván egyszerre elnémult. A tüzérparancsnokok nagy része belátta ennek az óriási tüzelésnek a céltalanságát, s engedte, hogy a szürkület véget vessen a lövöldözés-

nek. Ez volt az egyik indok. A másik indok meg az volt, hogy a sötétségben egyik fél sem akarta állásait a felvillanásokkal elárulni. Cél már a szürkület beállta előtt sem volt látható, s az orosz üteg életjelt magáról nem adott. Az ütegpáncsnoknak nem kellett attól félnie, hogy az ágyúk felvillanásai elárulják állását, mert magas dombok voltak az állás előtt, s leadott még néhány ösztüzet az orosz ütegre, miután fel lehetett tételezni, hogy annak katonái a szürkület beálltával elkezdtek mozogni.

Az ütegpáncsnok egyik megfigyelője elől volt telefonnal az erdő szélén a lövegfedezetnél, s ennek páncsnokát most aggodalom fogta el. Azt jelentette ugyanis az ütegpáncsnoknak, hogy mielőtt besötétedett volna, látta, amint a vele szemben álló orosz rajvonal a szemközti erdőből előjött és feléje indult. S kérdezte, e támadás elől visszavonulhat-e? A lövegfedezet ez aggodalma csak abból származhatott, mert nem látta a 2 ágyú harcát a nap folyamán, s mert nem bízott saját fegyvereiben és hidegvérében. Az ütegpáncsnok azt a parancsot adta, hogy a lövegfedezet csak maradjon a helyén. Ne aggódjék semmit, mert az arcvonal előtt nagy kiterjedésű mocsarak vannak, az ütegpáncsnok ismeri az oroszok helyzetét, s azt is tudja, jobbra és balra tőlünk saját csapataink vannak nagy erővel. S ha az ellenség mégis találna utat a mocsáron keresztül és támadna, a lövegfedezet üzze vissza, hogy az ágyúk ne szenvedjenek. De ha az ellenség nagyobb erővel támadna, az ütegpáncsnok segítséget fog kérni és maga megy vele előre a lövegfedezethez, hogy a harcot vezesse. Az üteg egy félórával a sötétség beállta után vissza fog térni abba a faluba, melyben az előző éjjelt töltötte. Egy további negyedóra múltával a

lövégfedezet is visszavonul, s keresse meg a visszaterés útját jóelőre. Ez megnyugtatta a lövégfedezetet.

130. A katonák az ágyúknál, bár nagyon veszélyes és fáradtságos napjuk volt, lelkes hangulatban voltak. Az ütegparancsnok lövés közben ugyanis nemcsak helyettesét hívta fel magához, hogy tájékoztassa a harcról, hanem egyes katonákat is, akik elrejtőzködve nézték, mily gyorsan és pontosan lő a két ágyújuk a különböző célokra. A lövést több ízben félbe kellett szakítani, mert a gyors tüzelés következtében a csövek annyira felmelegedtek, hogy nem lehetett hozzájuk nyúlni. De nemcsak azok a katonák, akik fennjártak a megfigyelőhelyen, hanem akik egész nap az ágyúknál dolgoztak, a gyors és határozott tüzelésben, az ellenség elhallgatásában a győzelem biztos jelét látták, folyton a győzelmet emlegették, s elteltek örömmel és lelkesedései. Voltak közöttük, akik mindenáron az orosz ágyúkat, vagy legalább részeiket az éj leple alatt el akarták hozni. Éjjelezni az ütegparancsnok újból visszavezette az ágyúkat abba a kis faluba, mely körülbelül 3 kilométernyire volt, s amelyben már az előző éjszakát is töltötték. Az éj folyamán a mozgókonyha és az élelmiszeres kocsik a zabbal is megérkezett, s a katonák és a lovak megkapták megint teljes adagjukat. A katonák azonban az örömtől és az izgalomtól sokáig nem tudtak elaludni, s folyton a nap eseményeiről beszéltek. Ezen a szerencsés napon az ágyúknál sem sebesülés, sem anyagi kár nem történt, s a két ágyú összesen 300 lövést adott le, ami akkor, a háború kezdetén sok volt. Csak éppen megint a mozdonyoknál ölt meg egy messze ment teli találat egy nagyon jó szerb katonát.

131. Az ötödik napon az ütegparancsnok még

szürkületben előreküldte lövegfedezetét a régi helyére, s most már mind a hat ágyúját visszavezette ugyancsak a régi állásába. A közelben és távolban teljes csend és nyugalom honolt, az előző napok retentő kimerültsége mindenre rányomta bélyegét. A setét erdei úton három-négy tiroli és magyar csavargó katonával találkozott az ütegparancsnok, s egy pár lőszeres és élelmiszeres kocsis személyzete aludt mélyen. Az üteg emberei teljesen kipihenve és jóllakva, nagy örömmel és a legszebb reményekkel eltelve mentek megint a nagy erőfeszítéseknek és heves harcoknak elébe. Éppen akkor kezdett a galíciai szeptemberi, reggeli köd felszállni, amikor az ütegparancsnok a megfigyelőhelyére ért, s látni engedte, amint egyes kisebb-nagyobb orosz osztagok a szemközti lejtőkön fedezékeikből kijöttek és visszafelé mentek. Mi volt ez, az oroszoknak kikényszerített visszavonulása, vagy csak bennünket akartak kelepcebe csalni, természetesen nem lehetett tudni. Az előző napi 2 orosz ágyú nem volt a helyén a magaslaton, viszont a lapályban álló 8 ágyú közül egyik-másik újból elárulta magát setét és szegletes körvonalával. Egyebet sem az ütegparancsnok, sem kitűnő szemű megfigyelői nem tudtak felfedezni. Az ütegparancsnok arra határozta el magát, hogy erről az új helyzetről feljebbvalóinak jelentést küld, s ismét az orosz ágyúkat veszi tűz alá és törekszik azok megsemmisítésére. Az üteg ismét gyorsan és pontosan lött, s az ütegparancsnok a látható orosz ágyúkat egymásután vette célba gránátjaival, hogy magukban az ágyúkban is kárt tegyen.

132. Az orosz ütegparancsnok ezen a reggelen már másképp viselkedett, mint az előző napon. Tüzezése tétovázás nélküli, gyors és heves volt, nem en-

gedte magát az ágyú közelébe eső lövedékek által megfélemlíteni, hanem ezekben a percekben is nagy eréllyel folytatta a lövést. Az orosz ütegparancsnok az éjjelt lelki megerősítésre használta fel. Szórótüzének alsó határa megint az üteg előtt volt, körülbelül 100, felső határa az üteg megett talán 500 méternyire, s ezt a területet lőtte srapneljeivel 100—100 méteres változtatással. Az üteg oldaliránya ezen a napon sem volt az orosz tüzér előtt ismeretes, mert ezt is megint csak változtatta. Dacára azonban ennek a tűznek, az üteg közvetlen közelébe orosz srapnel nem jutott, sebesülés nem történt, s az üteg csak pillanatokra volt kénytelen tüzelését megszüntetni. Eközben az ütegparancsnok katonái a mozdonyoktól a megfigyelőhelyre vezették a másik ütegparancsnokot, akinek az volt a parancsa, hogy ugyanott foglaljon ő is tüzelőállást ágyúival. Az ütegparancsnok tájékoztatta újonnan érkezett bajtársát, közölte vele az előző napok tapasztalatait, de már együtt vele harcolni nem tudott, mert egy véletlen véget vetett harcának.

Az ütegparancsnok hálát adott a Sorsnak, mely őt már a háború kezdetén a legnehezebb, de legszebb állásban, azaz mint ütegparancsnok engedte ki a csataterekre. Ugyanis az ütegparancsnok, úgy mint a századparancsnok a gyalogságnál, még maga személyesen harcol, míg a felsőbb parancsnokok rendesen már csak irányítanak. Az üteg nem harcolt többet, mert a csatának szintén vége szakadt e napon. A fővezér ugyanis, amidőn látta, hogy seregei csaknem mindenütt vereséget szenvednek és visszafelé futnak, azokat a seregeit visszarendelte, melyek tulajdonképpen győzelmesen harcoltak, hogy az orosz tömegek bekerítésétől megmentse. Az ütegparancsnoknak egy

jó osztrák bajtársa később elmondta, milyen volt a visszavonuló hadsereg, melynek csaknem egymillió katonája volt, s amely hadsereg arra a két nagy országútra szorult össze, amely Galicián végig, keletről nyugatra vezetett, s melyek egyike Przemysl várára ment keresztül.

133. A hatodik napon megkezdődött a hadsereg visszavonulása, melyben az ütegparancsnok már nem vett részt. Ez a kitűnő osztrák tüzértiszt bajtársa abban az időben Przemysl várában az egész tüzérség parancsnoka mellett volt. Békében is ugyanezen a helyen szolgált, s nagy emlékezőtehetsége miatt „a mozgó leltárnak” nevezték. Ugyanis könyv nélkül tudta a nagy várnak egész harci felszerelését. A háborúban pedig katonai tudásának és szép jellemének a várnak nagy hasznát vették. Szóval, ez a tiszt elbeszélte, hogy látta a hadsereg visszaözlését a váron keresztül. Látta — úgymond — a háború kitörésekor a katonai vonatokat, amint azok a katonákat a monarkia belsejéből Kelet-Galiciába szállították, s látott nagy seregeket, amint azok a váron keresztül gyalog mentek az ellenség elé. Amilyen szép látvány volt akkor a katonák gyönyörű felszerelése, tiszta fegyverzete és főképpen nagy harcikedve, annyira elszomorította őt most a katonák külseje és lelkiállapota. Jöttek a katonák minden rend nélkül, fegyverenemek és ezredek összekeverve. Jöttek a gyalogosok, összeverődve kisebb-nagyobb csoportokba, majd egyes katonák fegyver nélkül, majd egy pár tiszt együttesen, majd hidanyag óriási és zörgő társzekereken, majd lovasok egyenként vagy csoportban, huszárok, ulánusok és dragonyosok vegyesen, majd lőszeres kocsik, majd megint mindenféle ezredből való gyalogosok, majd

ágyúk, majd kisebb élelmiszeres kocsik, majd nagyon ritkán kisebb csapatok tisztjeik vezetése mellett, s így męnt ez szakadatlanul három nap és három éjjel. Azt hitte, már sohasem lesz vége. A katonák ruházata sáros és piszkos volt, fegyverzetük rozsdás, fáradtak és kimerültek voltak, arcuk halvány volt és szemük beesett, y így mentek végnélküli hosszú sorban egymás után, éhesen és mogorván. Az út elágazásánál tiszttek állottak, akiket a fővezér küldött ki, s akik a különböző csapatbeli katonáknak megmagyarázták, hogy merre menjenek.

Így végződött a monarchia első két nagy csatája, s ha az oroszok igazságosak kívánnak lenni, azt kell mondaniok, a leMBERGI győzelmeiket sem saját különös derékségüknek, vagy bátorságuknak, sem a mi gyávaságunknak köszönhetik, hasonlóképpen annak sem, hogy fővezérük különösen ügyes volt és a hadsereg el volt telve bizalommal íranta, amitől jobban függnek a háború sikerei, mint a számtól és a katonák vitézségétől, hanem egyedül annak, hogy szerencsétlenül választották ki fővezérünket.

TARTALOM.

1. KÖNYV.		Oldal
Galícia.....		3
A rutének.....		5
A lengyelek.....		12
A csehek.....		16
A románok.....		20
A horvátok és szerbek.....		23
2. KÖNYV.		
A magyar-osztrák monarchia.....		29
Németország.....		32
A magyar-osztrák államfő		41
3. KÖNYV.		
Az oroszság.....		48
4. KÖNYV.		
A hadsereg		74
A fővezér.....		76
A vezetés.....		84
A testi, a szellemi és a lelki kiképzés		85
5. KÖNYV.		
Az első csata.....		91
Az első és második csata között.....		123
A második csata.....		130